T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ



BOSNA SAVAŞI SONRASI GERİ DÖNÜŞLERDE FEDERASYON SINIRININ ETKİSİ

HÜSEYİN TANSU YÜRÜR

DANIŞMAN

DR.ÖĞR. ÜYESİ EMRE AYKOÇ

EDİRNE 2022

Tezin Adı: Bosna Savaşı Sonrası Geri Dönüşlerde Federasyon Sınırının Etkisi

Hazırlayan: Hüseyin Tansu YÜRÜR

ÖZET

Bosna-Hersek, tarih boyunca coğrafi konumundan dolayı birçok farklı etnik karakterli göçün hedef toprakları olmuştur.

Bu durum, söz konusu toprakların bugün de yaşadığı en büyük sorunlarının kaynağı olan çok milletli bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur.1154 tarihinde kurulan Bosna Banlığı'ndan sonra yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde kalan Bosna-Hersek1878 Berlin Antlaşması sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun işgali ile bir kondominyum şeklinde idare edilmiştir. 1918 yılında Yugoslavya Krallığı olarak kurulmasından sonra 1945 yılı itibariyle Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti hâkimiyeti altında yaşayan ülke, Yugoslavya SFC döneminin lideri Tito'nun 1980'de ölümü ile bir dağılma süreci yaşamıştır.

1 Mart 1992'de başlayan Bosna Savaşı, 14 Aralık 1995'e kadar sürmüş ve savaş sırasında değişik rakamlar ortaya atılmakla birlikte kabul gören yaygın görüşe göre toplamda 100.000-110.000 kişi; değişik kaynak verilerine göre ise 312 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Sonuç itibariyle, savaş sonrasında 2 milyondan fazla insanın göç ettiği ve yaşadığı yeri terk ettiği kabul edilmektedir. Göç eden mültecilerden, yaklaşık 1 milyon kişinin savaş sonrası evlerine geri dönebilmesi Birleşmiş Milletler'in çabalarıyla mümkün olabilmiştir. Yaşanan bu iç ve dış göç hareketleri, ülkedeki pek çok şehrin ve kırsal yerleşmelerin demografisinde de büyük değişimlere neden olmuştur. Bu haliyle ülke, gerek federasyon iç sınırları gerekse komşusu olan ülkelerle sınır sorunları yaşamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Göç, Mülteci, Demografi, Sınır

Name of Thesis: The Effect of Federation Boundaries on Repatriations after Bosnian War

Prepared by: Hüseyin Tansu YÜRÜR

ABSTRACT

It has been one of the most contested regions is Bosnia and Herzegovina in the Balkan region. Bosnia was founded in 1154 as the Banate of Bosnia. Then, the country was reigned by Ottomans. After Ottomans, since 1878 until 1918 the Austro-Hungarian Empire reigned this conuntry. In the 1918, as called the Kingdom of Yugoslavia was founded and later in the 1945 the Socialist Federal Republic of Yugoslavia . After Tito's death, suffered the worst of the collapse of the Yugoslav SFR. Bosnia and Herzegovina has been the scene of many migrations throughout history.In country, 100,000-110,000 people lost their lives, according to varying figures and also more than 2 million people had to emigrated their homes / homeland during the war from March 1, 1992 to December 14, 1995. But only half of those who emigrated were able to return their home which United Nations provided. End of the migration movements, the demographics of many settlements in the country had changed substantially.

It has been 27 yaers since the war ended, Bosnia and Herzegovina still to bears the scars of war in different areas. The country is still grappling with social, economic, psychological and demographic problems and it also has border problems with its neighboring countries.

This work contains, some problems about border-lines and migrations after the Bosnia War. And, I have been working to examined and experienced by Bosnia and Herzegovina and its impact on the ground. Also, I made suggestions about the country's exit from the situation.

Key Words: Bosnia and Herzegovina, Migration, Refugee, Demographics, Border

ÖNSÖZ

1980'lerin sonunda başlayıp 1990'ların başına kadar devam eden Doğu Bloku'nun çöküş süreci, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin de siyasi yapısını etkilemiştir.

20-22 Ocak 1990'daki 14.Yugoslavya Kongresinde, Sloven ve Hırvat üyelerin kongreyi terk etmesi, Yugoslavya'nın dağılma sürecini başlatan ilk resmi gelişme olarak kabul edilir. Devam eden süreçte 13 Mayıs 1990 tarihinde Dinamo Zagreb-Kızılyıldız futbol maçında yaşanan tribün olayları ve 26 Eylül 1990'da Hajduk Split-Partizan futbol maçında Yugoslavya bayrağının yakılması ise yaklaşan iç savaşın ilk kıvılcımları olmuştur. Ardından Slovenya'nın sınır geçişlerini kendi kontrolüne alıp, federasyona para vermeyi reddetmesi ve sınır harçlarını kendisine tahsis etmesi; dağılma sürecinin bir silsile halinde devam edeceğine işaret etmekteydi. 25 Haziran 1991'de yeni bir gelişme olarak, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilan etmesi ve 27 Haziran 1991'de Yugoslav ordusunun Slovenya'ya yaptığı askeri harekât, Tito'nun ölümü ile çıkması muhtemel görünen iç savaşı başlatmıştır. 1980'li yılların başından beri var olan etnik gerilimlerin her an bir patlamaya sebep olacağı beklentisi artan ekonomik sorunlarla iyice büyümüş ve artık federal birliğin uzun vadede korunamayacağı anlaşılmıştır. Bütün bu gelişmelerle 1989'a gelindiğinde dönemin Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Slobodan Miloseviç Kosova ve Voyvodina'nın var olan özerkliğini kaldırmış, Karadağ Sosyalist Cumhuriyetinde de yönetici değişikliği yaparak, Sırp yanlısı Momir Bulatovic'i yönetime getirmiştir. Karadağ'ı savaş boyunca yanında tutan Miloseviç, bu yollarla Sırpların Yugoslav sistemindeki yönetsel ağırlığını artırma planını yaklaşık on yıllık bir sürece yaymıştır. Ortaya çıkan bu gelişmeler Sırplar'ın, Yugoslavya toprakları üzerinde yaşayan diğer etnik gruplar üzerinde bir hâkimiyet kurmaları sonucunu da beraberinde getirmiştir.

Sırp kontrolündeki Yugoslav ordusunun, Slovenya'dan sonra Hırvatistan'a da askeri harekât düzenlemesi ve bu arada Bosna-Hersek'in referanduma giderek bağımsızlık ilan etmesi savaş sahasını daha da genişletmiştir.

Bağımsızlık ilan eden diğer ülkelerden farklı olarak; Bosna-Hersek'in, jeopolitik açıdan çepeçevre sarılmış coğrafyasında hepsinden daha şanssız olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, Bosna-Hersek'in mevcut etnik yapısı diğer cumhuriyetler ile karşılaştırıldığında; Bosna-Hersek'te, etnik grupların oranları genellikle birbirine çok yakınken, diğer cumhuriyetlerde ise belli bir etnik grubun çoğunlukta olduğu açıkça görülmekteydi. Bu durum Bosna-Hersek'te, etnik yapı açısından bir değerlendirilme yapıldığında; herhangi bir etnik unsurda oluşacak çok az bir nüfus artışının veya düşüşünün oldukça kritik öneme sahip olması anlamına gelmekteydi. Bu nedenle, Bosna-Hersek'te çoğunluğa sahip olan etnik grup olmak için, karşı etnik grubun nüfusunda az da olsa azalma sağlanması hâkim güç olma yolunda çok önemli bir avantaj sağlamaktaydı. Nitekim 1992'de Bosna-Hersek'te çıkan iç savaşta, mevcut etnik unsurların her birinin, çoğunluğu elde edebilme yolunda, diğer etnik grupları azaltmaya yönelik bir hedef gütmesi, bu ülkede çok daha acı sonuçlara neden olmuştur. Çünkü Bosna-Hersek'te başka etnik gruptan olan komşularınız, öncelikle komşunuz değil, karşı tarafın nüfus sayısına dâhil insanlar anlamına geliyordu.

1992-1995 arasında yaşanan Bosna Savaşı'nda, ülkenin üç büyük etnik grubunu oluşturan Boşnaklar, Sırplar ve Hırvatlar birbirleriyle çatışmış, on binlerce insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan ise yerlerinden edilmiştir. Temelleri yüzlerce yıllık tarihe dayanan, etkileri ise hâlâ devam etmekte olan bu savaş, Bosna-Hersek'i enkaza çevirmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde, ülkenin iki entitesini oluşturan Bosna-Hersek Federasyonu'nda ve Sırp Cumhuriyeti'nde birçok saha çalışması ve kurum ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretlerde yapılan görüşmeler, tarafımdan çalışmaya katkı sunan kişilerin anadillerinde yapılmasına özen gösterilerek Sırpça ve Boşnakça yapılmış ve çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır.

Başta bu çalışmamda önerilerini ve yardımlarını esirgemeyen ve büyük bir sabırla tezimi yönlendiren tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emre AYKOÇ'a olmak üzere; çalışmamın her aşamasında yanımda olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi

Sabri Can SANNAV'a, değerli anlatımları ve kaynakça yardımlarından dolayı Banja Luka Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Drasko MARİNKOVİC'e, Banja Luka Nüfus Araştırmaları Merkezi sorumlusu M.A Aleksandar MAJIC'e, Saraybosna Soykırım Enstitüsü görevlileri Merisa KAROVİC-BABİC ve Muamer DZANANOVİC'e ve Karlova Üniversitesi öğretim üyesi Ph. Dr.Ondrej ZİLA'ya yardımlarından ve ilgilerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

SFC: Sosyalist Federal Cumhuriyeti

AT: Avrupa Topluluğu

NATO: Kuzey Atlantik antlaşma Örgütü

AVNOJ: Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kurtuluş Konseyi

SKJ: Yugoslavya Komünistler Birliği

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü

BM: Birleşmiş Milletler

UNMIBH: United Nations Mission in Bosnia Herzegovina (Birleşmiş Milletler Bosna Hersek Misyonu)

UNPREDEP: United Nations Preventive Deployment Force (Birleşmiş Milletler Dağıtım Gücü)

JNA: Yugoslavya Halk Ordusu

UNPROFOR: Birleşmiş Milletler Koruma Gücü

IFOR: Implementation Force(Birleşmiş Milletler Uygulama Gücü)

SFOR: Stabilization Force (Birleşmiş Milletler İstikrar Gücü)

OHR: Birleşmiş Milletler Yüksek Temsilcilik Ofisi

AB: Avrupa Birliği

HDZ: Hırvat Demokratik Birliği

SDA: Demokratik Eylem Partisi

SDS: Sırp Demokrat Partisi

SKJ: Yugoslavya Komünistler Birliğini

RS: Sırp Cumhuriyeti

BHİE: Bosna-Hersek İstatistik Enstitüsü

SCİE: Sırp Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü

SAD: Sırp Otonom Bölgesi

BMMYK: Birleşmiş Milletler Yüksek Komitesi

UNHCR: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

DDPR: Yerinden Edilmiş Kişiler ve Mülteciler Veritabanı

İÇİNDEKİLER

ÖZET…….....I
ABSTRACT……...II
ÖNSÖZ…….....III
KISALTMALAR LİSTESİ……..VI
İÇİNDEKİLER……..……..VII
GİRİŞ…….1

I. BÖLÜM: BOSNA-HERSEK'İN YERİ VE KONUMU 7
1.1 Bosna-Hersek'in Coğrafi Konumu 7
1.2.Stratejik Konumun Savaştaki Etkileri 9
1.3 Bosna-Hesek'in Tarihçesi 10
II. BÖLÜM: YUGOSLAVYA SFC'NİN PARÇALANMASI VE BOSNA-HERSEK'İN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ 12
2.1 Tito Dönemi Yugoslavya 12
2.2 Tito'nun Ölümü Sonrası Yugoslavya SFC'deki Siyasi Çalkantılar..... 17
2.3 Bağımsızlığa Giden Yolda Bosna-Hersek SC ve Bosna Savaşı Süreci 22
2.4. Dönemin Bosna-Hersek Siyasi Aktörleri 31
2.4.1. Alija İzetbegovic 32
2.4.2. Slobodan Milosevic..... 34
2.4.3. Radovan Karadzic 36
2.4.4. Franjo Tudjman..... 36
2.4.5 Siyasal Aktör Olarak Örgütler……..……..38
2.4.5.1 NATO……..…..……38
2.4.5.2 Birleşmiş Milletler 40
2.5.5.3 Avrupa Topluluğu..... 43

III. BÖLÜM 46
SAVAŞ KAYNAKLI ÜLKE İÇİNDE VE ÜLKE DIŞINA YAPILMIŞ GÖÇLER 46
3.1.Ülke İçinde ve Ülke Dışına Yapılan Göç Hareketleri 46
IV. BÖLÜM: SAVAŞ ÖNCESİNDE ÜLKENİN ETNOCOĞRAFİ YAPISI VE GERİ DÖNÜŞLER 55
4.1.Yugoslavya SCF Döneminde Bosna-Hersek SC'nin Etnik Yapısı 55
4.2.Bosna Savaşı Sonrasında Yaşanan Demografik Değişiklikler 59
Vlasenica 67
Bijeljina 68
Bratunac 70
Foca 72
Visegrad 75
Zvornik 78
Bosanski Petrovac ve Sanski Most 81
Kljuc(BHF)/Donje Ratkovo ve Ribnik(RS)/Zablece: 91
Bosanska Krupa(BHF)/Otoka ve Krupa na Uni/Veliki Dubovik: 92
Tesanj(BHF)/Putesic ve Teslic(RS)/Banja Vrucica: 93
Kladanj(BHF)/Tuholj ve Sekovici(RS)/Papraca: 94
Olovo(BHF)/Solun ve Vlasenica(RS)/Tugovo: 95
Gorazde(BHF)/Zupcici ve Novo Gorazde(RS)/Ustipraca: 96
Konjic(BHF)/Cicevo ve Kalinovik(RS)/Hreljici: 98
Mostar(BHF)/Prigradani ve Nevesinje(RS)/Sopilja: 99
Ravno(BHF)/Zavala ve Trebinje(RS)/Donje Cicevo: 100
4.3.BM ve Avrupa Birliği'nin Geri Dönüş Faaliyetleri 101
4.4.Geri Dönüş Yapanlara İlişkin Rakamsal Veriler ve Geri Dönüş Yapanların Sosyo-Ekonomik Durumu 103
4.5 Sınırların Günlük Yaşama Etkisi 120

V. BÖLÜM 126
BOSNA-HERSEK'İN SINIR MESELELERİ 113
5.1.Bosna-Hersek'in Yaşadığı Sınır Sorunları 113

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 121
KAYNAKÇA 127

GİRİŞ

Balkan topraklarına 6. yüzyılda göçlerle gelen Slavlar; başlangıçta aynı kökten gelen, aynı inanç ve kültürü benimseyen, bu haliyle de tek bir etnik yapı özelliği taşıyan halklardı. Yerleştikleri bölgelerin coğrafi özelliklerinden dolayı farklı kültürlerle tanışmaları ve farklı mezhepleri de benimsemeleri sonucunda zamanla daha farklı bir yapı göstermeye başlamışlardır. Siyasi olarak da farklı devletlerin hâkimiyeti altında yaşamaları, Slavların ayrışmalarında önemli bir etken olmuştur. Bu ayrışmalar içinde köken olarak hepsi Slav olan halklardan Hırvatların; Hıristiyanlığın Katolik mezhebini, Sırpların; Ortodoks mezhebini, Boşnakların ise bunlardan daha da farklı olarak Bogomil inancını benimsedikleri gözlenmektedir. Farklılıklar arttıkça, geçmişte aynı soydan gelen ve aynı topraklara birlikte göç eden halklar arasında çatışmalar ve düşmanlıklar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu üç farklı inanışa sahip Boşnak, Hırvat ve Sırp halklarını bir araya getiren ortak nokta ise Bosna toprakları olmuştur. Bosna, coğrafi konumlama ile bir yandan Katolik kültür, diğer yandan Ortodoks kültürün kesişme noktasında yer almaktadır. Orta Çağ'da Bosna'nın çevresinde etkin olan dönemin büyük güçleri Bizans, Macar, Sırp ve Hırvat baskıları, Bogomil olan Boşnaklar'ı, kimliklerini korumak için kendi devletlerini kurmaya zorlamıştır. 1463 yılında ise Osmanlı'nın bu bölgeyi feth etmesiyle birlikte Müslümanlığı benimsemeye başlayan Boşnak halkı, köken olarak aynı soydan geldikleri Sırp ve Hırvatlardan uzaklaşarak yeni bir oluşuma evrilmiş oldu.

Balkanların, büyük ölçüde Osmanlı hâkimiyetinden çıktığı 1878 tarihindeki Berlin Antlaşması sonrası Bosna, Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun işgaline maruz kalmış ve Bosna halkı iki ay direniş göstermesine rağmen artık yeni imparatorluğun yönetimine girmiştir. Böylelikle Boşnaklar, Osmanlı yönetiminde Sırplarla birlikte aynı devletin idaresinde yaşarken; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde de Hırvatlarla birlikte aynı devletin hâkimiyeti altında birlikte yaşamaya başlamışlardır. Bu durum Boşnakları gerek Osmanlı döneminde gerekse Birinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı nedenlerden ötürü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yönetiminde kaldıkları sürede, saflarını da değiştirmek zorunda bırakmıştır. Bu yüzden iki halk arasındaki düşmanlık, Sırpların Boşnakları "hain" olarak nitelendirecekleri kadar derinleşmiştir.

Birinci Yugoslavya döneminde (1914-1929) Sırpların hâkim güç olması ile birlikte, iki halk arasında önceden var olan husumet, Sırplar lehine intikam alma fırsatı doğurmuş ve bu tarihi fırsat Boşnaklar'a karşı silahlı saldırılar ve katliamlar olarak gerçekleşme imkânı bulmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında (1941-1945) Nazi Almanya'sının işgaline uğrayan ülke; Tito'nun, Partizanlar ile birlikte verdiği büyük bir mücadelesi sonucunda işgale karşı çıkmıştır. Bu sırada, İtalya'da Mussolini liderliğindeki rejim de değişmiş ve dönemin coğrfayasında bir otorite boşluğu oluşmuştu. Tito'nun, Partizanları bir askeri güç haline getirip, güçlerini birleştirebilmesi, siyasi dengeleri de değiştirmiştir.

Balkanlarda siyasi dengelerin ağırlık merkezleri değişince, toplumun çok kültürlü katmanlarında mevcut olan milliyetçilik idealleri de gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Siyasi değişimlerin ortaya çıktığı bu dönemde, 1980 yılında Tito'nun ölümü de, özellikle Bosna üzerinde bir fırtına etkisi yapmış ve Yugoslavya'yı farklılıklarına rağmen bir arada tutmayı başarmış çok önemli bir liderin barış dönemini de sona erdirmiştir. Tito'nun ölümü, yalnızca bir siyasi liderin ölümü anlamına gelmemiş, aşırı milliyetçilik, din, mezhep ve kültür farklılıkları ile her zaman patlamaya hazır bir coğrafyanın sorunlarını apaçık bir biçimde ortaya çıkarmış; doğu bloku ülkelerindeki tarihi gelişmelerin ve ekonomik sorunların da aynı döneme denk gelmesi nedeniyle federal birlikteliğin de sonu anlamına gelmiştir.

Yugoslavya'dan ilk ayrılma girişimleri, Slovenya ve Hırvatistan'da 1990 yılında yapılan serbest seçimler ile başlamıştır. Bu seçimleri sağcı partilerin kazanması sonucunda her iki ülkenin 1991 Haziran'ında bağımsızlık ilan etmesi, Bosna-Hersek için dönüm noktası olmuştur. Almanya en erken davranan Avrupalı devlet olarak, Hırvatistan ve Slovenya'yı 1991 Aralık ayında tanımaya karar verirken, Avrupa Topluluğu (AT) ise başlangıçtaki siyasi tutumunu değiştirerek 1992'nin hemen başında Slovenya'yı ve Hırvatistan'ı iki yeni devlet olarak tanımaya karar vermiştir. Bağımsızlık yolunda olan Bosna-Hersek, AT'nin de önerisi ile 29 Şubat-1 Mart 1992'de referanduma giderek bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarih, Yugoslavya'da beklenen iç savaşın getireceği dağılmanın da gecikmeli başlangıcıydı. Bağımsızlık iradesinin, %99 oranda "evet" yönünde çıktığı referandumda, seçmen katılımı ise %64 oranında olmuştur. Referandum sonucunu, Sırp nüfusun çoğunluğu önce boykot etmiş daha sonra da kabul

etmediğini açıklamıştır. Bu gelişme, referandumun kamuoyu bakımından iki sonucunu daha göstermekteydi: Birincisi, Bosna Hersek'teki karşıt Sırp varlığı yanında, mevcut düzenin devamından yana olan Hırvatların ve Boşnakların da varlığı söz konusudur. İkincisi, bağımsızlık ilanları ile ortaya çıkan çalkantılar, Yugoslavya'yı dağılmanın eşiğine getirmişti.

Ortaya çıkan durumun Boşnaklar açısından dezavantajlı yanı; Bosnalı Sırpların ve Hırvatların arkalarında hatta hemen sınırlarında "komşuları" olan bağımsız birer anayurtlarının olmasına karşılık; Boşnaklar'ın gidebilecekleri başka topraklarının diğer bir ifadeyle anayurtlarının olmamasıdır. Bu nedenle, Sırbistan ve Hırvatistan; Avrupa'nın ortasında, orantısız kuvvetler arasında kalan Boşnaklar'a karşı Bosnalı Sırpları ve Hırvatları her yönden destekleyerek, üç buçuk yıl süren acımasız bir savaşın mümessilleri olmuşlardır. Özellikle başkent Saraybosna, Sırbistan denetimindeki Yugoslav Halk Ordusu güçlerince; hemen sonrasında ise Sırp Cumhuriyeti (Republika Srpska) Ordusu'nun güç kullanmasıyla 29.02.1996 tarihine kadar toplamda 1,425 gün kuşatma altında tutulmuştur. Bu uzun kuşatma süresi, Bosna Savaşı'nın güçlüklerini anlayabilme bağlamında önemli bir noktadır. Bu haliyle, Saraybosna kuşatması modern savaş tarihinin de en uzun kuşatması olarak kabul edilmektedir. Bütün bu olumsuzluklar nedeniyle, 1992-1995 yılları arasında devam eden ve sonucunda Yugoslavya'nın parçalanması ve yeni devletlerin ortaya çıkması ile biten Bosna Savaşı'nda; Boşnakların yıkımı, acıları ve kayıpları diğer halklardan çok daha fazla olmuştur.

20. yüzyılın son çeyreğinde, Tito'nun ölümünden on yıl sonra Sırplar'ın hâkimiyetinde seyreden Bosna Savaşı, 14 Aralık 1995 tarihinde NATO'nun askeri müdahalesi sonrasında imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile sona ermiştir. Bu anlaşmanın aslında yalnızca sıcak savaşı bitirdiği söylenebilir. Çünkü Dayton Anlaşması karmaşık içeriği ile çözümden ziyade daha da sorun çıkarmaya müsait maddeleri kapsadığından, Balkanlar'da uzun süreli bir barışı sağlamaktan oldukça uzak görünmektedir.

Kadim Balkan topraklarında yüzyıllardır süregelen çatışmaların temelinde etnik ve dini farklılıkların büyük oranda yer tutması, söz konusu topraklarda nüfus çoğunluğuna sahip olmayı avantaj sağlama bağlamında elzem görmektedir. Bu durum, demografik yapının neden önemli olduğunu açıklaması bakımından çok

büyük önem arzetmektedir. Ancak etnik eksenli oluşumlar, eski Yugoslavya gibi farklı kültürlerin birlikte yaşadığı toplumlarda, nüfus bakımından sayıca az olan diğer etnik gruplar açısından, bir dezavantaja dönüşebilmektedir. Bu durum, aynı zamanda diğer etnik grupların etkisini azaltmanın veya yok etmenin meşruiyet gerekçesini oluşturabilmektedir. Bu oluşumlara sahip bölgelerde, sınırların etnik ayırım çerçevesinden belirlenmesi oldukça zor ve karmaşık sorunlar üretmeye müsait olduğundan, idari yönden de ayrılıkçı fikirlere zemin hazırlamaktadır. Bu yüzden, çok etnikli federasyon yapısı içinde sıkça görülen "azınlık bölgelerinin" ortaya çıkması, ciddi sorunlara neden olmaktadır.

1992 - 1995 yılları arasında seyreden Bosna Savaşı'nda yaşanan iç ve dış göçler sonucunda; ülkede ortaya çıkan yoğun nüfus hareketleri ile değişen demografik yapıyı ve geri dönüşleri sayısal verilerle ortaya koymak ve aynı zamanda "aslında yok, ama var" olan sınırların " öte tarafında kalan" "öteki etnik gruptan" bireylerin günlük yaşamına olan etkilerini değerlendirmek, bu çalışmanın amacını oluşturmaktır. Bununla birlikte çalışmanın ana hipotezini şu şekilde ifade etmek mümkündür: Bosna Savaşı, Bosna-Hersek'te yoğun bir iç ve dış göçe yol açmıştır. Savaş sırasında Bosna'nın ana etnik unsurlarını oluşturan Sırpların, Boşnakların ve Hırvatların, kendi etnik unsurlarının yoğunlukta bulunduğu bölgelere yönelmesi, bu iç göçün esasını oluşturmaktadır. Savaş sonrasında imzalanan Dayton Anlaşması ile ortaya iç federasyon sınırları çıkmıştır. Bu iç federasyon sınırları "görünmeyen ancak pratikte var olan" bir niteliğe sahiptir ve bu görünmez nitelikli sınırlar, savaş sonrası geri dönüşleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bosna-Hersek'te mevcut etnik demografiyi alt üst eden bu savaş sonrasında ülkeye geri dönenler, uyum sorunlarından nefret söylemine maruz kalmaya dek birçok sorunla karşılaşmaktadır.

Bu çalışmada, Bosna-Hersek'in yaşadığı İç Savaş (1992-1995) nedeniyle ortaya çıkan iç ve dış göçlerin sonucunda; Dayton Anlaşması ile Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti tarafında ortaya çıkan yeni demografik yapının ve buna bağlı sınır sorunlarının sahadaki etkileri yerinde araştırılarak incelenmiştir. Ortada görünmeyen ancak bilinen ve varlığı hissedilen sınırların olması ve bu sınırların politik yaşama, ekonomiye, insanlar arası ilişkilere ve hayatın her alanına yansıyan etkilere sahip olması, bu çalışmanın görece zor yanını oluşturmaktadır. Çalışmada, federasyon sınırının her iki yanındaki geri dönüşlerin irdelenmesi için,

sıfır noktasının ilerisinde ve berisinde incelemeler yapılarak, ülkenin bugün içinde bulunduğu duruma ilişkin bazı önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmada, nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanılmıştır. Veriler görüşme tekniği ve literatür taramayla elde edilmiştir. Çalışmanın özgün bölümleri için kaynak belirtilmeyen haritaların tamamı, tarafımdan hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan verileri elde etmek için; Bosna Hersek İstatistik Enstitüsü (BHİE), Sırp Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü, Bosna Göç İdaresi, Saraybosna Soykırım Enstitüsü, Sırp Cumhuriyeti Arşivi, Banya Luka Nüfus Araştırmaları Merkezi, Banya Luka Üniversitesi ziyaret edilmiş ve kanaat önderleri ile görüşmeler yapılmıştır. Demografik değişimin fiziki olarak da görülebilmesi için Bosna-Hersek'i iki entiteye bölen federasyon çizgisine yakın konumda bulunan Donje Ratkovo, Zablece, Otoka, Veliki Dubovik, Putesic, Banja Vrucica, Tuholj, Papraca, Solun, Tugovo, Zupcici, Ustipraca, Cicevo, Hreljici, Prigradani, Sopilja, Zavala ve Donje Cicevo köylerinde saha çalışması yapılmıştır. Bu köylerde 34 Sırp,19 Boşnak, 4 Hırvat olmak üzere toplam 57 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilerin 37'si kadın,20'si erkek olup; tamamı 40 yaş üzeridir. Savaşın, çok yakın geçmişte meydana gelmiş olması, 40 yaş üstü insanların neredeyse tamamını savaş tanıkları yapmıştır. Bu ise, söz konusu dönemi birçok canlı tanıktan dinlemek için zengin bir kaynak sunmaktadır.

Alan çalışması ve görüşme tekniği yöntemine özellikle yer verilmesi nedeniyle ülkenin farklı etnik yapılarından farklı statüden birçok kişiyle görüşme fırsatı elde edilmiştir. Adı geçen çalışmada birinci ağızdan ve aktarımsız kaynaklara müracaat edilmesi, ilgili kişilerin ana dillerinde, tarafımdan yapılmıştır.

Çalışmada görüşme yapılan gerek sivil gerekse devlet memuru kişilerin; savaşın yarattığı etkileri anlatmakta olumlu yaklaşımlara sahip olduğu gözlenirken, kaynak kişi olarak kendilerine atıfta bulunulması isteğinde ise çekinceli davrandıkları, isim vermek istemedikleri gözlenmiştir. Bu durumda çekinceli olmalarında, birlikte yaşadıkları diğer etnik gruba yönelik bir bakıma suçlama yapılması gerçeği, bu insanları ürkek davranmaya yöneltmiş görünmektedir. Bu durum ise bu çalışmanın zor yanını oluşturmaktadır.

Alan çalışması ve literatür taramasıyla elde edilen veriler, aşağıda belirtilen bölümlerde şu şekilde sunulmuştur:

Çalışmanın 1.Bölümünde; Bosna-Hersek'in yeri, konumu, stratejik konumunun etkileri ve tarihçesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2. Bölümde; coğrafi konumun savaş üzerindeki bağlantısını kurmak için Yugoslavya'nın parçalanması tarihsel süreç içinde irdelenmiştir.

3. Bölümde; ülke içine ve ülke dışına yapılan göç hareketleri sonucunda ortaya çıkan demografik değişim ve bu değişimin günlük yaşama etkilerine değinilmiştir.

4.Bölümde; savaş öncesinde, ülkenin etnocoğrafi yapısı ve geri dönüşler üzerine durulmuş ve karşılaştırmalara yer verilmiştir.

5.Bölümde ise Bosna-Hersek'in sınır meseleleri üzerinde durularak, ortaya çıkan yeni sınırların ülke üzerindeki etkilerine yer verilmiştir.

I. BÖLÜM:

BOSNA-HERSEK'İN YERİ VE KONUMU

1.1 Bosna-Hersek'in Coğrafi Konumu

Bosna adı, 10.yüzyıl ortalarına "*De Administrando Imperio*" adlı bir Bizans yazmasında ilk defa geçmektedir. İsmin kaynağının ise "iyi insanların bölgesi" anlamına gelen "Horion Bosona" kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir. Hersek bölümünün adı ise Boşnak kaynaklarda da bahsedildiğine göre,15. yüzyılda kendine "Herceg" (Dük) unvanını veren yerel bir derebeyinden geldiği kabul edilmektedir.

Bu görüşlerden hareketle; Bosna'nın adını Sava Nehrine dökülen Bosna suyundan; ülkenin güneyini oluşturan Hersek bölgesinin ise adını Orta Çağ sonlarında kurulan Hercegovina Dükalığı'ndan aldığını söylemek mümkündür.



Harita 1:Bosna-Hersek'in Konumu

Bosna-Hersek ülkesi; Avrupa kıtasının güneydoğusunda, Balkan yarımadası olarak adlandırılan bölümün kuzeybatısında yer almakta ve toprakları üçgen biçiminde dağlık bir araziden oluşmaktadır.[1] Ülkenin sınırları, kuzeyden ve batıdan Hırvatistan, doğudan Sırbistan, güneydoğudan Karadağ ile çevrelenmiş olup; başkent Saraybosna dışındaki önemli şehirleri; Tuzla, Travnik, Bihac, Mostar, Zenica, Bijeljina, Doboj, Prijedor ve Banja Luka'dır.

Balkan Yarımadası, denizlerin ve nehirlerin oluşturduğu doğal sınırlarla belirlenmiş bir coğrafya olarak; doğudan (Karadeniz), güneybatıdan (Adriyatik

[1] https://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/bosna-hersek.htm(Erişim:06.09.202)

Denizi-İyon Denizi), güneyden (Akdeniz) ve güneydoğudan (Ege Denizi - Marmara Denizi) denizlerle çevrili bir yarımada şeklindedir. Yarımadanın kuzey sınırları ise üç büyük nehir (Tuna, Sava ve Kupa) ile belirlenmiştir. [2]

Balkan topraklarının bir parçası olan Bosna-Hersek'in batısında Adriyatik Denizi yer almasına rağmen; burada kıyı şeridi 20 km. ile sınırlıdır ve ülkenin limanı bulunmamaktadır. Ülke, fiziki coğrafya bakımından genellikle engebeli bir yapı arz ederken, düzlük alanlar kuzeydoğu yönünde yer almaktadır. Bosna ve Hersek olarak iki bölümden oluşan ülkenin Bosna bölgesinde yazların sıcak, kışların soğuk ve kar yağışlı geçtiği karasal iklim etkili olurken; güneyde küçük bir alana sahip olan Hersek bölgesi daha çok Akdeniz İklimi etkisindedir. Bosna-Hersek'in doğal kaynaklar yönünden zengin olduğu söylenebilir.[3]

1.2.Stratejik Konumun Savaştaki Etkileri

Stratejik konumu incelendiğinde, Bosna-Hersek'in; fiziki şartları, etnik çeşitlilik gösteren demografik yapısı ve farklı inanç sistemlerinin getirdiği sosyolojik ve kültürel yapıları bakımından Balkanlar'ın merkezinde, dağılan eski Yugoslavya topraklarının yerinde bulunduğu görülmektedir. Daha sonra oluşturulan gerek iç ve gerekse dış sınırlar, söz konusu coğrafyanın stratejik faktörleri göz ardı edilerek ve dış aktörlerce belirlendiğinden; bu oluşumlar bir Federasyon yapısında olan Yugoslavya'da yaşayan etnik grupların hassasiyetlerine ters düşmüş ve bölgeyi her an karışmaya müsait bir ortama sürüklemiştir.[4]

Balkanlar'da var olan siyasi coğrafyanın karmaşık yapısı, özelikle jeopolitik bölünmelerde kendini göstermektedir. Bu karmaşıklığın nedeni ise Balkan topraklarının tarihi süreç içerisinde birçok farklı etnik unsurların istilasına uğraması ile açıklanabilir.

---

[2] Barbara Jelavich, History of the Balkans, *Eighteenth and Nineteenth Centuries, Cambridge Uni.Press*, Melbourne1983,C.1.,Baskı 2,s 28.
[3] http://www.bosnahersek.ba/bosna-hersek/cografya/, Erişim: 20.08.2021)
[4] E. Gazi Özkürkçü, "Balkanların Coğrafi Konumu, Bölgenin Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özelliklerinin, Bölgedeki Güç ve Rekabet Mücadelelerine Olan Etkileri", Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempoz. 15-16 Aralık 1998, , s.10

Tarihsel süreçte Rusya'nın, emperyalist yayılımına uygun olarak Güney Slavlarını kendi nüfuzu altında tutabilmek için, buradaki etnik unsurları Slav Sırplar'ın hâkimiyetinde toplamak amacıyla "Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı" birliği kurulmasına çaba gösterdiği görülmektedir.[5]

Balkan coğrafyası üzerinde cereyan eden ayrıştırıcı ve bölücü hareketler, Balkan halkları arasındaki ilişkilerin de rekabete ve mücadeleye dayalı olarak devam etmesine neden olmuştur. Yerelde gerçekleşen bu çekişmelerin neden olduğu gerginlik sonucunda ortaya çıkan çatışmalar, Balkan devletlerinin kendi güvenlik ve bekalarını sağlama çabaları, kendi emellerini gerçekleştirmek gayesi ile dışarıdan müttefik desteği aramaları ve dış müdahaleleri bu topraklara davet etmeleri şeklinde de gözlenmektedir. Bu nedenledir ki, dağılan Yugoslavya'nın ardından, Balkanlar'da 10'dan fazla siyasal yapı içinde, kendi dillerini konuşan ve inanç olarak da 3 tane Semavi dine mensup toplamda 50 milyondan fazla insan, söz konusu coğrafyada yaşamak durumundadır. [6] Balkanlar'da coğrafi parçalanmışlıkla birlikte gelen bu çok dilli ve çok milletli yapı; her bir farklı etnik grubun, nüfus ve güç olarak diğer etnik gruplara üstünlük kurmaları halinde, kendi geleceklerini güvende görmeleriyle anlamlandırıldığından; bu durum çatışmacı bir yaşam biçiminin Balkanlarda benimsenmiş olmasına neden olmaktadır.

1.3 Bosna-Hersek'in Tarihçesi

Bosna-Hersek'in kökeninin; Balkan topraklarında 12. Yüzyılın ikinci yarısında kurulan Bosna Banlığı'na bağlandığı bilinmektedir. Kuruluşundan itibaren Balkan coğrafyasında, üzerinde en fazla çekişme yaşanan bölgelerden biri olan Bosna-Hersek, 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın Rumeli önceliğindeki toprak hedeflerinin başında gelmiş ve uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde kalmıştır.

Osmanlılar'ın 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ele geçirmeye başladığı

---

[5] Özkürkçü, E. Gazi, a.g.e, s. 13-14

[6] Ersin Kalaycıoğlu, *'Balkanlar'da Milliyetçili ve Siyasi Yaşam:1839-1939*,s.51.*İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler ve Uluslararası Politika*, Murat Sarıca Anısına Sempozyum,30-31Ocak 1993, Aybay Yayınları, İstanbul,1993,s.51.

Balkan topraklarındaki Türk hâkimiyeti, yaklaşık 5 asır sürmüştür. 17. yüzyılın sonu ile başlayan Habsburg devletinin güçlenmesi, Türkler için Balkanlarda zayıflamanın, güç kaybetmenin başlangıcı olmuştur.1877-78 (Rumi 1293) Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imza edilen Berlin Antlaşması (1878) yeni oluşumlara neden olmuş ve Balkan sınırlarını yeni baştan çizmiştir. Elden çıkan Osmanlı topraklarında, bağımsız Sırbistan, Karadağ ve Romanya devletleri yanında bir de Bulgar Prensliği kurulmuştur. Avusturya-Macaristan yönetimi altında bulunan Slovenya ve Hırvatistan'dan sonra Bosna-Hersek'in yönetimi de fiili olarak bu devlete geçmiştir. Berlin Antlaşması sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun işgali ile ülke, bir kondominyum yönetimle idare edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin çöküş içinde olduğu 20. yüzyılın başında, Balkanlar'da milliyetçilik hareketleri hız kazanmıştır. Osmanlılarla - Karadağlılar arasında 1912 yılında başlayan savaş, hızla yayılarak Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın da Osmanlı karşısında yer almasıyla, Balkan Savaşı'na dönüşmüştür. Savaş sonrasında Osmanlı'nın Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'taki hâkimiyeti sona ermiştir. Osmanlı'nın Balkanlarda peşpeşe kayıplara uğraması, Sırplar tarafından fırsat olarak kullanılmış ve Sırpların eski Sırbistan olarak adlandırılan topraklar ile Makedonya'yı da alarak (1913) hâkimiyet alanlarını genişletmelerine neden olmuştur. [7]

I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında 1918 yılında, Yugoslavya Krallığı kurulduğunda Bosna-Hersek ülkesi de bu devletin sınırları içinde yer almıştır. Bu devlet daha sonra 1945 yılı itibariyle Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti şeklinde varlığını sürdürerek, Tito'nun 1980'de ölümü ile başlayan süreçle de çöküşe geçmiştir.

Bosna Hersek 1992 yılı Mart ayında Yugoslavya Federal Cumhuriyetlerinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş, ancak 3 buçuk yıl süren Bosna İç Savaşı sonunda (1995) büyük kayıplar ve göçler vererek bugünkü siyasi statüsünü Dayton Barış Anlaşmasıyla elde etmiştir.

---

[7] Detaylı bilgi için bkz. Aram Andonyan, Balkan Savaşı, çev. Z. Biberyan, Aras Yay., İstanbul,1999 ve John Reed, Balkanlarda Savaş, çev. F. B. Aydar – S.Tamgüç, Pencere Yay. İstanbul, 2006.

II. BÖLÜM: YUGOSLAVYA SFC'NİN PARÇALANMASI VE BOSNA-HERSEK'İN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ

2.1 Tito Dönemi Yugoslavya

I.Dünya Savaşı'nın (1914-1918) bitmesi, özellikle milliyetçilik rüzgârları nedeniyle imparatorlukları olumsuz etkilemiş, bu durumdan etkilenen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da dağılmıştır. Balkanlar'da Sloven, Hırvat, Boşnak ve Sırp halkların "Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı" adı altında birleşmesiyle[8] yeni bir siyasi yapı ortaya çıkmıştır. Bu krallığın ismi 1929'da "Yugoslavya Krallığı" şeklinde değiştirilmiş ve ülkede 1929-1934 yılları arasında Kral I.Aleksander'in diktatörlük yönetimi hüküm sürmüştür. Kralın öldürülmesiyle yönetim, vekiller heyetine geçmiş ve bu durum II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar sürmüştür. Savaş sırasında Alman uçakları Belgrad'ı bombalamaya başlamış (12 Nisan 1941) ve Yugoslavya Krallığı tarafından büyük bir direnişle karşılaşmayan Alman askerleri ülkeyi kolayca işgal etmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında (1941-1945) Nazi Almanyası'nın işgaline uğrayan ülkenin Slovenya toprakları Almanya; Hırvatistan toprakları İtalya'ya; Makedonya toprakları ise Bulgaristan'a bağlanmıştır. [9]

1943 yılı ile ismi dünyada duyulmaya başlayan Tito, Nazilerin işgaline karşı Partizanlar ile birlikte büyük bir mücadele vermiştir. Mücadelenin başarılı olmasında, o dönemde İtalya'da Mussolini'nin liderliğindeki rejimin değişmiş olmasının önemli payı vardır. Ortaya çıkan bu otorite boşluğu, Tito için rahat bir hareket alanı sağlamış ve O'nun gücünün daha fazla duyulmasına neden olmuştur. Tito'nun gerçek başarısı, farklı oluşumlar altında olmasına rağmen, dönemin mücadele eden bütün anti-faşist güçlerini, Partizan çatısı altında bir

[8] Tanıl Bora, *Yugoslavya*, Milliyetciliğin Provokasyonu, Birikim Yay., İstanbul 1995, s.35.
[9] Sündüs Adaş ve Emrah Konuralp, "Eski Yugoslavya'da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Dağılmasına Etkileri", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, 2020, s. 135

askeri güç haline getirip birleştirebilmesi olarak görülmektedir. Anti-faşist güçleri biraraya getirmesi nedeniyle, sosyalist bir söylemle "Birlik, Kardeşlik" sloganını kullanmıştır.[10] 1945 yılı ile birlikte Yugoslavya'nın 35 yıl hüküm sürecek lideri Josip Broz Tito'lu yılları başlamış ve artık ülkeden, Tito'nun Yugoslavya'sı olarak bahsedilmekteydi.

Sosyalist Federal Yugoslavya Devleti'nin kuruluş tarihi, her ne kadar 1945 yılı olarak kabul edilse de; asıl kuruluş Bosna-Hersek Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin AVNOJ'unun (Yugoslavya Anti-Faşist Kurtuluş Konseyi) 1943'de ilanı ile başlamıştır.

Bu oluşum, ana unsur olarak üç etnik yapıdan (Boşnak, Sırp**,** Hırvat) oluşmaktaydı. Bu üç uluslu Bosna-Hersek Federal Sosyalist Cumhuriyeti oluşumu, çok uluslu Sosyalist Yugoslavya devletinin de öncüsü olmuştur. Bu dönemde Müslüman kimlikleri ile tanımlanan ve sonradan "Boşnak" olarak adlandırılan halk, Bosna-Hersek Sosyalist Federal Cumhuriyeti içinde nüfus oranları en fazla olan halk olarak, kurucu millet olmuştur. Boşnaklar'ın nüfus üstünlüğüne karşılık, bir liderden ve siyasi teşkilatlanmadan yoksun olmaları, onların ulus kimliklerini koruyamamasına neden olmuştur. Tito, Boşnak milletinin kimliğinin inkârına sessiz kalmış, ancak Yugoslavya içindeki federal Bosna-Hersek devletini diğer federal cumhuriyetlere özellikle de Sırbistan'ın saldırılarına karşı savunmuştur. Bu durum Tito'yu başta Boşnaklar olmak üzere, Yugoslavya'da yaşayan Hırvat ve Sırp ırkçılığının potansiyel tehdidi altındaki tüm Müslüman Yugoslavya vatandaşlarının tek hamisi konumuna getirerek, daha da güçlendirmiştir.

Tito'nun uluslararası bir siyasi figür haline gelmesinde, Churchill ile yapmış olduğu işbirliği ve Tito'nun liderliğindeki Partizanlar'ın, silahlı mücadelenin sürdüğü İkinci Dünya Savaşı şartlarında bile, güçlü propagandalarını aynı şekilde yürütmüş olması oldukça etkili olmuştur.

Gerek Nazi işgaline gerekse ırkçı söylemler kullanan monarşi yanlısı çetelere karşı duruşu ile elde ettiği başarısı, Tito'yu ölünceye kadar ülkesinin karizmatik tek lideri yapmıştır.

---

[10] John R Lampe, *Yugoslavia as History, Twice There Was a Country*, Cambridge University Press, 2000

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni oluşumlar, Yugoslavya Devleti üzerinde de etkisini göstermeye başlamış ve Tito'nun Stalin'e olan yakınlığı ile birlikte güçlenen sosyalist mücadelesi devleti Komünist bir yapıya dönüştürmüştür. Yeni olan bu rejim, Yugoslavya'da özellikle Müslüman milletler (ülke nüfusunun yaklaşık üçte biri) üzerinde olumsuz etkiler yapmış; bu kesim devlet teşkilatında yer alamadığı gibi, şiddetli baskı ve zulüm görmüştür. Bu baskılarda, Boşnakların hiç değilse bir kısmının II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerle işbirliği içinde olduğu gerekçesinin etkili olduğu söylenebilir. Müslümanların Cuma hutbelerinde devlete itaat bildiren ve sistemin iyi vatandaşları olduklarını belirten olumlu beyanları teşvik edilmiştir. Aksi görüş belirten din adamlarına karşı, özellikle 1945-1950 yılları arasında tutuklamalar yapılmıştır. Ancak komünist yönetimin bu dönemde yalnızca Müslümanlara yönelik bir baskı uyguladığını söylemek yanlış/eksik olur. Bu dönem içinde; Nazilerle işbirliği yaptıkları gerekçesi ile Sırpların ve Hırvatların da "düşman / öteki" olarak görüldüklerini ve devlet mekanizmalarından dışlandıklarını belirtmek gerekir. Özellikle, Sosyalizme muhalif Sırp kilisesine karşı baskılar bazen kiliselerin (aynı şekilde camilerin) yıkılması ile sonuçlanmıştır. Bir başka baskı, yine sosyalizme aykırı olduğu gerekçesiyle vakıf mallarının kamulaştırılması şeklinde olmuş ve bu taşınmazlar devlet mülkiyetine geçirilmiştir. Kamulaştırılmış vakıf binaları ise daha sonra yıkılmış ve yerine yeni kamu binaları yapılmıştır. (*Söz konusu vakıf mallarının geri alınması konusunda açılan birçok mülkiyet davaları olmakla birlikte, sorunun muhatabı devletlerin bugün var olmadığı gerekçesi ile bu davalar cevapsız bırakılmaktadır*.) Hırvatların bu dönemde daha özgür davranabildikleri, bunun ise Tito'nun Hırvat kökenli olmasına bağlı olduğu, günümüzde yaygın bir kanıdır. Hırvatlar'a karşı baskıların daha çok, haçlı tarikatları mensupları üzerinde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Gizli tarikatlar olarak çalışan bu gruplar,1945-1950 yılları arasında devlete karşı bir direnişte bulunmuş, Sosyalizm yanlısı Partizanlara karşı mücadele etmişlerdir.

Yugoslavya'nın batı ile yakınlaşmaya başlamasında ilk adım olarak Sovyetler Birliği ile aralarındaki anlaşmazlık neticesinde, 1948'de Stalin'in Yugoslavya'yı Kominform'dan atması kabul edilmektedir. 1950'li yılların başlamasıyla Yugoslavya, batıya yanaşmaya yönelmiş ve bunun sonucunda 1954'de Balkan Paktı'na (Bled Paktı) kabul edilmiştir.

1963 yılına gelindiğinde Tito, Yugoslavya'yı Sosyalist Federal Cumhuriyet haline getirmiştir. Altı cumhuriyetten oluşan Yugoslavya SFC'de 1974 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle Kosova ve Vojvodina bölgelerinin özerkliği genişletilmiştir.[11]

1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya işgalini kınaması ile Batılı ülkelerle daha da yakınlaşan Yugoslavya, bu sayede ticari ilişkilere de başlamıştır.

1968 yılının yazı hem Tito hem Yugoslavya için bir dönüm noktasıdır. Tito, bir Adriyatik adası olan Brioni'de, Komünistler Birliği (SKJ) ile bir toplantı yapmıştır. Dönemin başbakan yardımcısı Sırp A.Rankovic, güçlü istihbarat ve iç güvenlik bilgileriyle Tito'yu dinlerken yakalanmış ve yetkileri elinden alınarak görevinden azledilmiştir. Bu durum Tito'ya devletin bütün kadroları üzerinde köklü bir değişiklik yapma fırsatı vermiştir. Yapılan yeni kadrolaşmaya en büyük tepki Sırplar'dan gelmiştir. Muhalif olan Sırplar'ın, sonradan Slobodan Milosevic etrafında gruplar halinde toplandıkları görülürken; Rankovic'in azli ile ortaya çıkan değişimlere tepkiler Belgrad'da üniversite çevrelerinde de boykotlar şeklinde kendini göstermeye başlamıştır. Bu eylemlerin, ileride (1990 başlarında) yaşanacak kanlı dağılmanın hazırlıklarının da başlangıcı olduğunu söylemek mümkündür. Sırplar'ın Brioni kararlarını kendilerine karşı yapılmış bir darbe olarak algılamaları; protestoların neden Belgrad'da başlamış olduğunu da açıklamaktadır. Sosyalist Yugoslavya için Brioni kararları; aşırı merkeziyetçi devlet yapısının yerine, federal cumhuriyetlere geniş yetkiler tanıyan ve köklü anayasa değişiklikleri ile Kosova ve Voyvodina'ya çok geniş haklarla özerklik tanıyan, bu haliyle de özellikle Sırplar için kayıplar anlamına gelmekteydi.

Anayasa değişikliğinin getirdiği yeni uygulamalardan biri de, nüfus sayımında Boşnaklar'ın etnik olarak Müslüman kimliklerine işaret eden "M" harfi ile ifade edilmiş olmalarıdır.

Sırplar, Kosova ve Voyvodina'ya verilen özerkliğe şiddetle karşı çıkarken; Boşnaklar, Müslüman kimliklerinin tanınmasından dolayı Tito'ya yakın durmuşlardır.

---

[11] Dejan Jović, Yugoslavia, *A State that Withered Away West Lafayette,* Purdue University Press, (2009).

Boşnaklar açısından olumlu sayılabilecek diğer bir gelişme de 1971 yılında Cemal Bijedic'in Yugoslavya'da başbakanlık görevine getirilmiş olmasıdır. Bijedic'in başbakan olması, bazı çevrelerce Tito'nun Sırp ve Hırvat milliyetçilere karşı, onlar olmadan da ülkeyi yönetebileceği mesajı olarak algılanmıştır. Bu nedenle, Tito döneminde devletin üst makamında bulunabilmiş tek Boşnak olan Bijedic'in 18 Ocak 1977 yılında meydana gelen uçak kazasında ölmesi, kamuoyu tarafından şüpheli bir ölüm algısı olmakla kalmayıp, Müslüman Boşnaklara karşı planlanmış geleceğin de bir parçası olarak hep kuşkuyla karşılanmıştır. Bu mantıksal çıkarımı mutlak bir yargı olarak görmek elbette mümkün değildir. Ancak, tarihin öğrettiği "bu kime yaradı" sorusu bir karşılık bulabildiği sürece, var olan şüphelerin de akla yatkın olduğunu söylemek mümkündür.

Uluslararası politikadaki yumuşama döneminin de etkisiyle Avrupa'da istikrarlı bir barış ortamı sürerken, Tito yönetimdeki ülkenin refahı ve nüfusu artmış, ekonomik ve teknolojik ilerleme sağlanmıştır. Öyle ki, Tito'nun ölümünden sonra bile bu olumlu gelişmeler, 1984 yılı dünya kış olimpiyatlarının Saraybosna'da yapılmasına imkân vermiştir.[12]

Tito'nun sağlık sorunlarının ortaya çıkması; Tito sonrası iktidarı ele geçirmek için yoğun lobi mücadelelerinin de başlamasına neden olmuştur. Ancak, bu dönemde Federe devletlerin, yavaş yavaş birer bağımsız devlet gibi hareket etmelerine rağmen bunu kamuoyu önünde aleniyetle göstermekten imtina ettikleri gözlenmektedir.

Tito'nun 4 Mayıs 1980 günü Yugoslavya radyo ve televizyonlarından duyurulan ölüm haberi *"Umro je drug Tito" (Yoldaş Tito öldü)* Yugoslavya için de barış döneminin bittiği anlamına geliyordu. Tito'nun güçlü iradesi etrafında bir arada kalabilmeyi başarmış milletler, kaderlerinin ne olacağını düşünmeye başlamışlardı. [13] Tito'nun ölümü, federal devleti bir arada tutan gücü de ortadan kaldırmış, ülkede yükselen ırkçılık ve bağımsızlık hareketleri yüzünden huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştır.

---

[12] https://www.balkantur.com.tr/blog/tito-nun-olumunden-sonra-yugoslavya) (Erişim:08.09.2021)

[13] https://www.dunyabulteni.net/analiz/olumunden-40-yil-sonra-tito-ve-bosnaklar-davut-nuriler-h466454.html (Erişim:08.09.2021)

Etnik gerilimlerin yoğun olduğu yerlerin başında Sırplarla Arnavutların çatıştığı Kosova özerk bölgesi gelmekteydi. Ekonomik sıkıntıların da etnik sorunlara eşlik etmesiyle, 1980 yılında; her kesim tarafından güçlü bir öngörü olarak savunulan federasyonun dağılacağı beklentisi, bu öngörüleri doğrulayacak şekilde gelişmeye başlamıştı.[14]

Tito Döneminde, Sosyalizm ile idare edilen Yugoslavya'da; devleti oluşturan cumhuriyetler arasınada fiili bir iç sınır olmamış, ülke içinde geçişler ve dolaşımlar serbestçe yapılmıştır. Slovenya'da üretilen bir ürünün Belgrad'a ulaşması bir gümrük işlemi gerektirmemiştir. Bu anlamda, Sosyalist Yugoslavya'nın uluslararası sınırlarını ifade eden dış sınırları, dış ülkelerle olmuştur. Devletçi politikalarla kamu hizmetlerinin sağlanmış olması ve ekonomideki devlet hâkimiyeti; işsizlik sorunu getirmediğinden; ekonomik anlamda cumhuriyetler arasında ortalama bir dengenin varlığından bahsetmek mümkündür. Devletin tek bir orduya ve tek bir polis gücüne sahip olması da silahlı güçlerin etnik yapılar üzerinde bir tehdit unsuru olmasına imkân vermemiştir.

2.2 Tito'nun Ölümü Sonrası Yugoslavya SFC'deki Siyasi Çalkantılar

Başarılı bir lider olarak tanımlanan Tito, 1974 yılında ömür boyu başkan seçilmiştir. Tito'nun, 1974'ten itibaren âdemi-merkeziyetçi düzenlemelerle, Sırbistan'ın merkeziyetçi hâkimiyetini engellenmeye çalıştığı görülse de, sistemin cumhuriyet yanlısı partilerin yetkilerini güçlendirdiği ve parti lokalizmine yol açtığı görülmektedir.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, Tito'nun 1980 yılında ölmesinden sonra da yürürlükte olan 1974 anayasasına göre, dönüşümlü başkanlık sistemiyle on yıl daha devam etmiştir. Bu sistem uyarınca, federe cumhuriyetlerin her bir başkanı, sıralı olarak ve bir yıllık süreyle sınırlı olmak üzere, Yugoslavya Cumhurbaşkanı sıfatı ile ülkeyi idare etmek durumundaydı.

---

14 Giray Saynur Bozkurt, "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar" Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, X/2 (Kış 2010), s.80.

Tito'nun karizmatik liderliğinde varlığını sürdüren Sosyalist Yugoslavya'da, artık etnik unsurları bir arada tutan güçlü bir lider yoktu ve bu durum milliyetçilik hareketlerinin hızlanmasına yol açmıştı.[15]

1989 yılında ortaya çıkan ekonomik ve siyasi kriz; Slovenya ile Hırvatistan cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin de bozulmasına neden olmuştur.

1990 yılında YSFC'de ordunun Sırp denetiminde olmasının yanında, bürokraside Sırpların çoğunlukta olması; Büyük Sırbistan ideolojisi için Sırplar lehine bir durum olarak görünmekteydi. Sırplar'ın hegemonyasında bir Yugoslavya ideali için Sırpların nüfusunun yeterli olmaması gerçeği; Sırpları, öncelikle Sırp nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgeleri hedefleyerek, buradaki Sırpları tek çatı altına almaya yöneltmiş görünmektedir.

Bu bakımından Sırp nüfusun yoğun olduğu Sırbistan, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Karadağ öncelikli hedef bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Momir Bulatovic yönetimindeki Karadağ Sosyalist Cumhuriyeti'nin, Yugoslavya Federal Cumhuriyetinden ayrılma düşüncesinin olmaması, Sırpların bu bölgede bir çatışma yaşamasına lüzum bırakmamıştır. Ancak, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te çatışmalar başlamıştır.

Yugoslavya, her ne kadar "Güney Slavlarının Ülkesi" anlamına gelse de; Güney Slavlarının en önemli iki parçası olan Ortodoks Sırplar ve Katolik Hırvatlar, mezhep ayrılıkları nedeniyle yüzyıllardır süren çatışmalarını, son iki yüzyılda da iç savaşlara dönüştürmüşlerdi. Mezhep temeline dayalı olarak bu iki halkın yanına eklemlenen ülke içindeki diğer halklardan Katolik Slovenler'in Hırvatlarla; Ortodoks Karadağlılar'ın ise Sırplarla, geleneksel olarak müttefik oldukları gözlemlenmektedir. Bu müttefikliğin dışında kalan Bosna-Hersek toprakları ise son bin yıl boyunca bu her iki gruba da dâhil olmayan, farklı bir inanç ve kültüre sahip üçüncü bir halkı, "Boşnaklar"ı barındırıyordu. Bosna-Hersek'in Sırp ya da Hırvat olmayan bu asıl halkı, bu iki etnik yapıdan hep farklı bir kimlik taşımıştır.

---

[15] Merdan Krliç, *Eski Yugoslavya'da Siyasal Hareketlerin ve Günümüz Partilerinin İç ve Dış Politika Yaklaşımı,* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2007, s.169.

Bosnalılar'ın diğer halklardan farklı bir yol izlemeleri, Osmanlı'nın bölgeyi fethetmesinden sonra sahip oldukları Müslüman kimliklerinden çok daha önce "Bogomil" olarak tanımlanan mezhebin mensupları olmaları ile başlamıştır. Bogomilizm, Bulgar kökenli bir mezhep olup 10. yüzyılda kendisine "Bogomil" adı verilen bir rahip tarafından kurulmuştur.[16] Yayılım alanı Ortodoks coğrafyası olan bu mezhebin inançları, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği ve bunun bir yanılgı olduğu kabulüne dayandığı için, geleneksel Hıristiyanlığın temel görüşüne ters düşmekteydi. Bu haliyle Bogomiller Haç konusunda olduğu gibi Vaftiz edilmeye ve Hıristiyanlığın temel ritüellerinin başında gelen ekmek-şarap ayinine de karşıydılar.[17]

1989 yılı içinde, Doğu Blokunda görülen yenileşme hareketlerinin sancıları özellikle doğu Avrupa' da sosyalizmi çöküşe götürürken; bu değişimler Yugoslavya'da da hissedilmiş ve bu etkiler sonunda ülke, 1990'da çok partili sisteme geçmiştir. Tito'nun ölümü (1980) ile başlayan zor günler ve 1991 yılında baş göstermeye başlayan cumhuriyetler arasındaki iç savaş, Yugoslavya'yı aynı yılın sonlarında parçalanmaya doğru hızla götürmüştür. İlk olarak Makedonya(Ocak 1991), sonrasında Hırvatistan (25 Haziran 1991) ve ardından Bosna- Hersek (Mart 1992) bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.[18]

Federasyondan ayrılmak istemeyen Sırbistan ile Karadağ ise birleşerek Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyetini kurduklarını ilan etmişler, Sırp çoğunluğun bulunduğu Voyvodina ve Kosova özerk bölgeleri de bu federasyon içinde yer almışlardır. Sırpların ayrılıktan yana olmamaları, kendilerini Yugoslavya'nın gerçek sahipleri olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak, yapılan bu birliktelik uzun sürmemiş, Karadağ'da yapılan 21 Mayıs 2006 tarihindeki referandum sonuçlarının ardından bağımsızlık ilan edilmiş (3 Haziran 2006) ardından Kosova,

---

[16] Smail Balıc, "*Bosnian Muslims: Historical Background and Present Conflicts*", ed. Günay Göksu Erdoğan, Kemali Saybaşılı, *Balkans A Mirror of Balkans A Mirror of the New International Order*, En yay., İstanbul 1995, s.153.

[17] Noel Malcolm, Bosnia, *A Short History Bosnia/ Bosna'nın Kısa Tarihi*, çev., Aşkım Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999,s.27,

[18] Necmettin Alkan, "Yugoslavya'nın Dağılması", der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gokdağ, Balkanlar El Kitabı, Cilt 2, Cağdas Balkanlar, Vadi Yay., Ankara 2007, s.22-23.

Sırbistan'ın ayrılmaya karşı durmasına rağmen bağımsızlık ilan etmiştir (17 Şubat 2008).

Yeni cumhuriyetler ciddi bir sorun yaşanmadan, dünya ülkeleri tarafından devlet olarak tanınmış, hatta bazıları Avrupa Birliği üyesi olarak kabul edilmişlerdir. Ancak, 1992-1995 arasında süren iç savaşta en fazla zarara Bosna-Hersek uğramış; ülkede görülmemiş katliamlar ve tecavüzler gerçekleştirilmiş, bütün bu olaylar BM, NATO ve AGİT önünde gerçekleşmiştir.[19]

Bu dönemde, dağılan Yugoslavya'da yaşayan ve "Balkan Müslümanları" olarak tanımlayabileceğimiz Müslüman ve Türk nüfusa karşı bir etnik temizlik uygulandığını ve uygulanan baskılardan dolayı bu etnik grubun büyük acılar yaşadığını ve ağır zararlar gördüğünü de belirtmek gerekmektedir.

İzetbegovic (Bosna-Hersek), Tudjman (Hırvatistan) ve Milosevic (Yugoslavya Federal Cumhuriyeti) tarafından imzalanan Dayton Barış Anlaşması (21 Kasım 1995) ile Bosna'da yaklaşık üç buçuk yıl süren savaş sona ermiş ve iki entite (Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti), 10 kanton ve bir özerk bölgeden (Brcko) oluşan bir Bosna-Hersek Devleti kurulmuştur. Bu entiteler arasındaki sınırlar, yasal olarak gerçek bir sınır niteliği taşımayan ve denetimi uluslararası güç (İmplementation Force-IFOR/Stabilization Force-SFOR) tarafından sağlanan yaklaşık 1400 km.uzunluğundaki bir sınır ve ayrım hattını ifade etmektedir. [20]

Dayton Anlaşması'nda Bosna-Hersek Federasyon'un detaylı bir tanımı yapılmamış,1994 Washington Anlaşmasını tamamlar nitelik kazandırılmıştır. Bosna Hersek'in anayasası niteliğindeki Dayton Anlaşması'nın Ek 4'ün 1. fırkasının 3. maddesinde Bosna Hersek Devleti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nden oluşan bir devlet olarak tanımlamaktadır. Aynı ekin diğer hükümlerinde ise hem federal yapının tarif yapılmış hem de bu iki entitenin Bosna-Hersek Devleti içindeki konumu ve siyasi yapısı belirlenmiştir. Buna göre, söz

---

[19] Michael A. Sells, The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia, Human Rights Archives on the Genocide in Bosnia and attempted genocide in Kosovo, Berkeley", *University of California Press*, USA 1996; "New Ed. with Preface on Kosovo Berkeley", *Univ. of California Press*,1998, s.197

[20] Amet Zilic "The Dayton Agreement: Challenges of Change" speech at İnternational Conference, Berlin, September 12 and 13, 2003,s.2

konusu birimlerin faaliyetleri Bosna-Hersek Devlet Parlamentosu tarafından onaylandığı sürece, bir devlet gibi hareket edeceklerdir. Bu bakımdan Bosna-Hersek her ne kadar federasyon olarak tanımlanmış olsa da daha çok bir konfederasyon özelliği göstermektedir.

Dayton Anlaşması ile oluşturulan Bosna-Hersek anayasasında siyasal güç "yetki paylaşımı" sistemi üzerine inşaa edilmiştir. Buna göre; devletin merkezi otoritesi zayıflatılarak, yerine federal yapıların güçlendirildiği etnik temele dayalı olarak yönetilen idari bölgeler kurulmuştur. Entiteler ve yerel yönetim birimleri sadece bir etnik grubun çıkarlarına hizmet edecek şekilde tesis edilmiştir. Bu durum ayrılıkçı politikalara zemin hazırlamaktadır. Bosna-Hersek'de yargı sistemi de parçalı durumdadır. Anayasa Mahkemesi, ülke genelinde yetkili olmasına rağmen Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyetinin de kendi topraklarında ve alt düzeyde olan anayasa mahkemeleri vardır. Brcko Özerk Bölgesi ise yargı konusunda direkt Bosna-Hersek Anayasa Mahkemesine bağlıdır. Brcko diğer yönetimlerin aksine bayrak ve logoya da sahip değildir.

Dayton'un getirdiği Anayasaya göre Bosna-Hersek Devletinin yetkileri; dış ilişkiler, göç ve göçmen politikası, mali politikalar, ulaştırma ilişkileri ve hava sahası kontrolü ile sınırlı görünmektedir. Bu konularda karar alabilmek için de devlet düzeyinde Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlar Konseyi sorumluluk sahibidir. Aynı zamanda bu kurumlarda üç etnik gruba (Sırp-Hırvat-Boşnak) dayalı eşit yetki paylaşım sistemi oluşturulmuştur.

Bosna-Hersek Devletinin, entitelerin onayını almadan uluslararası anlaşmalara taraf olması mümkün değildir. Ancak entitelerin diğer devletler ve uluslararası organizasyonlarla anlaşma imzalama hakkı vardır. Bu yönüyle ciddi sıkıntılar ortaya çıkaran Dayton Anlaşması, aslında görünürde iki entiteli bir federasyon yapısı oluştursa da, pratikte bağımsız hareket edebilen iki devlet ortaya çıkmıştır. Ülke, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak iki parçaya bölünürken, bir de tampon işlevi gören Brcko Özerk Bölgesi ortaya çıkmıştır. Bosna-Hersek Federasyonu on kantona bölünmüş haldedir ve bu kantonların her biri kendi yasama ve yürütme organlarına sahiptir. Sırp Cumhuriyeti ise kanton yönetim birimlerinin olmaması nedeniyle daha merkeziyetçi bir yapıdadır. Sırp Cumhuriyeti Hükümeti, yerel birimler üzerinde çok daha sıkı denetime sahiptir.

2.3 Bağımsızlığa Giden Yolda Bosna-Hersek SC ve Bosna Savaşı Süreci

Balkanlar'da Birleşmiş Milletler misyonu çerçevesinde iki ayrı görevde [21] bulunmuş olan Bahadır Gürbüz'ün tanık olduğu gözlemlerinden oluşan kitabında yer alan bir alıntı durumun açıklanması bakımından oldukça önemlidir: "… Balkan insanları için göç, önemini, yaygınlığını, geçerliliğini hiç kaybetmeyecek tarihsel bir tecrübedir. "Balkanların istikrarsız tarihi, insanlarına nereden ne zaman kaçılacağını iyi öğretmiştir"…[22]

Bosna Savaşı (1 Mart 1992-14 Aralık 1995) Bosna-Hersek topraklarında üç buçuk yıl, toplamda 1425 gün sürmüş, Avrupa'nın 20.yüzyılda yaşadığı son savaştır. Savaş sonunda en az 100-110 bin kişinin hayatını kaybettiği ve 2 milyona yakın insanın da yaşadığı yerden göç etmek zorunda kaldığı resmi kayıt verilerinden bilinmektedir.[23]

1945-1992 yılları arası süreçte var olan ve II. Yugoslavya olarak adlandırılan ülkenin, dağılma sürecini hazırlayan nedenler, özellikle 1980-1991 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Bu etkilerde, alt yapısını oluşturan yatay (dolaylı) nedenlerin üzerine temellendirilecek dikey (doğrudan) nedenlerden bahsedilebilir.

Tito'nun ölümü, Yugoslavya'da bir kaos ortamı yaratmış ve bu süreç sonrasında ortaya çıkan karışıklığın ardından da yavaş yavaş dağılmaya giden bir dönemi başlatmıştır. Slovenya ve Hırvatistan'da baş gösteren ayrılıkçı hareketler ve Sırp başkan Milosevic'in aşırı Sırp milliyetçiliği politikası ile merkezi otorite içinde Sırpların gücünü artırmak istemesi, Sırp olmayan etnik grupları tetiklemiş, bu durum ülkede gerilimi tehlikeli bir şekilde yükseltmeye başlamıştır.

---

[21] Bu görevlerden ilki, Nisan 1996-Haziran 1997 tarihleri arasında yaklaşık on beş ay süre ile Makedonya Cumhuriyeti'nde bulunan BM misyonundaki (UNPREDEP) polis gözlemciliğidir. İkincisi (Nisan 1999-Eylül 1999) tamamlamak üzere Bosna-Hersek'teki misyona (UNMIBH) nakledilmeleri sonucunda yapmış olduğu görevdir.

[22] Bahadır Gürbüz, *Batı'dan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002, s.77

[23] B.A.Gökdağ,O.,Karatay, *Balkanlar El Kitabı*, 2.cilt,gözden geçirilmiş 2.baskı,s.33,Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.

1980 yılında Yugoslavya'da yaşanan ekonomik bunalımla birlikte, etnik çekişmelerin de baş göstermesi, federal birliğin korunmasını da gittikçe güçleştirmiştir.

1980 yılı itibariyle, 1974 Anayasasının da verdiği yetkilerle Federasyonu oluşturan cumhuriyetler, ekonomik ve siyasi kararlarda merkezi çok da dikkate almadan, neredeyse bağımsız devlet gibi hareket etmeye başlamışlardır. Ancak, bu istikrarsız politikalar giderek borç yükünü artırdığından, 1983'ten sonra radikal reformlarla bir ekonomik istikrar programı yapılması zorunlu hale gelmiştir.

Tarihi geçmişinde sürekli olarak siyasi çekişmelerin, ayaklanmaların ve isyanların görüldüğü Kosova'da, 1981'de başlayan siyasi amaçlı gösteri ve eylemler, zamanla öteki cumhuriyetlere sıçrarken, Yugoslavya da adım adım dağılmaya gitmekteydi.

1980'li yılların sonuna doğru, Slobodan Milosevic'in başını çektiği milliyetçilik eğilimleri, diğer cumhuriyetlere de sirayet ederek büyük bir hızla yükselmeye başlamıştı. Ayrılıkçı milliyetçilikte ilk önce hareket eden ve ayrılma isteğinde olan Slovenya ve Hırvatistan olmuştur.

Daha sonra; Sırpların tarihi "Büyük Sırbistan" emeli yolundaki irredantist hareketi, ardından Kosovalı Arnavutlar'ın Makedonya'daki Arnavut soydaşları ve Arnavutluk'la birleşme hayali ve bunların dışında bir de Boşnakların dinsel kimlikleri nedeniyle ortaya çıkan milliyetçiliğe dayalı farklı beklentileri; ülkede çatışmalı bir döneme neden olmuştur.

Yugoslavya'yı oluşturan Cumhuriyetler'in kendi aralarında varolan gergin ilişkileri, parti içinde ve devletin hemen her kademesinde kendini gösterdiğinden, ortaya çıkan krizler hükümette değişikliklere neden olmuştur. Bu durum, bilhassa Sırbistan'ın Hırvatistan ve Slovenya ile sık sık çatışmasında açıkça görülmüştür. Bütün bu iç gerginliklerin, 1989'un son dönemlerinde kendini Doğu Avrupa'da iyice gösteren değişimin hızlı yansımalarıyla birleşmesi neticesinde, eski rejimin değişmesine yönelik girişimler güç kazanmıştır.

1989'da Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Milosevic, devletin yönetim sistemi içindeki hâkimiyetini artırmak amacıyla; Yugoslavya'daki

iki özerk bölgenin (Kosova ve Voyvodina) özerkliğini kaldırmış, Karadağ'da ise yönetim değişikliğine giderek, buranın yönetimini kendisine bağlamıştır. Bu durum, diğer cumhuriyetlere karşı, Sırbistan hâkimiyetinin ve denetiminin arttığı bir Yugoslavya'nın oluştuğu anlamına geliyordu ve bu büyük bir sorundu.

1989 yılının kaos durumları yalnızca siyasi alanda değil ekonomik alanda da görülmekteydi. Yugoslavya hükümetinin Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankasından aldığı krediler, çok ağır koşullarla verilmişti. Bu durum ise dağılma işaretleri veren Yugoslavya'nın yıkımını hızlandırma ve ülkeyi iflasa götürme planı olarak algılanmıştır.[24] Bu gelişmeler altında Yugoslavya, 1990 yılına, federal devlet sisteminden ayrılma hareketlerinin siyasi istikrarsızlığı ile girmekteydi.

Sırp başkanı Slobodan Milosevic'in, aşırı milliyetçi tutum ve söylemleri, Yugoslavya'nın tamamına yayılacak bir merkeziyetçi yapı dayatmasından endişe edilmesine neden olmuş; bu kaygıya karşı önlem almaya ilk yönelen ise Slovenya olmuştur. Slovenler, anayasalarından gelen hakla, ülkelerinin geleceğini yalnızca Slovenya Yasama Meclisi'nin belirleyebileceğinden hareketle; federasyondan ayrılma kararı da alabileceklerini beyan eden bir anayasa değişikliği yapmışlardır. Bu gelişmelere karşı Sırplar gösterilere başlamış, ardından hükümet tarafından Slovenya'ya ticari yaptırımda bulunulmuştur.

1990 yılında, Yugoslavya Federal Cumhuriyetleri'nde ayrı ayrı çok partili olarak seçimler yapılmış (Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyetleri hariç) seçimleri bağımsızlık yanlısı muhalifler kazanmıştır. Bağımsızlık karşıtı olanlar ise eski komünistler olarak bilinen kesimlerdi ve bu gruplar iktidarlarına devam etmek istedikleri için, ayrılma fikrine karşı olmuşlardır.

Yapılan seçimler, sonuçları itibariyle Yugoslavya'yı oluşturan bütün cumhuriyetlerde, milliyetçi eğilimlerin hızla yükseldiğini göstermiştir. Bosna-Hersek seçim sonuçlarına göre üç etnik (Boşnak-Sırp-Hırvat) gruba bağlı üç milliyetçi parti, toplam oyların % 76'sını almıştır. Oy dağılımına bakıldığında:

---

[24] İsmail Soysal, Şule Kut, Dağılan Yugoslavya ve Bosna-*Hersek* Sorunu**:** *Olaylar-Belgeler 1990*-1996, Ortadoğu ve Balkan İnceleme Vakfı, *İstanbul 1997*.

-İzetbegovic'in partisi (Demokratik Eylem Partisi) % 34 oranında oy ve 220 üyesi bulunan mecliste 87 sandalye;

-Karadzic'in partisi (Sırp Demokrat Partisi) ise % 30 oranında oy ve 72 sandalye elde etmiştir.

Bu sonuçlara göre Bosna'nın yönetimini, İzetbegovic devralmıştır. Söz konusu seçim sonuçları, komünist yönetimlerin sonu ile birlikte, Yugoslavya'nın da sonunu getirmiştir.[25]

Sırp milliyetçilik hareketlerinin temelinde, Sıpların Birinci Kosova Savaşı (1389) yenilgisi ile bağımsız ve özgür Sırbistan'ı kaybettikleri düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle, etnik bir milliyetçilik gütmeleri halinde ancak hayal ettikleri Büyük Sırbistan topraklarına sahip olabileceklerine olan inançla, Sırp kitleleri harekete geçirmekten çekinmemişlerdir.[26]

Yugoslavya'nın önemli bir parçası olan Hırvatistan'da azınlık durumunda olan Sırplar, anavatan olarak gördükleri Sırbistan'dan aldıkları destekle, Hırvatistan'da yönetime karşı ayaklanmışlardır. Bir başka başkaldırı da 1991'de Sırbistan'ın Kosova'yı fiilen ilhak etmesine karşı, Kosovalı Arnavutların ayaklanması ile ortaya çıkmış, başlatılan mücadelede kanlı çatışmalar yaşanmıştır.

Yugoslavya'da meydana gelen bu karışıklıklara son vermek için, altı federal cumhuriyet liderlerinden oluşan Kolektif Devlet Başkanlığı adıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Ancak, toplantıdan olumlu bir netice çıkmamıştır. Slovenya ve Hırvatistan'ın, Yugoslavya Federasyonu'nun gevşetilmesi yönündeki ısrarcı tavrı; Sırbistan ve Karadağ'ın aksi yönde olarak merkezî bir federasyon isteğindeki kararlılığı; Bosna-Hersek ve Makedonya'nın ise çok daha farklı olarak; federasyon ve konfederasyon niteliklerinin bağdaştırılmasından oluşturulacak yeni bir yönetim modeli önerileri, toplantıyı bir uzlaşmaya varılamadan bitirmiştir.

Rotasyonla yürütülen devlet başkanlığı sistemine göre, Mayıs 1991'de Hırvat Stjepan Mesic'in göreve gelmesine rağmen; Başkanlık Konseyindeki

[25] İsmail Soysal, Şule Kut, *a.g.e.* ,s.12-13
[26] Sündüz Adaş, Emre Konuralp, *a.g.e*, s.107

Sırbistan Bloğu, dönüşümlü başkanlık sistemini dondurma kararı almıştır. Bu kararla; bir olağanüstü hal durumu yaratılarak, Sırp kontrolünde olan Yugoslav Ordusunun yönetime el koyması hedeflenmiştir.

Bu dönemde, siyasi değişimlere paralel olarak ekonomik alanda da değişimler gözlenmektedir. Yeni oluşum sürecinde Yugoslavya'nın kapitalizme geçiş ve uyum süreci, eski komünizm yanlısı bürokratların, özel mülkiyete geçmeleri ve liberal-milliyetçi kimliklere dönüşmesiyle sürdürülmüştür. Ortaya çıkan bu yeni ekonomik sistem, öncelikle ekonomik anlamda daha zengin olan Hırvatistan ve Slovenya gibi cumhuriyetler için, diğer cumhuriyetlerin yükünü çekmeleri anlamına gelmekteydi ve sosyalizm artık kendilerine zarar vermekteydi. Ancak federasyon yapısından çıkmak demek, sosyalizmden vazgeçmenin ve kapitalizme geçmenin de başlangıcı anlamına gelmekteydi. Hırvatistan ve Slovenya ayrılma kararı alarak bağımsızlıklarını ilan (25 Haziran 1991) etmişlerdir. Ayrılıkçı yaklaşımlar sonunda, Yugoslavya'da hızla bir çözülme ve bu yönde çatışmalar görülmeye başlamıştı. Bağımsızlık kararının hemen arkasından, Başbakan Ante Markovic ve Hırvat Stjepan Mesic (Yugoslavya Başkanlık Konseyi Başkanı) emrindeki Yugoslavya Halk Ordusu (JNA), Slovenya'ya saldırmaya başlamıştır. Dönemin Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun girişimiyle ateşkes yapılmış ve Ordu Slovenya topraklarından geri çekilmek zorunda kalmıştır. Yugoslav Halk Ordusu'nun başarılı olamayarak yenildiği gerekçesi ile Stjepan Mesic ve Ante Markovic bu saldırının müsebbibleri olarak suçlanmışlardır. Mesic ve Markovic, bütün suçlamaları reddederek, yaşanan başarısızlıktan genelkurmayı sorumlu tutmuşlardır. Bu durum, Yugoslavya Halk Ordusu'nu kamuoyu nezdinde küçük düşürmüş ve Başkanlık Konseyi Sisteminin devam etmesinin mümkün olmadığını göstermiştir.

Yugoslavya'da, Slovenya olayları dursa da, Hırvatistan'da çatışmalar sürmekteydi. Franjo Tudjman liderliğindeki Hırvat hükümeti, aleni olarak faşizm yanlısı Ustaşa bayrağını kullanmaktan çekinmiyordu. Hırvatlar bu dönemde,

Sırplar aleyhine ayrımcı yasalar uygulayarak, ayrılıkçı tutumlarını açıkça göstermeye başlamıştı.[27]

Yugoslavya Federal Devleti önce Makedonya'nın (Eylül 1991),sonra Bosna-Hersek'in (Kasım 1991) bağımsızlık ilanı ile çözülmeye başlamıştır.

1991'in son aylarına gelindiğinde artık Hırvatistan, Slovenya, 10 kanton, Bosna-Hersek ve Makedonya bağımsız birer cumhuriyetti ve her biri Avrupa Topluluğu tarafından tanınma için başvuruda bulunmuşlardı.

Ardarda gelen bu bağımsızlık ilanları ile Yugoslavya, artık farklı etnik grupların güven içinde birlikte yaşayabilmelerinin mümkün olmadığı bir ülke haline gelmişti. Mart 1992 tarihinde, Saraybosna'daki Eski Sırp Kilise'sindeki bir düğüne, Ramiz Delalic tarafından yapılan saldırı, Bosna savaşı'nın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bölgedeki gerginliğin artması üzerine, dönemin Avrupa Topluluğu tarafından hazırlanan Bosna-Hersek'i üç etnik bölgeye ayıran ve üniter bir devlet amaçlayan Cutileiro Planı, Boşnaklar tarafından reddedilmiştir. Bu gergin ortamda, 26 Mart 1992'de Yugoslav Ordusu Bosna-Hersek'teki Bijeljina'da ilk müdahalesini gerçekleştirmiştir. [28]

Artık sadece kâğıt üzerinde kalmış bir Federal Meclis'in kabul ettiği yürürlükteki anayasayla, son bağımsız devlet olarak Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir (28 Nisan 1992). Her ne kadar Yugoslavya; Sırbistan ve Karadağ'dan ibaret Sırbistan'ın denetiminde bir federasyon devleti haline gelmiş ve Sırplar, kendilerini eski Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin devamı olarak kabul etmiş olsalar da; uluslararası mecrada yeni Yugoslavya, eskisinin devamı olarak kabul edilmemiştir. Sırpların bu iddiaları Bosna Savaşı'nın bitmesine (1996) kadar devam etmiştir.

İlerleyen günlerde ülkenin tamamı savaş alanına dönmüş; başkent Saraybosna kuşatma altına alınmıştır. 27 Mayıs 1992'de kuşatma altına alınan

---

[27] Merdan Krliç, *Eski Yugoslavya'da Siyasal Hareketlerin ve Günümüz Partilerinin İç ve Dış Politika Yaklaşımı,* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2007, s.170-171.
[28] Richard Holbrooke, *Bir Savaşı Bitirmek,* İş Bankası Yayınları, İstanbul,1999,s.5

Saraybosna'da (Vase Miskin sokağı) 17 vatandaşın hayatını kaybettiği ve 108 kişinin de yaralandığı büyük bir patlama olmuştur.

Sivillere yönelik yapılan bu eylem, Birleşmiş Milletler'in Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne ekonomik ambargo uygulanmasına (30 Mayıs 1992) neden olmuştur. Saldırılara karşı önlem almak ve Hırvatistan'daki çatışmaların Bosna-Hersek'e yayılmasını önlemek amacıyla; BM Koruma Gücü (UNPROFOR) askeri üssünü Saraybosna'ya taşımıştır.

1993 yılı içinde, Bosna-Hersek'i etnik temellere dayalı kantonlara ayırmayı içeren Vance-Owen Planı uygulanmak istenmiş ancak bu plan Bosnalı Sırplar tarafından reddedilmiştir. Vance-Owen Planı'nın reddedilmesi sonrasında, Boşnak-Hırvat çatışmaları hız kazanmıştır. Şiddetin artması üzerine; BM Güvenlik Konseyi tarafından uçuş yasağı kararlarının uygulanması ile birlikte, Boşnaklar'ı korumaya yönelik 6 noktada güvenli bölge ilan edilmiştir.1994 yılında, Hırvat-Boşnak çatışmaları Washington Anlaşması ile sona ermiştir. Bundan sonra NATO, Bosnalı Sırplar'ın saldırılarını durdurmak için Sırplar'a geri çekilmeleri için kesin uyarı vererek, 50 NATO uçağı ile Bosna Sırp Yönetimi'nin askeri havaalanlarını bombalamıştır.

1995 yılında cereyan eden çatışmalar; Boşnak ve Hırvat güçlerinin Sırp kontrolünde bulunan Orta ve Doğu Bosna'da ilerlemeleri ile devam etmiş ancak NATO'nun havadan müdahaleleri sonucunda, tarafların ateşkesi ile sona ermiştir.

14 Aralık 1995 tarihi bir dönüm noktası olarak; Paris'te imzalanan Dayton Barış Anlaşması'nın tarihi birlikte ile Bosna-Hersek Devleti'nin de kuruluş tarihi olmuştur. Dayton Barış Anlaşması'nın askeri yönleri uygulamaya geçirilmiş, NATO öncülüğünde 60.000 kişilik Uygulama Gücü (IFOR), Bosna-Hersek'e yerleştirilmiştir. Ardından, BM Güvenlik Konseyi bünyesinde faaliyetlerini yürüten barış gücü, görevini NATO'ya devretmiştir.

1996'da IFOR'un yerini, İstikrar Gücü (SFOR) almıştır. Barışa yönelik çalışmalar içinde, Dayton Anlaşması'nın sivil yönlerini uygulamaya koyan Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR) de faaliyete geçmiştir. Aynı yıl içinde siyasi gelişme olarak; Bosna - Hersek'in ilk "Üçlü Başkanlık Konseyi'' üyeleri; Alija İzetbegovic (Boşnak

üye), Kresimir Zubak (Hırvat üye), Momcilo Krajisnik (Sırp üye) seçimle göreve gelmiştir.

4 Şubat 1997 tarihinde, özel statüye sahip olan Brcko Bölgesi'nin yönetimi uluslararası yönetime devredilerek, Sırp Cumuriyeti topraklarının tek parça olması önlenmiş, bölge bir anlamda tampon bölge konumuna getirilmiştir. Bu haliyle, Dayton Barış Anlaşması'nın; Bosna'da barışı sağlamış gibi görünse de; uygulamada sürdürülebilir olmadığı, karmaşık hukuki ve siyasi sistemini de beraberinde getirdiği görülmüştür.

Başta ABD olmak üzere; dünya genelinde ülkeler diplomasisinin, Bosna'nın geleceği bakımından stratejik hatalar yaptığını söylemek mümkündür.

Bu karmaşık anlaşma Bosna'nın dış politikasını kendi kurumlarında uygulanabilirliliğine imkân vermediği gibi; Bosnalı temsilcilerin de, yalnızca savaşın bir an önce bitmesi için çok da düşünmeye fırsat bulamadan imzaladıkları bir metindir, demek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle, dünyanın "anayasası bir anlaşmanın eki olan" tek devleti Bosna-Hersek olmuştur.[29]

Dayton anlaşması, ateşkesi sağlayabilmiş olmakla beraber, bölgedeki en sağlıksız ve en istikrarsız siyasi yapıya yol açmış olan, kendisi çözüme muhtaç bir anlaşmadır. Bu anlaşma, üç eski başkanın (İzetbegovic, Tudjman, Milosevic) kırılgan bir savaş uzlaşmasını içermektedir. Bu haliyle Anlaşma, var olan sorunları ortadan kaldırmak yerine bunları kurumsallaştırma özelliği taşımaktadır.

Dayton Anlaşması'nın geneline bakıldığında; anlaşma Sırplar'ın bölünme hedefininin bir aşaması olan Sırp Cumhuriyeti'ni resmi olarak tanıyarak, ortaya çıkan yapıların tamamını etnik koşullara göre şekillendiren bir özellik taşımaktadır. Bu durumda, anayasaya göre; Sırp, Boşnak veya Hırvat kökenden gelmeyen birinin, başkanlık yapabilmesi mümkün olmamaktadır. Etnik temellere dayalı siyasi partilerin ve yapıların kurumsallaştırılması, özü itibariyle sağlıklı olmayan ve yolsuzluğa zemin hazırlayan sürdürülebilir olmayan nitelikler taşımaktadır. Bu yapının; beledî, yerel, federal yapı, kantonal sistem, bazen de devlet çapında

[29] Amer Kapetanovic, "Bosna Hersek'in On Yıllık Dış Politika Tecbüresi", Balkan Diplomasisi, Der. Ömer E. Lütem-Birgül Demirtaş Coşkun, Asam Yay, Ankara, 2001 s. 183-205. s. 193.

birbiriyle uyumlu olmayan birçok farklı yapıyı bir araya getirmesi bakımından, söz konusu anlaşmanın da, uzun vadede işe yaramayacak nitelikte bir uygulama olduğunu açıkça göstermektedir. Bu durumda, siyasi kuruluşlar çalışamaz hale gelirken, alınan kararların uygulanamaması nedeniyle de uzlaşmazlıklar ve yolsuzluklar üst düzeylere çıkmaktadır. [30]

Bosna Savaşı, 20.yüzyılın kayıpları en fazla olan savaşlarından bir tanesi olarak tarihe geçmiştir. Bosna-Hersek'te başlayan savaş, çok kısa sürede bütün etnik grupların birbirleriyle çatıştığı ve sayısız savaş suçlarının işlendiği bir kıyamet tablosuna evrilmiştir.

Aralık 1995'te savaş bittiğinde, farklı kaynaklarda farklı sayılar verilmekle beraber; Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün verilerine göre 258 bini Boşnak olmak üzere 312 bin kişi ölmüş ve 2 milyon kişi ise ülkesini ve şehrini terk etmiştir. Resmi kayıtların çelişkili olmasında; yaşanan savaşın bir "iç savaş" olması nedeniyle; yerinde tespit edilemeyen insanların aslında ülke içinde kendi etnik gruplarının olduğu yerlere gitme olasılığı mümkün olabildiği gibi kayıpların da ölü olarak sayılmış olabilme ihtimali yüksektir. Ayrıca nüfus bilgilerinin çoğunlukla kiliseler, camiler gibi ibadethanelerin dini görevlilerinden alınmasından dolayı, savaştan sonra kendi cemaatleri içinde görülmeyen herkesin ölü veya kayıp olarak bildirilmesinin yanında, yanlı davranabilme eğilimi de mümkün görünmektedir.

Nüfus sayımında, ülke dışında oldukları halde, doğdukları yerleşim yerlerinde sayımda mevcut görünen insanlar olduğu gibi, yurt dışına kaçabilenlerin geri dönmemeleri ve bu konuda bilgi vermemiş olmaları yanında, sağlıksız ortamda yapılan nüfus sayımının mükerrer sonuçlar da içerebileceği düşünülmelidir. Bununla birlikte, halen devam eden toplu mezarların açılması ile ortaya çıkan yeni ölü sayıları, Bosna Savaşı'nda ölenlerin gerçek sayılarına ulaşabilmenin zaman alacağını göstermektedir.

Bosna Savaşının ortaya çıkışı ve sonuçları şu şekilde kısaca özetlenebilir: 1980 yılında Tito'nun ölümü ile ortaya çıkan etnik nefretler ve çekişmeler gün yüzüne çıkmış ve dünyada meydana gelen siyasi değişikliklerden de etkilenen

---

[30] Tony Borden, "Dayton'un Yeniden Yazılma Zamanı Geldi mi?", *Nato Dergisi*, Kış 2000-2001, s.22-23

Yugoslavya, ağır ekonomik sorunların da aynı dönem içinde cereyan etmesi ile parçalanma sürecine girmiştir.[31] Komünizmin çökmesi de bu döneme denk gelince; özerk cumhuriyetler tam bağımsızlık için hızla çalışmaya başlamıştır.[32] 1992-1995 yılları arasında Bosna-Hersek topraklarında yaşanan iç savaş; çok ağır kayıplara neden olmuş ve savaşı bitiren anlaşmanın da sorunlu olması nedeniyle, arkasında hala çözülmemiş birçok sorunlar bırakmıştır.

2.5 Dönemin Bosna-Hersek Siyasi Aktörleri

Siyasi aktörlerin tanımı, uluslararası aktör kavramı ile benzer olup, bu bağlamda ulusal-uluslararası mecralarda az veya çok bağımsız eylemlerde bulunabilme yeteneğinde olan, organize bir varlığı ifade etmektedir.[33]

Siyasi aktörleri kişiler dışında; siyasi parti unsurları, sivil toplum, siyasi ve bürokratik otoriteler, kurumlar ve değişik baskı gupları oluşturmaktadır. Kişilerin; siyasi değeri, inanç eğilimi ve tutumu zamana yayılan bir süreç içerisinde gelişmektedir. Siyasal kişi oluşumunu, içinde yaşadığı toplumun siyasi kültüründen etkilenen değer yargıları, toplumsal anlayış perspektifi, kabul görmüş davranış eğilimleri ve kuralları şekillendirmektedir.[34] Ancak, siyasi olarak toplumsallaşma, siyasi aktör oluşmasında yegâne etken değildir. Bütün bu gelişmeler ve oluşumlar sonucunda siyasi aktör; toplumun siyasi sürecinde etkili aktif bir rol almasını da gerektirir.

---

[31] Fahriye Emgili, "Bosna-hersek Trajedisinde(1992-1995) Türk Birliği", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2012,S.21,s.58

[32] Fahriye Emgili,*a.g.e*.,s.58

[33] James E. Dougherty, "The Study of the Global System", James N. Rosenau v.d. ed., World Politics, An Introduction (New York: The Free Press, 1976), içinde s. 600, akt. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Alfa Kitabevi, Bursa: 1. Baskı, Ocak 1996, s. 14.

[34] www.lisansegitim.com/siyasi-aktörler

Bu siyasi aktörlerin gerek geçmişi, gerek savaş sırasındaki ve sonrasındaki tutumları ve gerekse inançları, fikir yapıları hem savaşın gidişatını etkilemiş, hem de savaş sonrası düzeni ve ilişkileri etkilemiştir. Bu durum, günümüzde resmen varolmayan ama fiilen hissedilen sınırların oluşumunda da büyük oranda etkili olmuştur. Bosna Savaşı'nın siyasi aktörleri gerek savaş öncesi siyasi fikirleri gerek yaşantıları bakımından birbirlerinden farklı karakterlere sahiptir. Bununla birlikte, Bosna Savaşı'nda belki de en fazla etkileri olan Bosna-Hersek'in farklı etnik grup liderlerine; kendi halkları adına verdikleri mücadelede izledikleri ideolojik fikirlerinin büyük etkileri olması nedeniyle, siyasi aktörler olarak yer vermek lüzumu vardır.

2.5.1. Alija İzetbegovic

Bosna'nın geleceğinde önemli etkileri olan Alija İzetbegovic, 8 Ağustos 1925'te Bosanski Samac'ta doğmuştur. Üç yaşındayken Belgrat'tan Saraybosna'ya gelmiştir. Bu dönemde anayasada bir değişiklik yapılmış; Romenler'in ve Müslümanlar'ın Belgrat'da yaşaması yasaklanmıştır.[35]

Alija'nın eğitiminde özellikle annesi etkili olmuş ve erken dönemde dini eğitim almıştır. Ortaöğretimini Saraybosna'da Erkek Lisesi'nde görmüş ve bu dönemde Genç Müslümanlar adlı derneğin kurulmasına öncülük ederek siyasi hayatına başlamıştır.

Alija 1943 yılında II. Dünya Savaşı sırasında, liseyi bitirmiş ve Hırvat yönetimce askere çağrılmıştır. Saraybosna'dan Gradacac'a kaçan Alija;1945'te Tito'nun ordusu Saraybosna'yı alınca şehre geri dönmüş ve burada Sırp yönetimce askere alınmıştır. Dönemin sosyalist gücü olan Partizanlar, Nazilerle işbirliği yaptıkları suçlamasıyla Müslümanlara karşı tutuklamalar uygulamaktaydı. Askerliğinin son zamalarında olan Alija da, daha önce yapmış oldukları İslami çalışmaları nedeniyle 1 Mart 1946 tarihinde bir grup arkadaşıyla birlikte tutuklanmış ve hapse atılmıştır.[36]

---

[35] Hasan Köni, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde Karar Verme,* İ.T.İ.A. Yay., Ankara: 1982, Detaylı bilgi için bkz. (1913 yılında yazılan Aram Andonyan'ın Balkan Savaşı adlı kitabı çev. Z. Biberyan, Aras Yay., İstanbul,1999), Ve Amerikalı gazeteci John Reed'in Balkanlarda Savaş (çev. F. B. Aydar – S.Tamgüç, Pencere Yay. İstanbul, 2006.

[36] Cemile, Haliloviç*, Bosna-Hersek Devleti,* Çizgi Kitabevi, Konya 2011 s. 101.

Alija, yüksek eğitim için ilk olarak Ziraat Fakültesi'ne kayıt yaptırmış ancak okuldan ayrılarak Hukuk okumaya karar vermiş ve 1956'da fakülteden mezun olduktan sonra hukuk danışmanı olarak birçok kurumda çalışmıştır. Tito'nun ölümü sonrası ülkede şartların zorlaşmaya başladığı sıralarda Alija, "İslami Manifesto" isimli kitabı ile büyük bir yankı uyandırmıştır. 1983'te Saraybosna'da tutuklanmış ancak 1988'de af yasasından faydalanarak da serbest bırakılmıştır.[37]

Alija ile beraber birçok Müslüman aydın da, yasal düzeni yıkmak amacıyla örgüt kurmaktan yargılanarak hapse mahkûm edilmiş, ancak Alija örgüt lideri olmakla suçlanmıştır.[38]

Alija İzetbegovic, 26 Mayıs 1990 tarihinde Demokratik Eylem Partisi (SDA)'yı kurmuştur. Alija'nın bu partiyi kurarken ihvancılık ve özellikle de Seyyid Kutub'dan etkilendiği ve bir İslam Devleti kurma ideali çizgisinde hareket ettiği yaygın bir kanıdır. Bununla birlikte SDA, Bosna-Hersek'in gerek Yugoslavya'dan ayrılması ve gerekse sonraki süreçte, ülkedeki Müslümanların genelinin desteklediği, ülkenin en önemli siyasi oluşumu haline gelmiştir. Alija, Bosna-Hersek'in kurucu cumhurbaşkanı olarak savaş ve savaş sonrası dönemde Boşnaklar'a liderlik yapmıştır.

Alija'nın, çocukluğundan başlayan ve onun dini eğitim temeline dayanan; Boşnakları bir milliyet ekseninden ziyade, Müslüman Bosna kimliği ile bir din çatısı altında tutma çabası açıkça görülmektedir. Alija, Ortodoks ve Katolik inanç grupları içinde yaşayan bir etnik grup olan Boşnakların ancak bu şekilde ayakta kalabileceğine ve asimile olmadan yaşayabileceğine inanmaktaydı. Bu nedenle, Boşnaklar, Müslüman kimliği ile yaşadığı bu coğrafyada, çok eskiden var olan milliyetçi çatışmaların ortasında farklı bir cepheden savaşan halk olarak kalmışlardır. Alija, bu ideolojinin lideri olarak, Bosnanın kaderinde oldukça etkili olmuştur.

---

[37] https://islamansiklopedisi.org.tr/izzetbegovic-aliya (Erişim:09.09.2021)

[38] https://avim.org.tr/tr/Bulten/bosna-kahramanı-alıya-ızzetbegovıc-ın-hayatıalıya-ızzetbegovıc-kımdır (Erişim: 09.09.2021)

2.5.2. Slobodan Milosevic

20 Ağustos 1941'de Pozarevac'ta doğan Milosevic, Belgrad'da Hukuk eğitimini tamamladıktan sonra Belgrad Belediye Başkanı ekonomi danışmanı olarak görev yapmıştır. Komünist Parti üyesi olan Slobodan Milosevic, Sırbistan Komünist Partisi tarafından parti liderliği görevine getirilmiştir.

Tarihsel süreçte kilise üzerinden şekillenen Sırp Milliyetçiliği'nin aksine savaş döneminde Sırpların siyasi liderleri olan Slobodan Milosevic ve Radovan Karadzic'in 1980'lere kadar milliyetçi söylemlerde bulunmadıkları görülmektedir. Yugoslavya'nın 1980'lerde dağılma belirtileri göstermesi ve Sırp olmayan halkların bağımsızlık isteklerini seslendirmeleri, bu iki isimde fikirsel kırılmalara neden olmuştur.

Slobodan Milosevic'in radikalleşmesinde ve popülaritesinin artmasında 1987 tarihi kırılma noktası olmuştur. O tarihte, Kosova'da yaşanan protestolar ve olaylar sırasında bölgedeki Sırpların Milosevic'in ismine atfen yaptıkları "Slobo, Slobo (Özgür, Özgür)" tezahüratlarıyla Milosevic'i bir kurtarıcı olarak görmesi, Milosevic'in gelecek yıllarını da belirleyen önemli bir başlangıçtır.

Milosevic'in Gazimestan'daki Kosova Savaşı'nın 600.yılı anma etkinliklerinde yaptığı konuşması, Yugoslavya'nın sonu anlamına geliyordu. 1989'da Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçilen Milosevic, göreve gelir gelmez ilk iş olarak; kontrolü ele geçirmek için Yugoslav birliklerini Kosova'da göndermiş ve 1990'da Kosova hükümetini feshetmiştir. Böylece, özerk olan Kosova, fiili olarak ortadan kaldırılmıştır.

Milosevic'in devlet başkanlığına getirilmesi; Yugoslavya'da Sırp milliyetçiliğinin hızla yükselmesine yol açmış ve bu durum Tito'nun dengede tutmaya çalıştığı eski devlet yapısını bozmaya başlamış, bir süre sonra da tüm Balkanları bir iç savaşa sürüklemiştir. Bu milliyetçi tutumların, 1992-1995 yılları arasında yaşanan iç savaşta en büyük etken olduğu ve Yugoslavya'yı tam anlamıyla dağıttığı gerçek neden olarak kabul edilmektedir.

Slobodan Milosevic'in aşırı milliyetçi eğilimleri altında; başka ülkelerin, özellikle Türkiye'nin dış politikasının temelinde de aşırı milliyetçi fikirler olduğuna

inanması vardır. Öyle ki Türkiye' nin *"Adriyatik Denizi'nden Çin Seddi'ne kadar uzanan coğrafyada, bir Türk imparatorluğunun kurulması*" idealine sahip olduğu, birçok Sırp liderin ve aydınlarının kabul görmüş, yaygın görüşleri olmuştur.[39] Türkiye, bu dönemde zaman zaman (özellikle bazı Sırp ve Yunan otoritelerce) İstanbul'dan başlayarak, Balkanları içine alan ve Avrupa içlerine doğru ilerleyen radikal İslam nüfuslu bir "yeşil kuşak" hattı oluşturmaya çalışmakla suçlanmıştır.[40]

Müslüman kimliklerinden dolayı Boşnaklar'ı Türk olarak gören Milosevic; Bosna Savaşı'nda Sırpları savaşa çekmek için Sırp medya kaynaklarından geniş şekilde yararlanmış ve I.Kosova Savaşı'na atıfla *''Türklerle tekrar savaş içindeyiz, ölüme kadar savaşmalıyız"* şeklinde mesajlar vermiştir.[41]

Milosevic, yaşanan iç savaş süresince Bosnalı Sırpların lideri Radovan Karadzic'e tam destek vererek, Sırp RAM Planı'ndaki bölgelerin Sırbistan'a katılması için uğraşmıştır. Slobodan Milosevic'in, aşırı bir Sırp Milliyetçisi olması, O'nu çok eskiden beri süregelen büyük Sırbistan ideali için, Bosna'da etnik çatışmaların ve aşırı milliyetçi hareketlerin merkezindeki kişi olarak göstermektedir. Karadağ kökenli olan Milosevic, Karadzic ile birlikte Bosna Savaşında yaşanan birçok katliamın sorumlusu olmuşlardır.

Milosevic, iç savaşın bitiminden üç yıl sonra, Dayton Anlaşması'nın imzalanmasının ardından, bu kez de Arnavutlar ayaklandığı için 1998 yılı Şubat ayında Kosova'ya askeri birlik göndermiştir. Yapılan barış görüşmelerinden bir sonuç alınamayınca ülke, 78 günlük NATO bombardımanına maruz kalmış ve Sırp askerleri, Kosova'dan çıkarılmıştır.

24 Eylül 2000 tarihindeki seçimleri kaybeden Milosevic; önce sonucu tanımadığını açıklasa da büyüyen gösteriler sonucunda durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. 1 Nisan 2001'de yolsuzluk suçlamasıyla tutuklanan Milosevic; Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Kosova'daki katliamlarda dahli olduğu gerekçesiyle

---

[39] İbrahim Demirci, "Aliya İzzetbegoviç'in Hayatında Ve Eserlerinde Aile ve Kadın", Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç, Hece Yayıncılık, Ankara 2016, s. 461

[40] Mitja Velikonja,"Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina, cev. Rang'ichi Ng'inja", *Texas A&M University Pres*, Texas, 2003, s.240-244.

[41] Erhan Türbedar, "Balkanlar'da Müslüman Topluluklar ve Türkiye", der. U. Ozdağ, Y. Kalafat ve M. Erol, 21. *Yuzyılda Turk Dunyası Jeopolitiği* (Muzaffer Ozdağ'a Armağan), I. Cilt, s.336.

Hollanda'da Lahey Savaş Suçları Mahkemesi'nde yargılanmaya başlanmış ancak mahkemesi devam ederken 11 Mart 2006 tarihinde hücresinde ölü bulunmuştur.

2.5.3. Radovan Karadzic

Aslen Karadağlı bir Sırp olan Karadzic,1960 yılında üniversite eğitimi için Saraybosna'ya gelmiş, Saraybosna Üniversitesinde psikoloji eğitimi aldıktan sonra, Danimarka ve ABD'de eğitimine devam etmiştir. Eğitiminin sonunda Saraybosna'ya dönen Karadzic, Kosevo Hastanesi'nde çalışmıştır. Edebiyata ilgisi olan Karadzic, şiir ve çocuk kitapları da yazmıştır.[42] Tito sonrası Yugoslavya'nın içinde bulunduğu siyasi ortam, Karadzic'i de etkilemiş ve 1989 yılında Bosna-Hersek'te kurulan Sırp Demokrat Partisinin (SDS) kurucularından biri olmuştur. Milliyetçi Karadzic, Bosna Savaş'ı patlak vermeden hemen önce ilan edilmiş olan Sırp Cumhuriyeti'nin (RS) ilk başkanı olarak görev yapmıştır.[43]

Karadzic, Savaş boyunca Sırp Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı Ratko Mladic'le birlikte, Sırp Cumhuriyeti topraklarının Bosna'dan ayrılıp Sırbistan'a bağlanması mücadelesinde en önemli siyasi figür olmuştur. Savaş öncesinde çocuk kitapları yazan bir psikiyatrist olan Karadzic 1995'te savaşın bitmesinden bir yıl sonra Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nı bırakmak zorunda kalmış, işlediği savaş suçları nedeniyle hakkında yakalama kararı çıkarılmıştır. Karadzic, 2008'de Belgrat'ta yakalanmış, Lahey'deki yargılanmasında suçlu olduğu gerekçesiyle tutuklanmış ve 40 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.

2.5.4. Franjo Tudjman

1878 yılında, Osmanlı'nın Balkanlardaki büyük toprak kayıplarının ardından; Bosna-Hersek toprakları Avusturya-Macaristan İmparatorluğu

---

[42] Tim Judah, "The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia", *Yale UniversityPress*, New Haven ve Londra, 1997, s.281

[43] Robert J. Donia, *Radovan Karadzic, Architect of the Bosnian Genocide,* . (2014). p. 27,

egemenliğine girmiş, bu durum Sırbistan ve Hırvatistan'ın yayılma emeli olan Büyük Sırbistan ve Büyük Hırvatistan projeleri için bir fırsat olmuştur.

Sırplarla Hırvatlar arasındaki derin uyuşmazlıklara rağmen, Bosna toprakları söz konusu olduğunda birlikte hareket etmeye başlayan Slobodan Milosevic ve Franjo Tudjman'ın ideolojik amaçlarına göre; Bosna-Hersek Tito'nun icat ettiği sahte bir devletti. Gerçekte bu topraklar Sırpların ve Hırvatların idi. Bu görüşe göre de; Bosna-Hersek Sırplar ve Hırvatlar arasında pay edilmeli ve sınırları yeniden çizilmeliydi. [44]

Tudjman, Yugoslav tarihinin en ilginç karakterlerinden biridir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Partizanlara katılmış, savaş sonrası ise 38 yaşında general rütbesine terfi etmiştir.[45] Komutanlığı sırasında "Ordunun Takımı" olan Partizan Kulübü'nün başkanlığını da yürüten Tudjman; ordu takımı olan Partizan kulübünün kırmızı- mavi olan renklerini, Sırp bayrağı renkleri ile aynı olduğu için, siyah-beyaza çeviren kişidir.[46] Katolik olan Hırvatların, her zaman yakın durdukları Katolik İtalyanlara olan hayranlığının bir nişanesi olarak, Partizan Kulübü renkleri, Tudjman tarafından Juventus Kulübü renkleri olan siyah-beyaza dönüştürülmüştür.

Dönemin siyasi aktörlerinin arasında tek asker kökenli isim olan Franjo Tudjman, aslında 1970'lere kadar fanatik bir sosyalisttir. Bu tarihten sonra ise büyük bir değişim yaşamış ve ırkçılık seviyesine gelen bir milliyetçi çizgiye kaymıştır. Tudjman, askeri kariyerini tamamladıktan sonra Zagreb Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesinde profesör olarak çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde liberal-milliyetçi çizgiye geçen Tudjman, iki kez ayrılıkçı faaliyetleri nedeniyle tutuklanmıştır. 1989'da Hırvat Demokratik Birliği (HDZ)'yi kuran Tudjman,1990'da Hırvatistan devlet başkanı olmuş ve ülkenin bağımsızlığında ana aktör haline gelmiştir.

İç savaş sırasında Avrupa'nın desteğini alan Tudjman,1992-1995 Bosna Savaşı sırasında Hırvatistan Cumhurbaşkanı olarak önemli bir rol oynayarak,

---

[44] James Gow, "*The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes*. Montreal", *McGill-Queen's University Press*. 2003 pp. 122–123.
[45] *James Gow, "The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes", C.Hurst and Co*. London, 2003 s. 4.
[46] James J. Sadkovich, *Tuđman – Prva politička biografija (in Croatian)*. Zagreb,2010.

Bosnalı Hırvatların yaşadığı toprakları Hırvatistan'a katmak hedefinde çok uğraş vermiş, ancak başarılı olamamıştır.

Tudjman, Bosna Savaş'ı sırasında Bosna'daki Hırvat ayrılıkçılara da destek vermiş ancak 1994'te NATO'nun baskısıyla Boşnak-Hırvat ateşkesini kabul etmek zorunda kalmış ve Büyük Hırvatistan hayaline ulaşamamıştır. Savaş bitiminden sonra da 1999'da ölümüne kadar görevine devam eden Tudjman, birçok katliam ve etnik temizlik suçlamasına maruz kalmıştır.

Savaş sonrasında yapılan Dayton Antlaşmasını, Hırvatistan adına imzalayan Tudjman, Savaşın önemli siyasi figürlerinden biri olarak tarihe geçmiştir.1997'de sağlık sorunları nedeniyle Cumhurbaşkanlığı görevini bıraktıktan iki yıl sonra, 1999'da Zagreb'de ölmüştür.

2.5.5 Siyasal Aktör Olarak Örgütler

Uluslararası politikanın aktörleri, yalnız devletler ve bireysel siyasi aktörlerden oluşmamaktadır. Uygulamada uluslararası yaşamı etkileyen ve bağımsız ve otonom olarak davranabilen, bununla birlikte, egemen olmayan ve devletin hukuksal tanımına girmeyen birimler de vardır. Örneğin; BM gibi küresel örgütler, NATO, AB gibi bölgesel/işlevsel örgütlerin, değişik baskı gruplarının da uluslararası politikanın önemli birer aktörü oldukları kabul edilmektedir. Bosna Savaşı, dünya tarihinde Soğuk Savaş sonrasında görülen en önemli olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu dönemin en önemli aktörleri olarak öncelikle savaşın birinci derecede tarafları olan siyasi kişilikler yanında örgütlere de yer vermek faydalı olacaktır:

2.5.5.1 NATO

NATO'nun Bosna'daki savaş sürecine dâhil olması; 24 Eylül 1992 tarihinde Saraybosna'da UNPROFOR merkezinin kurulmasına yardım etmesi ile başlamıştır. BM'nin, 1992 yılı sonlarında Bosna Hersek'te uçuşa yasak bölgeler ilan etmesi kararıyla birlilkte NATO, hava sahasını gözetleme görevlerini

üstlenmiştir.[47] Ancak NATO'nun en ciddi müdahalesi 1994 tarihinde Sırplara karşı başlattığı hava operasyonları ile olmuş ve NATO güçleri tarafından 28 Şubat 1994'de uçuş yasağı konmuş bölgeye giren dört Sırp savaş uçağı düşürülmüştür.[48]

NATO 1994 yılı içinde birçok hava harekâtı düzenlemiş olmakla beraber; güvenli bölge ilan edilen Gorazde'ye Sırp saldırıları yapılması nedeniyle, 10-12 Nisan'da 1994'de Gorazde'de Sırp mevzilerini bombalayarak, NATO'nun da ilk kara hedeflerine yaptığı taarruzu gerçekleştirmiştir.[49]

NATO, BM'nin talebiyle Srebrenica'daki Barış Gücü birliklerine de hava desteği sağlamış ancak 11 Temmuz 1995 tarihinde Srebrenica düşmüş ve 21 Temmuz'da Londra'da toplanan Bosna Hersek Konferansı'nda Saraybosna ve Gorazde'nin Sırplar tarafından işgal edilmemesi konusunda uyarılarda bulunulmuştur. NATO, bu süreçte güvenli bölgelerde oluşabilecek olası Sırp saldırılarına yönelik engelleme amaçlı "Kararlı Güç Harekâtı" başlatarak, Saraybosna çevresindeki Sırp hedeflerini vurmuştur. Harekât başarılı olmuş ve Sırplar'ın ağır silahlarını Saraybosna'nın 20 km. dışına çekmeyi kabul etmesiyle, 15 Eylül 1995'de sonlandırılmıştır.[50]

NATO'nun kararlı müdahaleleri ve Hırvatistan'da yaşayan 200 bin Sırp nüfusun göç etmek zorunda kaldığı Krajina'daki Oluja Harekâtı sonrasında ağır kayıplar veren Sırplar, BM'nin bütün şartlarını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu gelişmeler sonrasında Dayton Anlaşması ile de barış sağlanmıştır. Dayton Barış Anlaşması sonrasında, ekseriyeti NATO'ya üye ülke askerlerinden oluşan IFOR kurularak UNPROFOR'un yerine görev almıştır. NATO'nun bir örgüt olarak; Bosna Savaşı'na müdahale etmede geç kaldığını söylemek gerekir. Bu duruma etki eden nedenlere bakıldığında; ABD için Balkanlardaki bir savaşın kendi coğrafyasına oldukça uzak olması ve kendisi için doğrudan bir tehdit olarak görülmemesi gibi nedenlerle hayati öneminin olmaması sayılabilir.[51]

---

[47] Nesrin, Kenar, Yugoslavya: Bir Dönemin Perde Arkası, Palme Yayınları, Ankara, 2005, s. 357-358.
[48] İsmail Soysal-Şule Kut, *a.g.e*., s. 57, R. Craig Nation, *a.g.e*., s. 183.
[49] İsmail Soysal-Şule Kut, *a.g.e*., s. 58; R. Craig Nation, *a.g.e*., s. 183
[50] İsmail Soysal-Şule Kut, *a.g.e.,* s. 80-82.
[51] Darko Hudelist, *Tuđman – biografija (in Croa*tian, Zagreb, 2004.

Bunlarla birlikte, Vietnam Savaşı'nın ABD üzerinde bıraktığı travma etkisi, duruma temkinli yaklaşmayı, belki de böyle görünmeyi gerektirmiştir, denilebilir [52].

NATO'nun yapmış olduğu hava harekâtlarının seyri incelendiğinde; Sırplar'ın geri çekilmesini sağlamak veya Bosna-Hersek'i işgalden kurtarmak gibi bir hedefin olmadığı; gerçekte Sırp güçlerini barışa zorlama çabasının temel amaç olduğu görülmektedir.[53]

Bosna Savaşı sürecinde, NATO üyesi olarak Türkiye'nin özellikle Markale Pazar yeri katliamından sonra en büyük tepkilerden birini verdiği görülmektedir. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Tansu Çiller ; "*Bosna'ya kuvvet indirme zamanı geldi. Biz Türkiye olarak buna hazırız*" diyerek, *"Zaman, cesur kararlar alma zamanı"* mesajı ile dünya liderlerine de çağrı yapmıştır.[54]

Türkiye, bu savaşta yalnızca sözlü tavır almamış UNPROFOR çatısı altında Donji Vakuf bölgesinde Barış Gücü faaliyeti de yürütmüştür.

Savaşın seyrinde, 30 Ağustos 1995'de İtalyan Aviano Üssü'nden ve Adriyatik'teki Amerikan "U.S.S Theodore Roosevelt" uçak gemisinden gece yarısı havalanan NATO'ya bağlı ülkelerden oluşan altmış savaş uçağı, Sırp mevzilere bombardımanda bulunurken; İngiltere ve Fransa askeri topçu birlikleri de hava harekâtına karadan destek vermiştir.[55]

2.5.5.2 Birleşmiş Milletler

Yugoslavya'da çatışmaların başladığı ilk günlerde Cyrus Vance (ABD Eski Dışişleri Bakanı) Birleşmiş Milletler Yugoslavya özel temsilcisi olarak görevlendirilmiştir. BM, üç yılı aşan savaş sürecinde Yugoslavya'da barışın tesisi için bazen ambargo uygulama bazen de silahlı müdahalede bulunmak yoluyla

---

[52] Gül Tuğba Dağcı, Hilal Zorba, *"ABD'nin Askeri ve İnsani Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna-Hersek ve Kosova Örneği", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi,* IV/1, s. 61.
[53] Dağcı, Zorba, *a.g.m.,* s. 63.
[54] "ABD Barış Planı Saldırganı Ödüllendiriyor", *Milliyet*, 19 Eylül 1995, s. 18
[55] "Çiller: Vuralım", *Sabah*, 30 Ağustos 1995, s. 12.

birçok kararların alınmasını sağlamıştır. [56]Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Yugoslavya'da çatışmalar başlayınca, şiddetli çatışmalara ve savaşın yayılmasına engel olmak amacıyla, 25 Eylül 1991'de silah ambargosu uygulamasını başlatmıştır. Ancak bu karar, silah üretimi yapabilen Sırpları ve konumu vasıtasıyla Avrupa ülkelerinden silah alımı gerçekleştiren Hırvatlar'ı daha az etkilerken; bu fırsatlara sahip olmayan Boşnaklar'ın ileride aleyhine olacaktır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, silah ambargosunun savaşı önlemede yetersiz kalması üzerine 15 Aralık 1991'de "Barışı Koruma Operasyonları" planını uygulamaya koyarak "Barış Güçleri"nin bölgede görevlendirilmesine karar vermiştir. BM bu kararla ateşkesi sağlamayı ve planı savaşan taraflara kabul ettirmeyi amaçlamıştır.[57]

BM Güvenlik Konseyi, Şubat 1992'de Hırvatistan'ın Krajina ve Slavonja bölgelerine "Barış Gücü" yerleştirirken; Bosna-Hersek'e barış gücü gönderilmesini gerektirecek koşullar oluşmadığını bildirerek, bölgeye barış gücü konuşlandırmamıştır. Fakat Bosna-Hersek'teki çatışmaların artması ve krizin büyümesi nedeniyle 8 Haziran 1992'de Saraybosna'ya sivil görevliler ve askeri gözlemciler gönderme ile Saraybosna havaalanının insani amaçlı olarak BM kontrolüne bırakılması kararı alınmıştır.[58]

BM Genel Kurulu, 24 Ağustos 1992 tarihli toplantısında; silah zoru ile toprak kazanımını reddeden ve etnik temizliğin sona ermesini de içeren bir dizi karar almıştır. [59]1993 yılının başında BM ve AT temsilcileri Vance ile Owen'ın hazırladığı planda, Bosna Hersek'in bölünmesine yönelik düşünceler, uluslararası ortamda ilk kez gündeme getirilirken bu plan Boşnaklar tarafından reddedilmiştir. BMGK tarafından 1993 yılı nisanında Srebrenica; mayısında ise Saraybosna, Bihac, Gorazde, Tuzla ve Zepa'nın "güvenli bölgeler" ilan edilmesi kararı alınmıştır.

BM'nin Bosna Savaşı sırasında yaptığı faaliyetlerinden biri de; İç Savaş sırasında yaşanan savaş suçları nedeniyle, BMGK kararı ile 25 Mayıs 1993 tarihinde Eski

---

[56] Richard, Holbrooke*, a.g.e.,* s. 51-52; Necmettin Alkan, *a.g.e.,* s. 141-142; Nesrin Kenar, *a.g.e.,*s.276
[57] Nesrin Kenar, *a.g.e.,*s.278-279
[58] İsmail Soysal-Şule Kut, a.g.e., s. 22; Nesrin Kenar, *a.g.e.,*s.303.
[59] Şule Kut, *a.g.e.,*s. 59.

Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni (ICTFY) kurmak olmuştur.[60]BM'nin karar almadaki gecikmeleri, alınan kararların yeterince caydırıcılık sağlamaması ya da kararların uygulanmaması gibi nedenlerle savaş uzamış, can kayıpları ve yaşanan acılar artmıştır. Savaş sürecinde BM arabuluculuğunda yapılan sayısız ateşkes ile barış tesis edilememiş, çatışmalar kısa süre sonra tekrar başlamıştır. BM, "Güvenli Bölge" olarak ilan ettiği bölgelerin kontrolünün ve güvenliğinin sağlanması konusunda da zaaflar yaşamış hatta zaman zaman BM görevlileri esir alınmıştır. Bu rehineler hava saldırılarına karşı canlı kalkan olarak kullanılmıştır.

Sırplar'ın gerçekleştirmiş olduğu Pazaryeri Bombalanması sonrası, BM durumu katliam olarak nitelendirmiş ve Sırpları suçlamıştır.

BM Barış Gücü'ne göre; Markale Pazaryerine Sırplar tarafından top atılmıştır. Napoli' de NATO karargâhında süren toplantıda, bu saldırıya BM ve NATO'nun ne zaman ve nasıl karşılık vereceği kararlaştırılırken; Bosnalı Sırplar katliam suçlamalarına şiddetle karşı çıkmışlar.[61]

Batılı ülkeler ise 30 Ağustos 1995 tarihi itibariyle harekete geçebilmiştir. BM'nin başkent Saraybosna'daki pazaryeri olayından Bosnalı Sırpları doğrudan sorumlu tutması ile NATO uçakları, başkent çevresindeki Sırp mevzilerine yoğun bir harekât başlatmış, uçaklar Gorazde, Tuzla ve Mostar çevresindeki Sırp mevzilerini bombalamıştır.[62]

Türkiye'nin Bosna'ya yönelik kararları ve Balkanlar'daki bütün faaliyetleri NATO ve BM kararlarına uyumlu olarak gerçekleşmiş; Türkiye, BM ve NATO'nun olaylara müdahale etmesinde itici güç rolü üstlenmiştir.[63] 31 Mart 1993 tarihinde ise fiili olarak Bosna Hersek Hava Sahasındaki Uçuş Yasağının denetlenmesi operasyonunda da, on sekiz F-16 uçağıyla yer almıştır. Türkiye, izlediği politikalarla uluslararası iş birliğine katkı vermeye hazır olduğunu ve BM'nin de bu

---

[60] Tevfik Odman, "Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşuve YasalDayanağı",http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2726.pdf, (24.3.2021), s. 141-143

[61] Fahriye Emgili, "Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, XXI, (2012), . s. 63.

[62] "BM, Sırpları Katliamla Suçladı", *Cumhuriyet,* 30 Ağustos 1995, s. 9.

[63] "NATO vuruyor", *Cumhuriyet, 31 Ağustos 1995, s. 1.*

çerçevede müdahil olması gerektiğini bildirmiştir. [64] Türkiye, Bosna'da yaşananların savaş olmadığını, Bosnalı Müslümanlara karşı sistematik bir etnik temizlik olduğunu savunmuştur. Türkiye'nin bu ısrarlı tutumu boşa çıkmamış; Sırpların etnik temizlik yaptığı ve insanlık suçu işlediği iddiaları, 1 Aralık 1992'de S-2/1 sayılı kararı ile BM'de kabul edilmiştir.[65]

Türkiye, savaş süresince Bosnalı Müslümanların yanında yer aldığını her platformda dile getirmiş; Başbakan Tansu Çiller ve Pakistan eski Başbakanı Benazir Butto, Saraybosna'ya giderek moral destek vermişlerdir. Ayrıca, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Bosna-Hersek'teki Müslüman-Hırvat çatışmasının acilen bitirilmesi gerektiğini, Hırvatistan devlet başkanı Franjo Tudjman'a bir mektupla bildirmiştir. Demirel, Bosna'ya uygulanan silah ambargosunun kaldırılması için de Suudi Arabistan Kralı Fahd ile telefonla görüşerek, Çin Halk Cumhuriyeti başkanı Zemin'e de mektup göndermek suretiyle destek aramıştır.

1990'lı yıllar yalnızca Boşnakların değil, bir kısım Sırp çevrelerce Balkanlar'daki bütün Müslümanların da itham edildiği dönem olmuştur. Örneğin, Sırp akademisyen Miroljub Jeftic'e göre; İslam dünyası, Balkan Müslümanları vasıtasıyla, Avrupa'nın içine sızma amacıyla, bütün Sırbistan'ı İslamlaştırmaya çalışmaktaydı. Bir Sırp akademisyen olan Darko Tanaskovic'e göre de; Bosna'da olanlar Köktendinci Boşnaklar ile Seküler Sırplar'ın savaşıydı. Maalesef; Bosna'ya savaşmak için gelen cihatçı gruplar ve bunların verdikleri görüntüler, bu konuda fazlasıyla malzeme yapılmaya müsait fırsatlar sunmuştur.

2.5.5.3 Avrupa Topluluğu

Dönemin Avrupa Topluluğu, her ne kadar bir birliği ifade etse de; Bosna Savaşı sürecinde Avrupa ülkeleri kendi ideoloji ve çıkarları doğrultusunda farklı etnik grupları destekleme tutumları gösterdiklerinden; AT için tek bir sistematik tutum ve davranıştan söz etmek mümkün değildir.

---

[64] Davutoğlu,A.*,Stratejik Derinlik (Türkiye'nin Uluslararası Konumu),* Küre Yayınları, İstanbul, 2001,s.292

[65] Gülçin Sağır, "Türkiye'nin Bosna Hersek Savaşı'ndaki Politikası*",Article in Political Science and Politics. Dergisi*, (Ocak 2016), s.4.

Avrupa Topluluğu Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte Doğu Blok'undan ayrılan Avrupa devletlerinin sorunlarıyla uğraşırken, aynı dönemde Yugoslavya'da patlak veren bir savaşla da karşı karşıya kalmıştır. AT, başlangıçta Yugoslavya'daki krizi Avrupa'nın iç meselesi olarak görmüştür.[66] ABD de benzer bir tutumla, Yugoslav Ordusu'nun Slovenya'ya yaptığı müdahale sonrası aynı mihvalde açıklamalarda bulunmuştur.[67] Böylece, iki önemli siyasi aktörün başlangıçta, Bosna topraklarında çıkan savaşı durumu Avrupa'nın bir iç meselesi olarak gördükleri şeklinde açıklanabilir.

AT, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünden yana tavır koyarak Avrupa'nın diğer bölgelerindeki ayrılıkçı hareketlere örnek teşkil etmesini önlemeye çalışmıştır. Eylül 1991'de Lahey'de toplanan AT üyeleri, Yugoslavya Konferansında aldığı kararda, Yugoslavya'nın sınırlarının silah yolu ile değiştirilmesine izin verilmeyeceğini bildirmiştir.[68] Ancak, AT' nin aldığı bu kararlara rağmen, Avrupa ülkeleri farklı görüşlerine ve çıkarlarına bağlı olarak, dağılan Yugoslavya' da ortaya çıkan farklı etnik grupları desteklemiştir. Almanya ve İtalya; Hırvatistan ve Slovenya'nın tek yanlı bağımsızlıklarını tanımaya hazırlanırken, İngiltere ve Fransa; Sırbistan'ın bu ayrılıkçı harekete izin vermeyeceğine inanarak, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması taraftarıydı.[69] Böylece, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarının tanınması konusu AT içinde fikir ayrılıklarına neden olmuştur.

Almanya, Yugoslavya'nın dağılmasını, kendisi için Balkanlara nüfuz etme fırsatı olarak görmesi nedeniyle bağımsızlık talep eden bu ülkeleri desteklemiştir. Nitekim ABD 1993 yılında Almanya'nın bu ülkeleri desteklemesini eleştirecek ve bu devleti krizi tırmandırmakla suçlayacaktı.[70]

İtalya ve Vatikan, Katolik olmaları nedeniyle Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarına destek vermekteydi. Vatikan'ın bu konuda, Hırvatistan'a 1991 yılında 4 milyar dolar kredi de verdiği belirtilmektedir.[71]

---

[66] Nesrin Kenar, *a.g.e.,*s.390; Necmettin Alkan, *a.g.e.,* s. 171.
[67] N. Aslı Şirin Öner, *a.g.e.,* s. 46.
[69] İsmail Soysal-Şule Kut, *a.g.e.* . s. 9.
[69] Nesrin Kenar, *a.g.e.,*s.391-394
[70] Tanıl Bora, *a.g.e.,*s. 235
[71] Tanıl Bora, *a.g.e.,*s. 234

AT ise; 10 Temmuz 1991'de Brioni antlaşması ile Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık kararlarını önce üç ay süre ile ertelemiş, üç ayın sonunda da bağımsızlık kararlarına kayıtsız kalmıştır. Ancak Hırvatistan Meclisi Almanya'nın yönlendirmesiyle, azınlıkların haklarıyla ilgili yeni yasaları kabul edince Almanya, ani bir kararla 19 Aralık 1991'de diğer AT üyelerinin kararını beklemeden, 15 Ocak 1992'de yürürlüğe girmek üzere, Hırvatistan ve Slovenya'yı tanımaya kararı aldı. [72] Almanya'nın bu ani kararı Maastrict Anlaşması ile Avrupa'nın bütünleşmesi yolunda önemli bir adım atacak olan AB'nin birlik politikasının zarar görmesi ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Almanya bir emrivaki ile Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanıyacağını açıklayınca AB'nin diğer üyeleri de Almanya'ya uymak durumunda kalmıştır. 15 Ocak 1992' de ise diğer AT ülkeleri de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanıma kararı aldılar.[73]

Slovenya'nın ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını tanıyan AT, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıma konusunu ise referandum şartına bağlamıştır. Bosna-Hersek'te 28 Şubat- 1 Mart 1992 tarihleri arasında yapılan ve Bosnalı Sırpların boykot ettiği referandum sonucunda, sandıktan çıkan bağımsızlık isteğine uyarak, AT 6 Nisan 1992'de Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanımıştır. [74] AT, ilerleyen günlerde iç savaşa dönüşen Yugoslavya'daki çatışmalara müdahale konusunda isteksiz bir tavır sergilemiştir. Özellikle İngiltere ve Fransa, Sırpları tamamen devre dışı bırakacak ya da çatışmaları tüm Balkanlara yayabilecek bir askeri müdahaleye karşı çıkmıştır.[75]Çözümü diplomatik yollarla arıyor görünen AT, Bosna Savaşı sürecinde, savaşın tarafları olan etnik unsurlar arasında bir dizi uzun süreli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ancak, AT'nin de katkı verdiği çözüme yönelik birçok plan savaşan taraflarca kabul görmemiş; bu nedenle de AT'nin Bosna'da barışın sağlaması konusunda önemli bir katkısının olmadığı görülmüştür.[76]

---

[72] Nesrin Kenar, *a.g.e.,*s.396-397.
[73] Richard Holbrooke, *a.g.e.,* s. 52
[74] Nesrin Kenar, *a.g.e.,* s.406., N. Aslı Şirin Öner*, a.g.e.,* s. 49-50, *Balkanların . . Dünü*, s. 170
[75] Tanıl Bora, *a.g.e.,*s. 245-247
[76] N. Aslı Şirin Öner, *a.g.e.,* s. 60

III. BÖLÜM

SAVAŞ KAYNAKLI ÜLKE İÇİNDE VE ÜLKE DIŞINA YAPILMIŞ GÖÇLER

Bosna Savaşı nedeniyle ülkede oluşan göç hareketlerinin tespiti için; savaşın hemen öncesinde yapılmış olan 1991 yılı son genel nüfus sayımı ve savaşın hemen sonrasında yapılan 1997 yılı ilk seçmen kayıtları öncelikli kaynaklar olarak kullanılmıştır. Bu seçmen kayıtları, her ne kadar 18 yaş altını kapsamasa ve genel bir nüfus verisi olarak kabul edilemezse de; savaş sonrası nüfusa dair elimizde olan tek veri olması nedeniyle yaklaşık bir fikir edinme konusunda oldukça kıymetli bir veridir. Ayrıca, son genel nüfus sayımı olan 2013 yılı verilerden de yararlanılması, eldeki verilerin karşılaştırılması ile ortaya çıkacak bir demografik değişimin tespitinde faydalı olmuştur.

İstatistiksel uygulamada, bir ülkedeki nüfus bilgileri hakkında en güvenilir ve en kesin bilgi kaynağının genel nüfus sayımı olarak kabul edilmesi nedeniyle, 1991 ve 2013 yılı genel nüfus verileri, 1997 yılı seçmen kayıtları ile birlikte ana kaynak olarak kullanılmıştır.

3.1.Ülke İçinde ve Ülke Dışına Yapılan Göç Hareketleri

Bosnak-Hersek'te 28 Şubat-31 Mart 1991'de yapılan Genel Nüfus Sayımı, tüm ülke nüfusunu kapsaması bakımından, istatiksel veri olarak çok önemli bir yere sahiptir. Bireyler hakkındaki bilgiler, tüm ülke, yani eski Yugoslavya için tekdüze bir şekilde tasarlanmış bir nüfus sayımı anketine dayanarak, yüz yüze görüşmeler tekniği ile elde edilmiştir. Kayıtlar, kişilerin; cinsiyet, meslek, etnik köken, ana dil, din, eğitim düzeyi, adı ve soyadı, baba adı, ev sıra numarası, kişisel kimlik numarası, doğum tarihi ve yeri, ikamet ettiği belediye ve yerleşim yerleri olarak çok sayıda bilgilerini içermektedir.

Bu veri setinde yer alan verilerin genel veri kalitesinin, kişilerin adlarındaki sıkça karşılaşılan hatalar dışında, oldukça iyi olduğu söylenebilir. Bu hatalar çoğunlukla; orijinal formların zayıf optik taramasından ve daha sonrasında

yapılması gerekli kontrol ve düzenlemelerin ise yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Nüfus sayımı anketindeki etnik köken sorusunun açık bir şekilde sunulmuş olması, bireylerin kendilerini, etnik bir kökene ait olarak ilan edebilecekleri anlamına gelmekteydi. Bu nedenle, 1991 nüfus sayımına dâhil olanlar, çoğunlukla kendilerini Bosna-Hersek'teki üç büyük etnik gruptan (Sırp, Müslüman ve Hırvat) birine ait olarak beyan etmiştir.

1991 genel nüfus sayımındaki diğer etnik beyanlar arasında Ulahlar, Çingeneler, Macarlar gibi cevaplara da rastlanılmaktadır. Kendilerini, bunların dışında kalan diğer etnik gruba mensup gösterenlerin en çok yaptığı tanımlamanın ise ‘’Yugoslav’’ olması, bu sayımın dikkat çekici yanlarından birini oluşturmaktadır. Kendilerini ‘’Yugoslav’’ olarak adlandıranların, genellikle karışık etnik evliliklerden dünyaya gelen insanlar olduğu görülmektedir. Bu sebepten olsa gerek; Yugoslavlar, kendilerini belirli bir etnik gruba ait hissetmemiş ve çoğu zaman etnik kategorizasyondan da hoşlanmamışlardır.

1997 yılı seçmen kayıtları da, savaş sonrası nüfus verileri için kullanılabilir kaynak olarak değerlendirilmişitir. 1997 yılı kayıtları, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü’nün himayesinde hazırlandığından, genellikle AGİT seçmen kayıtları olarak adlandırılmaktadırlar. Bu kayıtların veri tabanı; savaş öncesi Bosna-Hersek'in nüfusu ve özellikle de seçmen sayısı hakkında en son verileri içeren, noksansız bilgi kaynağı kabul edilen 1991 yılı nüfus sayımına dayanmaktadır.

AGİT seçmen kayıtları olarak da bilinen 1997 Seçmen Kayıtları; 1997 yılı seçimlerinde oy kullanmak için kayıt yaptıranların verileri ile 1991 yılı genel nüfus verilerinin karşılaştırılması ile ortaya çıkan demografik değişimi tespit etmeye yönelik yapılmıştır. AGİT Seçmen kayıtlarının geliştirilmesi ve elde edilen verilerin girişleri de Saraybosna’daki AGİT Bürosu tarafından yürütülmüştür.

Oy kullanma hakkı, Dayton Barış anlaşmalarının 3.ekinin IV. maddesinde: “*Bosna-Hersek için, 1991 nüfus sayımında adı görünen, 18 yaş ve üstü her bir Bosna-Hersek vatandaşı, seçim kuralları ve yönetmeliklerine uygun olarak oy kullanma hakkına sahip olacaktır”. ‘’Bununla birlikte, nüfus sayımı sırasında, yurtdışında kalmış veya başka nedenlerle kayıt altına alınamamış kişiler*

uygunluğuna dair kanıt sağlarlarsa, yine oy kullanma olanağına sahip olabilirler" şeklinde belirtilmiştir.

1997 Seçimleri için, Bosna-Hersek'in tüm belediyelerinde ve birçok yabancı ülkede, kayıt istasyonları kurulmuştur. Buna göre; seçmen adaylarının mevcut ikametgâhlarının bulunduğu belediyelere kayıt olmaları ve bu belediyeler için oy kullanmaları mümkün olmakla beraber; seçmenler isterlerse oylarını, savaş öncesi ikametgâhlarının belediyeleri için de kullanabileceklerdi. Bu nedenle kayıtların, 1997-1998 yılları seçmenleri açısından, gerçek yaşam alanı için tam ve gerçek bir yansıtıcı olmasa da iyi bir gösterge olduğunu da söylemek gerekmektedir. Ancak 18 yaş altının oy kullanamayacağı için kaydedilmemiş olması, kayıtların gönüllülük esasına göre yapılması ve diğer sebeplerle, tahmini olarak %25'lik bir kesimin, seçim kayıtlarına girmemiş olması, bu veri kaynağının noksan yanını oluşturmaktadır.

1997 Seçmen kayıtları; yanlış yazılan isimler, eksik doğum tarihleri gibi 1991 nüfus sayımı ile aynı veri kalitesi sorunlarından bazılarına sahip olmasına rağmen; sonrasında yapılan düzeltmelerle başarılı sayılabilecek bir sonuca ulaşmıştır.[77] (Bu verilere ilişkin karşılaştırmalar, tablolar halinde, 4.bölümde yer alan "4.2.Bosna Savaşı Sonrasında Yaşanan Demografik Değişiklikler" kısmında gösterilmiştir.)

Bosnak-Hersek'te nüfus değişliklerini sayısal verilerle ortaya koymak için, savaş öncesi ve savaş sonrası nüfus bilgilerini karşılaştırarak, bir değerlenme yapılmaya çalışılmıştır:

Bosnak-Hersek'te 31 Mart 1991 tarihinde yapılan genel nüfus sayımı, savaş öncesi tüm ülke nüfusunu kapsaması bakımından, öncelikli istatiksel veri olarak kullanılmıştır. Bu nüfus sayımı sonuçlarına göre; savaş öncesinde Bosna-Hersek'te toplam 4,4 milyon kişinin yaşadığı tespit edilmiştir.

Literatür taraması sonucunda; 1991 ile 2013 yılı genel nüfus sayımı ve 1997 yılı seçmen kayıt listelerinden (1997 yılı seçmen kayıtları 1998'de kesin

---

[77] M., Mandić , D., Marinković,., Majić,A., *Spatial Differentiation of Republic of Srpska As a Consequence of Demographic Development and Changes In The Settlement System*,p.294

sonuçlar olarak ilan edilmiştir.) elde edilen verilerden, Bosna Savaşı öncesi (1991) ve sonrası (1997-2013) yıllara ait nüfus bilgilerine ulaşılmıştır.

İç Savaş sonrası nüfus değişimi sonuçlarına ulaşmak için; 1991 yılı genel nüfus sayımı,1997 Seçmen kayıtları ve 2013 yılı genel nüfus sayımı verilerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Bu verilerin karşılaştırılması sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:1991 yılı genel nüfus sayımına göre; ülkede toplam nüfus 4,4 milyon olup, etnik dağılımı şu şekildedir: Boşnaklar: 1,9 milyon (%43.18), Sırplar: 1,3 milyon (%29.54), Hırvatlar: 750 bin (%17.04) nüfusa sahiptir.

1997 Seçmen kayıtlarında; yanlış yazılan isimler, eksik doğum tarihleri gibi sorunlar mevcuttur. Bu kayıtlar 1991 nüfus sayımı ile bazı benzer veri kalitesi sorunları içermesine rağmen; sonrasında yapılan düzeltmelerle başarılı sayılabilecek bir sonuca ulaşmıştır. Buna göre; AGİT tarafından birleştirilen 1997 ve 1998 kayıtları sonuçlarına göre; Bosna-Hersek seçmen sayısı 2.674.506 olarak belirlenmiştir.[78]

2013 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarından elde edilen bilgilerden, Bosna-Hersek'in toplam nüfusunun 3, 5 milyon olduğu öğrenilmiştir. Buna göre etnik dağılım ise şu şekildedir: Boşnaklar; 1,7 milyon (%48.57), Sırplar; 1,1 milyon (%31.42) ve Hırvatlar; 540 bin (%15,4 2) nüfusa sahiptir.

Elde edilen veriler, bu çalışmanın IV. Bölümde bahsedilen şehirler özelinde ele alınmış, haritalarla ve tablolarla gösterilmiştir. Bu bilgilere göre; örneklendirilen şehirlerde ve Federasyon sınırının her iki tarafında (Sırp Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek Federasyonu) yer alan köylerde büyük demografik değişimler görülmüştür. Özellikle, sınırın hemen yanında yer alan Boşnak köylerinde Sırp ve Hırvat nüfusun; Sırp köylerinde ise Boşnak ve Hırvat nüfusun; Hırvat köylerinde ise Boşnak ve Sırp nüfusun yok denecek kadar azaldığı görülmüştür.

Bu çalışmada, nüfus verileri sonuçları bakımından, bazı çelişkilerin de olduğu tespit edilmiş ve bu çelişkilere ilişkin bazı örnekler aşağıda belirtilmiştir:

---

[78] M.Mandić, D., Marinković,., Majić,A. *Spatial Differentiation of Republic of Srpska As a Consequence of Demographic Development and Changes In The Settlement System*,p.294

Bosna-Hersek İstatistik Enstitüsü ile Sırp Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü kurumları arasında 196 bin kişinin kayıtlarıyla ilgili büyük bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Eurostat' ın (Avrupa İstatistik Ofisi) bu konuda BHİE'yi desteklediği, ancak SCİE'nin bunu reddederek kendi argümanlarını kullanmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Ülkedeki nüfus sayımlarına itiraz etme nedenlerinin en başında, seçim sonuçlarının gerçekleri yansıtmadığı düşüncesi gelmektedir. Örneğin; Bosna-Hersek Federasyonu'nda nüfusa oranları %22 seviyesinde olan Hırvatların, seçimlerde %17'lik bir oy kullanması ve %2,5 olarak nüfuslanan Sırp temsilcilerinin ise %0,6'lık oy kullanmış görünüyor olması, bu tartışmaların nedeni olarak ortaya çıkmıştır.

Seçmen nüfus oranları ile kullanılan oy oranlarının çelişik görünmesi durumu; her etnik grup için, bazı kişilerin seçmen kaydı yaptırmadığı veya kendi etnik gruplarını temsil eden siyasi partilere oy vermedikleriyle de açıklanabilir.

Ancak, savaş sonrası yapılan seçimlerin etnik unsurların nüfus sayılarını ve oranlarını da ortaya koyması nedeniyle; seçimlerin azınlık durumunu da göstereceği gerçeği, seçmenlerin kendi etnik partilerine yönelmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, her etnik grup için kendi etnik yapılarına sahip çıkmanın yolu, kendi partilerine oy vermek ve sayıca fazla olduklarını ispatlama eğiliminde hareket etmektir. Bu haliyle, seçmen nüfus sayısının, seçmen kayıt listesine azami ölçüde uyumlu olması beklenir. Seçmenin, oy kullanmaya gitmediği, seçmen kayıdını yaptırmadığı gibi ihtimaller, etnik bir savaştan çıkan ve azınlık olma endişesi taşıyan toplumlar için çok düşük olasılıklardır. Bu nedenle, seçmen kayıt listelerinin gerek oy sayıları ile gerekse genel nüfus sayıları ile tutarlılık göstermemesi sorununda, başka ihtimaller üzerinde durmak gerekmektedir.

Seçmen kayıtları, seçim yapılan yerlerde; yerleşik nüfus ile birlikte o yerleşim yeri nüfusuna kayıtlı ancak kayıtlı olunan yerleşim yeri dışında yaşayan vatandaşların da dâhil edilmesi ile elde edilmiştir. Bu durumda, yerleşik seçmen ve kayıtlı olunan yerleşim yeri dışında yaşayan seçmen şeklinde iki grup seçmen mevcuttur. Seçim sonuçlarına itiraz edilen nokta; hem yerleşim yerinde bildirilen seçmen sayısı ile sandıkta kullanılan oy sayısının; hem kayıtlı ikametgâhı dışında yaşayan seçmen sayısı ve bunların mektupla gelen oy sayısının tutarsız olmasıdır.

Seçim sonuçlarının şaibeli olduğu yönünde tartışmaların çıkması bu tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır.

Genel nüfus sayımına göre 18 yaş üzeri 25 bin nüfusu görünen Tomislavgrad'da, seçmen listelerinde bu sayının 18 bin kişi olarak yazıldığı görülmüştür. Oysa genel nüfus sayımında tespit edilen 18 yaş üstü nüfus sayısı, aynı zamanda seçmen sayısını ifade etmelidir. Dolayısı ile genel nüfus sayımında mevcut olan seçmen adayı sayısı, seçmen kayıtlarında daha az olarak görülmektedir. Bu durum, genel nüfus sayımının da sorunlu olabileceğini düşündürebilmektedir.

Seçmen sayılarının tutarsız olmasında, savaştan önceki ikametgâhı dışında görünen insanların gerçekte orada yaşayıp yaşamadığının hatta hayatta olup olmadıklarının bile tartışmalı olduğu sorunu vardır. Çünkü buralarda yaşayan insanların oylarının mektupla gelmesi, tartışmaya neden olmaktadır. Gerçekte mektupla gelen oy, dışarda yaşayan bir seçmene mi aittir? Yani, mektup oyları, belli bir kesim tarafından gönderilmiş olabilir mi, kuşkuları da söz konusudur.

Bir başka sorun da; savaştan dolayı kayıp / ölü insanların bir kısmının hayatta olmadığı halde, nüfus kayıtlarında sağ görünüyor olabileceğidir. Öyle ki, sehven olabileceği gibi, politik bir tutum olarak da, bazı kritik yerleşim yerlerinde, etnik azınlığa düşmemek için, ölümlerin kayıttan düşürülmediği bile düşünülebilir. Dolayısı ile mükerrer oylar ihtimali de dâhil, seçimlerin sonuçları üzerinde bütün etnik grupların, yoğun itirazları vardır.

3,287 kayıtlı Hırvat nüfusun bulunduğu Bosanski Brod'da, Hırvat Demokratik Birliği'nin (HDZ) sandıklardan çıkan oy sayısı yalnızca 93'tür. Bu seçim bölgesinde kayıtlı olan ancak dışarda yaşayan Hırvatlar'ın posta yoluyla kullandıkları oy sayısı ise 1,345'tir.[79] Hırvatların, başka bir etnik grubun partisine oy verme ihtimalinin çok zayıf olacağı düşüncesi kabul edildiğinde; 3,287 Hırvat seçmen nüfusunun, yerleşik olanlarının oy sayısı 93, kayıtlı olunan ikametgâh yeri dışında yaşayanların mektup oyları ise 1,345 olarak bildirilmiştir. Buna göre 1438

[79] Vijesti, "CIK bez logičnog objašnjenja odakle 250.000 birača koji nemaju ličnu kartu," September 19, 2018, https://vijesti. ba/clanak/421004/cik-bez-logicnog-objasnjenja-odakle-250-000-biraca-kojinemaju-licnu-kartu (accessed 12 March 2020)

seçmen (% 43,74) oy kullanmış ve 1849 seçmen (% 56,25) bu seçimde oy kullanmamıştır. Savaş sonrası, yerleşim yerlerinde azınlık olma riski taşıyan bu kadar kritik bir seçimde, bir etnik grubun oy kullanma oranının % 43,74; oy kullanmama oranının ise % 56,25 olması akla çok yatkın görünmemektedir. Toplam seçmenin yarısından fazlasının bu seçime katılma isteğinde olmayacağı, düşük bir ihtimal olmalıdır.

Bu tarz tutarsızlıkların, ülkede yaşamayanların hatta ölülerin bile nüfus sayımında kayıtlanmış olması iddialarını güçlendirdiği ve gerçek demografik yapı verilerinin şaibeli olduğu tartışmasını ortaya koyduğu görülmüştür.

Seçim sonuçlarının tartışmalara yol açmasında bir başka etken de; iç göçlerle giden insanların, yeni ikametgâhlarında oy kullanmış olabilecekleri ihtimalidir. Özellikle, geri dönme isteğinde olmayan insanlar, yeni yerleşim yerlerinde kendi etnik gruplarının sayılarında etkili olmak için, daha önce kayıtlı bulunduğu yerlerde oy kullanmamış olabilirler. Çünkü seçim kuralları, seçmenlerin gittikleri yeni yerleşim yerlerinde ikametgâhlarını ve kimlik beyanlarını ibraz etmeleri halinde, oy kullanmalarına izin vermektedir. Hatta yasal eksiklik veya boşluklardan dolayı bir seçmenin her iki adresindeki yerde de oy kullanması da mümkündür. Elbette bu durum da seçim şaibelerine ilişkin tartışmaları alevlendirmektedir.

Marinkovic [80] ; dış ülkelere göç edenlerin sayısının yaklaşık 200.000 civarında olduğunu, ancak sığındıkları ülkelerdeki statülerini kalıcı olarak çözemeyen mültecilerin Bosna-Hersek'e geri dönmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Araştırmada; Bosna-Hersek'ten göç eden bu nüfusun 2001 yılı verilerine göre en fazla mülteci nüfus alan ülkelere göre dağılımı ise; %24 ile Almanya, %22 ile Avusturya, %19 ile İsveç ve %17 ile Hollanda olduğu sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte, bazı mültecilerin ise bulunduğu ev sahibi ülkelerden, üçüncü bir ülkeye gönderilme taleplerinin bulunduğu, bu durumun ise başka tür sorunlara neden olduğu bilgilerine ulaşılmıştır. Marinkovic'in tespitleri, Uluslararası Göç Örgütü verilerinde de; Bosna-Hersek'ten gelen mültecilerin

[80] Drasko Marinkovic, "Bosnia and Herzegovina," *in Migration Flows in Southeast Europe: A Compendium of National Perspectives* (Belgrade: Group 484, 2007), pp. 60–64

çoğunluğunun ABD, Kanada ve Avustralya gibi denizaşırı üçüncü bir ülkeye göç etmek istedikleri şeklinde gözlenmektedir.

Bosna-Hersek'teki savaşın sona ermesinden hemen sonra, birçok Avrupa ülkesinin, bir plan dâhilinde mültecilerin geri gönderilmesine yönelik bazı uygulamalar başlattıkları görülmüştür. Bununla birlikte, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönüş hacminin, uluslararası toplumun tahmin ettiği seviyeye ulaşmadığı gözlenmiştir.

Geri dönüşlerin belli aralıklarla analizi yapıldığında; en yüksek oranda geri dönüşlere 1996-2002 yılları arasında ulaşılmıştır. 1995'te biten savaşın hemen ardından 1996'dan başlayan dönüşlerin yoğunluğu 2002 yılına gelindiğinde düşüşe geçmiş görünmektedir. Sonraki yıllarda ise bu düşüş eğiliminin devam ettiği görülmüştür. Zaman geçtikçe geri dönüş oranlarının düşmesi durumu, dünya üzerindeki bütün mülteci meselelerinde görülen oranla uyumluluk gösterdiği görülmüştür. Bu nedenle dünya genelindeki örneklere dayanarak Bosna-Hersek'ten göç etmiş nüfustan, gelecekte daha kapsamlı bir geri dönüş hareketinin beklenmeyeceği ileri sürülebilir.

Marinkovic'in analiz sonuçlarına göre; mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin Bosna-Hersek'e geri dönüşlerinin çoğu (%57 oranında), savaştan sonraki ilk üç yılda gerçekleşmiştir. Bu dönemi takip eden süreçte ise, genel olarak istikrarlı bir düşüş yaşandığı, çalışmadan elde edilen diğer bir bulgudur. Bu durumun da dünyanın her tarafında gözlenen savaş sonrası geri dönüş verilerine uygun olarak seyrettiği görülmüştür.

1991 ve 2013 genel nüfus sayımı verilerine göre, incelemesi yapılan yerleşimlerdeki (IV. Bölümde adı geçen yerleşimler) demografik değişimlerde; kırsal bölgelerdeki sosyal ve etnik etkileşimlerin, şehirlere göre çok daha yoğun olduğu görülmektedir.

Genel bir demografik değişim değerlendirmesi yapıldığında; Sırp RAM Planı'nın uygulandığı bölgelerde, yüksek oranda nüfus kayıplarının ve yer değiştirmelerin olduğu açıkça gözlenmektedir. (Bu planın uygulama sahası içerisinde yer alan bazı şehirlerdeki demografik değişimler ve göç hareketleri harita ve grafiklerle 4.bölümde açıklanmıştır.)

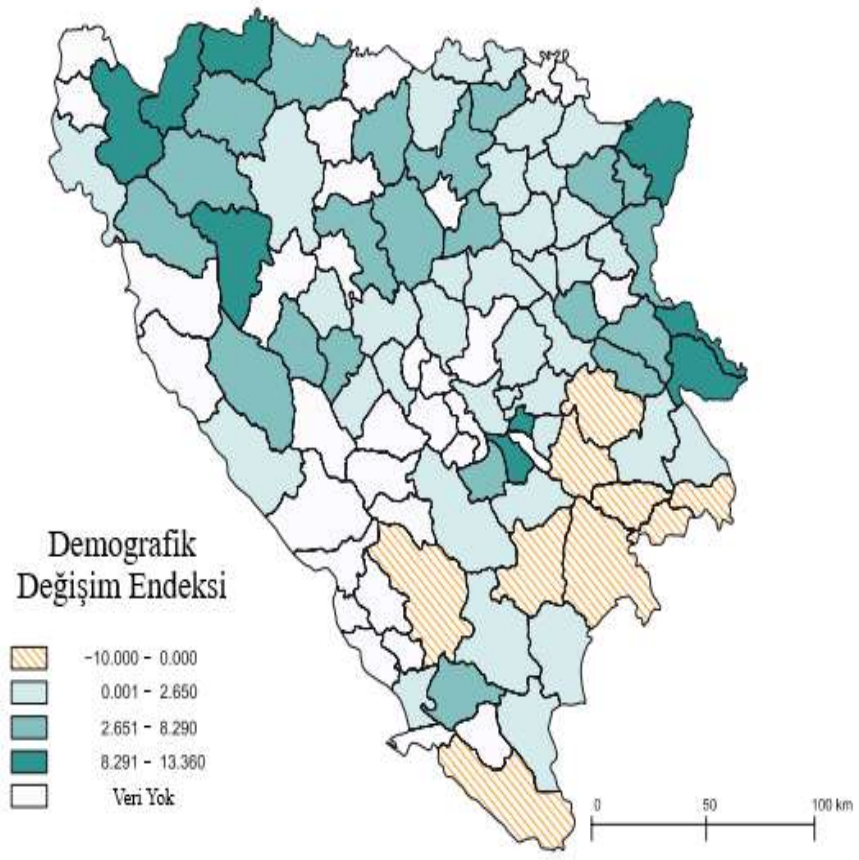
Sırp RAM Planı'nın amacı; Sırpları, Sırbistan dışında örgütlemek, Sırp Demokrat Partilerinin (SDS) kontrolünü esas kılmak ve tüm Sırpları tek devlet çatısı altında birlikte yaşayacakları bir ülke kurma çabası için silahlandırma olarak belirlenmiştir, denilebilir. Bu anlamda, RAM planının, savaş sonrası nüfus değişimleri üzerinde oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür.

IV. BÖLÜM

SAVAŞ ÖNCESİNDE ÜLKENİN ETNOCOĞRAFİ YAPISI VE SAVAŞ SONRASI GERİ DÖNÜŞLER

4.1.Yugoslavya SCF Döneminde Bosna-Hersek SC'nin Etnik Yapısı

Bosna-Hersek'in demografisi incelenirken iç savaşın başladığı 1992 yılından önceki verileri de incelemek gerekmektedir. Özellikle 1971-1991 döneminde yaşanan demografik değişim bugünü anlamak için son derece önemlidir. Yugoslavya'nın sosyalist düzeninde Bosna-Hersek'teki üç temel etnik unsurun alan dağılımı ve yıllar içinde nüfus oranındaki değişiklikler dikkat çekicidir. Bahsedilen dönemde yerleşim birimlerinde azınlık durumunda bulunan etnik yapıların göç etmesi ve oran olarak da nüfusun negatif seyir göstermesi gibi durumlar yaşanmıştır. Örneğin; Konjic, Teslic, Bijeljina gibi şehirlerde Sırplar'ın nüfus oranlarında düşüş yaşanmıştır.

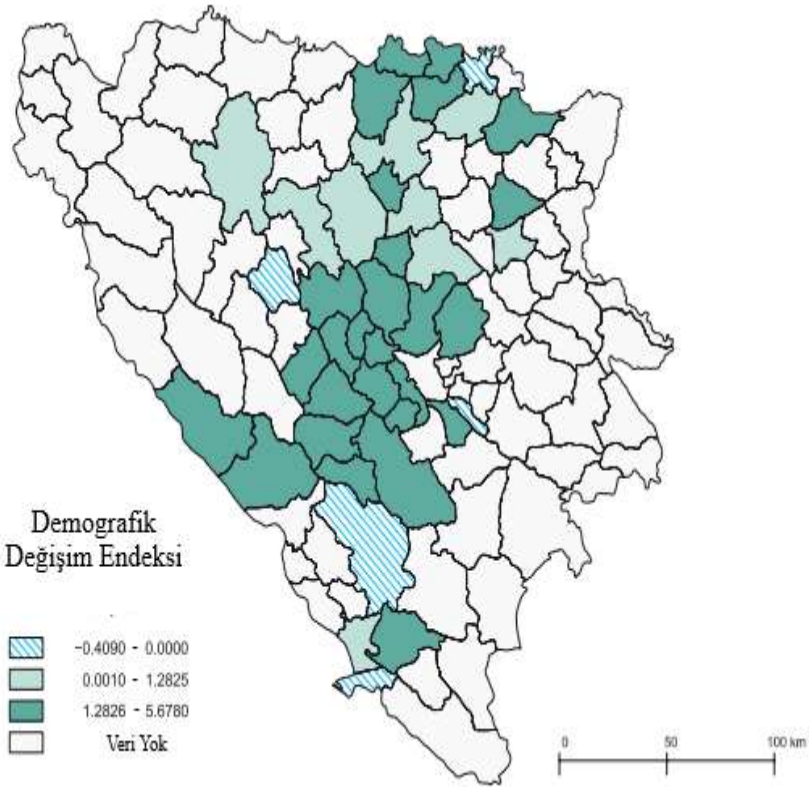


Harita 2: 1971-1991 Yılları Arasında Boşnak-Sırp Demografik Değişimi

Kaynak: Žíla, O. 2013,s.15: : 1971–1991 arasında Bosna-Hersek'te Etnik nüfus gelişimi ve etnik çatışma eğilimi

Bu dönem, Bosna-Hersek'in heterojen yapısının homojene doğru evirilmeye başladığı bir süreçtir. Posusje, Grude, Citluk gibi belediyelerde Hırvatlar yoğunluk olarak neredeyse %100'lük bir orana ulaşmışlardır. Aynı dönemde kırsaldan kentlere göçlerin başladığı da görülmektedir.[81]

[81] Kovačević, M., *The weak Points of Statistical and Demographic Analyses in Estimations of War Victims in Bosnia and Herzegovina in the Period* 1992–1995. Stanovništvo 43 (1–4), 2005, 13–42.



Harita 3: 1971-1991 Yılları Arasında Boşnak-Hırvat Demografik Değişimi
Kaynak: Žíla, O. ,2013,s.16: 1971–1991 arasında Bosna-Hersek'te Etnik nüfus gelişimi ve etnik çatışma eğilimi

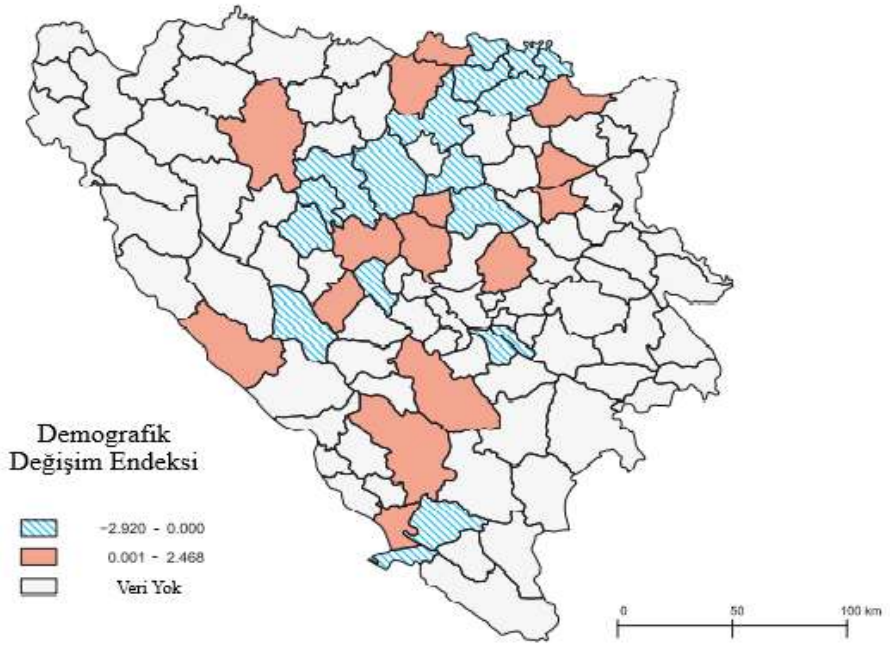
1971-1991 arasında hâkim etnik grubun toplam nüfusun %80'ini temsil ettiği belediyelerin sayısı 21'den 17'ye düşmüştür. Bahsi geçen belediyelerin ise yalnızca üçüne (Cazin, Velika Kladusa ve Zivinice) Müslümanlar hâkim olmuşlardır. Sırp nüfusun Bileca, Bosansko Grahovo, Celinac, Laktasi, Ljubinje, Srbac, Sekovici ve Titov Drvar gibi belediyelerde çoğunluğu oluşturduğu görülürken; altı belediyede ise (Citluk, Grude, Ljubuski, Posusje, Siroki Brijeg ve Tomislavgrad) Hırvatlar çoğunluğu sağlamışlardır.[82]

Baskın etnik yapının, ikinci etnik yapının iki katı olduğu yani %60-80 aralığında bulunduğu belediye sayısı 33'ten 38'e yükselmiştir. Bu belediyelerin 17'sinde Boşnaklar, 13'ünde Sırplar, 4'ünde ise Hırvatlar çoğunluğu oluşturmuştur.

[82] Zila, O., "Ethno-Demographic Development in Bosnia and Herzegovina in 1971-1991 and Its Propensity for Ethnic Conflict," *AUPO Geographica,* 2013, 44(1):5-25

En yüksek nüfusa sahip etnik unsurun, diğer bir ya da iki etnik yapıyla dengelendiği belediyeler ise bu dönemde Banja Luka, Capljina, Gradacac, Konjic, Odzak, Teslic, Zavidovici ve Zenica şehirleri olarak, sayıları 7'den 8'e çıkmıştır

Demografik dezavantaj endeksinde en yoğun artışın kaydedildiği Bijeljina, Kljuc, Bosanski Novi ve Bosanska Dubica'da Sırp nüfus hâkimiyeti, keskin bir düşüş yaşamıştır. Aynı dönemde Mostar ve Jajce'de, Boşnaklar karşısında Hırvat nüfusun artışında ise dikkat çekici bir yükseliş gözlemlenmektedir.[83]



Harita 4: 1971-1991 Yılları Arasında Sırp-Hırvat Demografik Değişimi

Kaynak: Žíla, O. 2013: Ethno-demographic development in Bosnia and Herzegovina in 1971–1991 and its propensity for ethnic confl ict.,s.16

Demografik yapılardaki değişmeler seçimlerdeki temsil oranını etkilediği için, kaçınılmaz olarak etnik rekabet sonucunu doğurmuştur. Bir örnekle açıklamak gerekirse Vogosca'da 1971 sayımında %46 nüfus oranı ile çoğunluğu oluşturan

[83] Allcock, J., *Rural-urban Differences and the Break-up of Yugoslavia*, Balkanologie 6 (1–2), 2002, 101–125.

Sırplar,1991 sayımında %35'e düşmüş; Boşnaklar ise %41'den %50'ye yükselmiştir. Bu durum Sırpların belediye seçimlerini kaybetmesini de beraberinde getirmiştir.

1991 yılına gelindiğinde, ülkedeki en yüksek nüfusu oluşturan Boşnakların Kuzeybatı Bosna, Orta Bosna ve Doğu Bosna'nın orta bölgelerinde; Sırpların, Bosansko Grahovo-Samac hattı ile Doğu Bosna'nın kuzeyi ve güneyinde; Hırvatların ise Batı Bosna'da nüfus hâkimiyetine sahip olduğu görülmektedir. Ülkede görülen etnik toplanma bölgelerinin, rastgele bir durumdan ibaret olmadığı, bunun tarihi bir süreç izlediği gözlenmektedir. Bilhassa, Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte Boşnakların, ülkenin daha verimli tarım alanları ve şehir merkezlerinde; Sırpların ve Romanya'dan gelerek Sırplaşan Vlahların, hayvancılık yapılan yükseltisi fazla alanlarda; Hırvatların ise Adriyatik kıyılarındaki Venedik limanlarına yakın ticaret bölgelerinde yaşaması, 15.yüzyıldan beri süregelen bir eğilimin sonucudur.

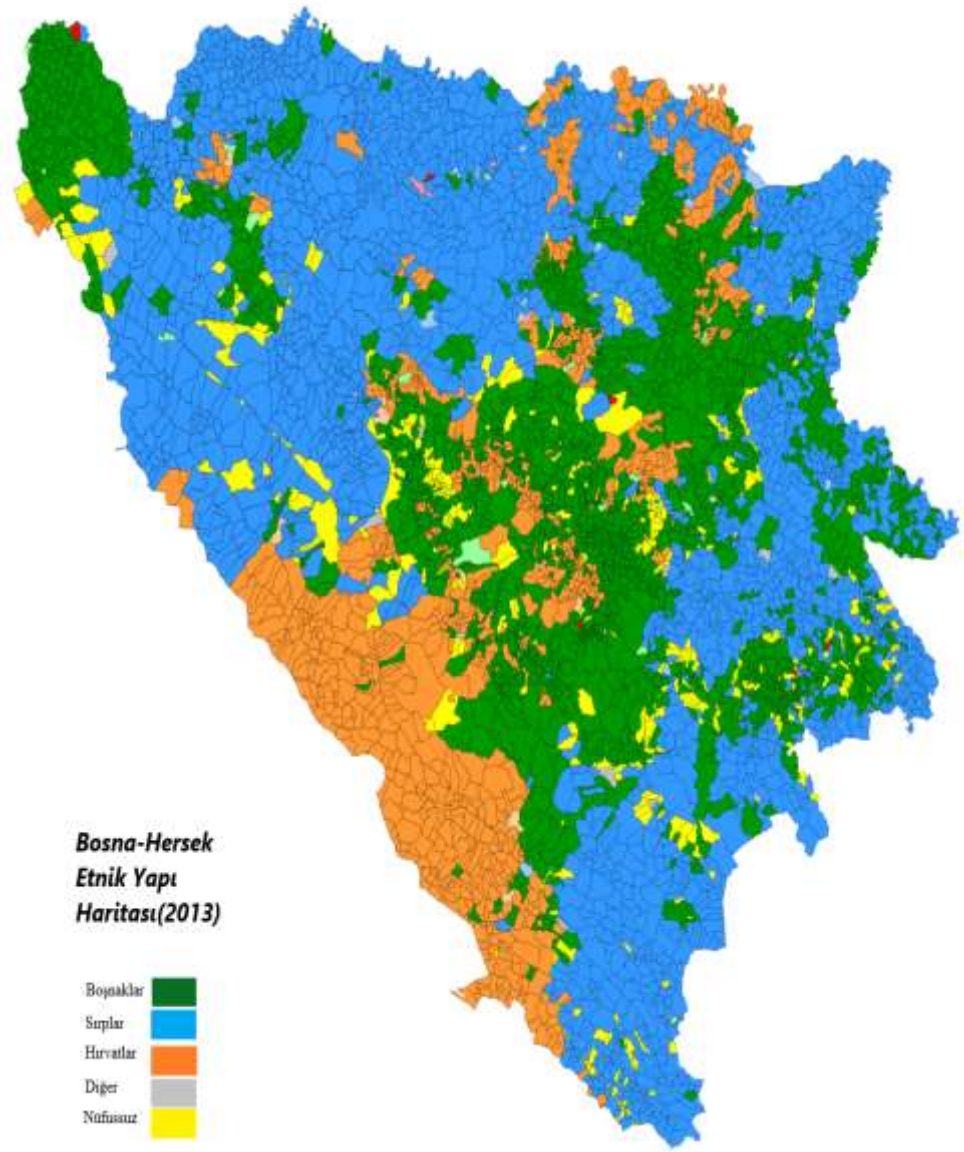
4.2.Bosna Savaşı Sonrasında Yaşanan Demografik Değişiklikler

Yaklaşık üç buçuk yıl süren Bosna Savaşı, 1995 yılında sona erdiğinde; sonuçta Dayton Anlaşması, Bosna-Hersek'i resmi olarak bölmemiş ve tek devlet olarak göstermiş olsa da; pratikte bu devleti, Sırp Cumhuriyeti ile Bosna-Hersek Federasyonu şeklinde iki parçaya ayırmıştır. Bu Anlaşmada, devletin merkezi olmayan yapısı içinde, farklı temsilcilerin atanması için, etnik kota şartları konmuş, ''Boşnaklar, Sırplar ve Hırvatlar'' da ülkenin üç kurucu halkı olarak kabul edilmiştir.



Resim 1: Milosevic, Tudjman ve İzetbegovic Dayton Anlaşması'nı İmzalarken

Kaynak:https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2015/12/14/a-flawed-recipe-for-how-to-end-a-war-and-build-a-state-20-years-since-the-dayton-agreement/



Harita 5: Bosna-Hersek Etnik Yapısı

Kaynak: https://www.quora.com/Will-Bosnia-Croatia-unify-in-the-future

Dayton Anlaşması, ülkenin yönetimi ve işleyişiyle ilgili birçok düzenleme getirirken, anlaşmanın en önemli maddelerinden biri de, savaşta yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan ve mülteci durumuna düşenlerin, geri dönüşlerinin sağlanmasını amaçlayan 7. maddedir.

Ancak, geri dönüşlerde ana kriter olarak belirlenen 1991 yılı nüfus sayımı, aşağıda bahsedilen gerekçelerle, etnik gruplar arasında tartışmalı bir durum olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde 2013'te, ülkede yapılan son etnik nüfus sayımı da manipülasyon iddialarından dolayı, şaibeli görülmektedir:

Dönemin Cumhurbaşkanlığı Konseyinin Sırp üyesi olan Milorad Dodik:''Dzeko İtalya'da futbol oynuyor ama nüfus kayıtlarına göre Bosna'da yaşıyor görünmektedir'' diyerek durumun tartışmalı olduğuna dikkat çekmek istemiştir.[84] Aslında bu tepki, anlaşmazlığın özünü kapsamaktadır:

Bosna-Hersek İstatistik Enstitüsü (BHİE) ile Sırp Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü (SCİE) kurumları arasında 196 bin kişinin kayıtlarıyla ilgili büyük bir anlaşmazlık yaşanmaktadır. Eurostat (Avrupa İstatistik Ofisi) bu konuda BHİE'yi desteklemiş, ancak SCİE bunu reddederek kendi argümanlarını kullanmaya devam etmiştir. Ülkedeki nüfus sayımlarının itiraza neden olan konularından en önemlilerinden biri de, seçim sonuçlarıdır. Örneğin; Bosna-Hersek Federasyonu'nda nüfusa oranları %22 seviyesinde olan Hırvatların, seçimlerde %17'lik bir oy kullanması ve %2,5 olarak nüfuslanan Sırp temsilcilerinin ise %0,6'lık oy kullanmış görünüyor olması, tartışmalara neden olmuştur. Yine nüfus sayımlarında 25 binin üzerinde 18 yaş üzeri nüfusu görünen Tomislavgrad'da, seçmen listelerinde bu sayı 18 bin kişi olarak yazılmıştır. Bosanski Brod'da ise 3,287 kayıtlı Hırvat görünmesine rağmen, HDZ'nin sandıklardan çıkan oyu sadece 93 olurken; 1,345 oyu da posta yoluyla gelmiştir.[85] Bu tarz tutarsızlıklar ülkede yaşamayanların hatta ölülerin bile nüfus sayımında kayıtlanmış olması iddialarını güçlendirmektedir.

2013 sayımı sonuçlarına göre; nüfusun %96,3'ünü, üç kurucu halk olarak kabul edilen Boşnaklar, Sırplar ve Hırvatlar oluşturmaktadır. Bu nüfus sayımında; etnik kimlik ve din aidiyeti gibi inanç ve milliyet vurgusu yapan ayrıntılı sorulara yer

---

[84] Žíla, Ondřej, and Petr Čermák. 2020. "'Does Džeko Live in Bosnia and Herzegovina?': Demographics as a Hostage of Ethno-Politics in the 2013 Census:" East European Politics and Societies, August.

[85] Vijesti, "CIK bez logičnog objašnjenja odakle 250.000 birača koji nemaju ličnu kartu," September 19, 2018, https://vijesti. ba/clanak/421004/cik-bez-logicnog-objasnjenja-odakle-250-000-biraca-kojinemaju-licnu-kartu (accessed 12 March 2020)

verilmemiş, dil beyanı zorunlu tutulmuştur. Bunun nedeninin, etnik bir bölünmeye sebebiyet verme endişesi olduğu söylenebilir.

Bosna-Hersek'teki sivil çatışma sırasında “etnik temizlik” terimi, küresel medya söylemine girmiştir. Aslında terimin kullanımı, II. Dünya Savaşı’na dayanmakta olup, Hırvat Ustaşalar tarafından icat edilmiştir. O günkü kullanımı ciscenje terena (arazi temizliği) şeklindeydi. Ancak etnik temizlik kavramıyla ilgili tartışmalar vardır. Andrew Bell-Fialkoff’a göre; baskı altında hissedilerek yapılan göçler, etnik temizlik olarak tanımlanmamalıdır. Ancak, bir etnik grubun şiddet gösterilerek sürgün edilmesi, etnik temizlik olarak kabul edilmelidir.[86]

Aynı kargaşa, etnik temizlik ve soykırım terimlerinin kullanımında da görülmektedir. Araştırmacılar ve sivil toplum örgütleri bu iki kavramın terminolojisi veya sınıflandırılması konusunda henüz bir anlaşmaya varamamışlardır. Norman Naimark’a göre de 20. yüzyılın diğer olaylarıyla bağlamlar ve benzerlikler “soykırım” teriminin algısını yorumsal olarak fazlasıyla kırılganlaştırmıştır.[87]

Bosna Savaşı’nda yaşanan trajediler hakkında büyük tartışmalar, birçok Boşnak ve bazı Batılı yazarların belirttiği gibi, yalnızca belirli bölgeleri etnik olarak “temizlemek” için değil; aynı zamanda fiziksel olarak da önceden planlanmış bir niyetin olup olmadığı sorusuyla ilgilidir. Uluslararası Adalet Divanı’na göre de soykırım politikası ile yaygın olarak kabul edilen sayısız benzerlik olmasına rağmen soykırım ve etnik temizlik arasına net bir ayrım çizilmelidir. Fiziksel yıkım ve sadece bir grubun sınırdışı edilmesi, soykırım için yeterli değildir. Bu konuda en çok referans Sırp RAM Planı’yla ilgili yapılmaktadır.1980’lerde Yugoslavya Genelkurmay Başkanlığı’nda hazırlanmış olan bu plana göre; Batı Hersek bir koridorla Bosanska Krajina üzerinden Banja Luka’ya bağlanacak; diğer koridorla da Mostar ele geçirilecektir. Sırbistan ve bu bölgeler arasında kalan Doğu Bosna ise; tehdit oluşturabilecek Sırp olmayan unsurlardan arındırılmalıydı.[88] Eylül

---

[86] Andrew Bell-Fıalkoff, *Ethnic Cleansing*. London, Macmillan 1996, page 3 n.

[87] Norman M. Naımark, *Plameny nenávisti*: Etnické čistky v Evropě 20. století. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2006, p. 9. Available in English as: Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentiech-Century Europe. Cambridge (Mass.) – London, *Harvard University Press,* 2001.

[88] Jasminka Udovıčkı, – Rıdgeway, James (ed.): Burn This House: The Making and Unmaking of Yugoslavia. London, *Duke University Press,* 2000, p. 180 n.

1991'de, dört Sırp özerk bölgesi SAD Bosanska Krajina, SAD Semberija, SAD Romanija ve SAD Hersek adıyla ilan edilmiştir. Bu idari yapılar, Bosna-Hersek'in mevcut idari sistemine paralel olarak oluşturulmuş ve sadece Sırp nüfusun çoğunluğa sahip olduğu bölgelerde kurulmuştur. Toplam 33 belediyeden oluşan Sözde Sırp özerk bölgelerinin, birbirlerine sınırı bulunmamaktadır.

Sırpların kendi hesaplamalarına göre, Sırplar bu dört Sırp Özerk bölgesinde nüfusun %68'ini oluşturmaktadır. Sırp RAM planına göre, daha sonra bu özerk bölgelerin birleştirilmesi ve Podrinje adı verilen Drina Havzasının ele geçirilmesi safhasına geçilmiştir. Söz konusu alan, Boşnaklar açısından savaşın en yıkıcı tablolarının yaşanacağı bölge olacaktır. Aynı günlerde, Bosnalı Hırvatlar da, Orta Bosna ve Batı Hersek'te, başkenti Mostar olan bir devlet kurmak amacıyla, askeri faaliyetlere ve saldırılara başlamışlardır.

Bosna savaşı ile ilgili sayısız birincil kaynak ve ikincil yayınların varlığına rağmen; eylemler ve eylemler hakkında bilgi sağlayan kaynakların görece temsilinde, önemli bir dengesizlik söz konusudur. Savaş sırasında etnik temizliklerin açıkça yapıldığı konusunda bir şüphe görülmemesine rağmen; belgelenme ve uluslararası tepkilerde bariz dengesizlik görülmektedir. ABD'nin Zagreb Büyükelçisi Peter Galbraith'a göre; ABD'nin Sırpları Doğu Hırvatistan'da yer alan Krajina'dan çıkarma nedeni etnik değildir. Bu iddiasına dayanak olarak da, NATO'nun Oluja Harekâtında Hırvat ordusuna destek vermesini göstermekte ve NATO'nun böyle bir etnik temizlik planının içinde olamayacağını belirtmektedir.[89]

Bosna Savaşı sırasında işlenen şiddet eylemlerinin ayrıntılı analizi yapılırken, gerçek yoğunluğu ve kapsamı açıkça incelenmelidir. Bosna Savaşı'na giden süreçte, ülkedeki siyasi partilerin rolü de göz ardı edilmemelidir.1990 seçimleri atmosferinde Müslümanların partisi SDA, Hırvatların partisi HDZ ve Sırpların partisi SDS söylemleri ve propagandalarıyla toplumdaki kamplaşma ve kırılmaları artırmışlardır. Bu üç parti de; tüm ulusların gerçek bir demokratik topluluğu olmaktan ziyade, ulusal bir devlet yaratmaya yönelik çabalar içerisinde olmuşlardır. Karatay ve Gökdağ tarafından da bahsedildiği üzere; savaş sırasında

[89] https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/galbraith-there-was-no-ethnic-cleansing-20110419

silahlı yapılanmaların kurulması ve bunların desteklenmesi, yine adı geçen partiler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Dayton Anlaşması 30'dan fazla belediyeyi Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında bölmüştür. Bu durumu başta mülkiyet olmak üzere birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konudaki en büyük sorun, Saraybosna'nın Ilidza ve Novo Sarajevo belediyelerinde ortaya çıkmıştır. Sorun öyle karmaşık bir haldedir ki BBC yapımı Yugoslavya'nın Ölümü belgeselinde de bahsi geçtiği gibi bazı evlerin bir odası Bosna-Hersek Federasyonu'nda, diğer bir odası Sırp Cumhuriyeti'nde kalmıştır.

Prof.Dr. Ante Markotic'in tahminleri, savaş öncesi Bosna-Hersek nüfusu hakkındaki gerçeğe en yakın tahminler olarak kabul edilmektedir. Markotic'in verilerine dayanarak, Dayton Anlaşması sonrasında ortaya çıkan iki entitedeki göç rakamlarına ulaşmak mümkündür. Eldeki verilere dayanarak, Bosna-Hersek Federasyonu topraklarından 500 bin civarında Sırp; Sırp Cumhuriyeti topraklarından ise yaklaşık olarak 460 bin Boşnak ve 130 bin Hırvat nüfusun göç etmek zorunda kaldığı kabul edilmektedir.[90]

Sırp RAM Planı'nın uygulandığı alanda,1991 sayımına göre toplamda 1,8 milyon nüfus yer almaktaydı. Sırplar bölge nüfusunun %43,6'sını, Boşnaklar %39,9'unu, Hırvatlar ise %7,8'ini oluşturmaktaydı. Söz konusu alanın, bugünkü Sırp Cumhuriyeti'ne ait kısmında ise, Sırpların oranı %53,7, Boşnakların ise %31,5 şeklinde olup; Sırpların lehine bir üstünlük mevcuttu.

Aynı alanın, 1997-1998 sayımlarına göre etnik yapısı %59 Sırp, %31,5 Müslüman, %2,9 Hırvat ve %6,5 diğer etnik yapılardan oluşmaktaydı. Bugünkü Sırp Cumhuriyeti kısmında ise Sırplar %91,3 oranına yükselirken, Boşnaklar %1,4'e; Hırvatlar ise %1,3'e düşmüştür. Çatışma alanının Bosna-Hersek Federasyonu içinde kalan bölümünde ise Sırplar %28'den %3,3 oranına

[90] Ante Markotıć, Ratni učinci na promjene u broju stanovnika Bosne i Hercegovine i Hrvatske 1991–1998 [The War and Its Effects on Changes of the Populations of Bosnia and Herzegovina and Croatia 1991–1998]. In: Društveno Istraživanje, Zagreb, Vol. 8, Issue No. 5–6 (1999), p. 756.)

gerilemiştir. Sonuç olarak, her iki entite sınırlarında kalan alanlarda da nüfus oranları azalan tek grup, Hırvatlar olarak görülmektedir.

Bölgede yaşanan demografik değişimi daha net görebilmek için, daha mikro ölçekli bazı şehirlerdeki ve belediyelerdeki, etnik grupların nüfus artış ve azalış oranlarının incelenmesi faydalı olacaktır:

Konumu ve yaşanan demografik değişimi nedeniyle incelenen yerleşimlerden, Bijeljina ve Bosanski Petrovac'ta savaş öncesindeki sayımlara göre Sırp nüfus hâkimiyeti görülürken; Bratunac, Visegrad, Vlasenica, Foca, Sanski Most ve Zvornik'te ise Boşnakların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir.

Sırp RAM Planı'nın uygulandığı bölgelerde yüksek oranda nüfus kayıpları ve yer değiştirme durumları yaşanmıştır. Bu bağlamda, planın uygulama alanı içerisinde yer alan bazı şehirlerdeki demografik değişimler ve göç hareketleri aşağıda incelenmiştir.

Vlasenica



Harita 6: Vlasenica'nın konumu

1971'den 1991'e kadar, Vlasenica Belediyesinin nüfusu 26.623'ten 33.942'ye yükselmiştir. 1991 yılında nüfusun %97,5'ini oluşturan iki büyük etnik grup Müslümanlar ve Sırplardır. 1991 yılı sayımına göre toplam nüfusta Müslümanların payının arttığı görülmektedir. Müslümanların payı yüzde 6,8 puan artarken, Sırpların payı yüzde 8,1 puan azalmıştır.

Yıl	Toplam	Hırvat	Boşnak	Sırp	Diğer
1991	33.942	39	18.727	14.359	817
1981	30.498	44	15.337	13.531	1.586
1971	26.623	42	12.881	13.431	269

Tablo 1: 1971-1991 arası Vlasenica'nın demografik değişimi
Kaynak: Stanovnistvo Bosne i Hercegovine. Narodnosni Sastav po Naseljima. CROSTAT, Zagreb, Travanj 1995

1991 yılında Vlasenica Belediyesinde yaşayan neredeyse tüm Müslüman seçmenler, 1997 yılına kadar yerinden edilmiştir. Vlasenica Belediyesi'nde oy kullanan Müslüman nüfusu (18 yaş ve üstü) 1991'de %53.38 seviyesindeyken 1997'ye kadar %0.07'ye gerilemiştir.

Bijeljina



Harita 7: Bijeljina'nın Konumu

1991-97 döneminde Bijeljina nüfusunda Sırpların oranı %60,8'den %91,11 yükselmiştir.

Aynı dönemde Müslümanların oranı %29,8'den %2,6'ya düşmüş; diğer etnik grupların oranı ise %8,9'dan % 5,7'ye düşmüştür. Bijeljina nüfusunda Hırvatların oranı %0,5'ten %0,7'ye, yükselmiştir.

Yıl	Toplam	Sırp	Boşnak	Diğer	Hırvat
1991	81.650	49.654	24.314	7.234	448
1997	55.807	50.843	1.429	3.160	375
1991		%60.8	%29.8	%8.9	%0.5
1997		%91.1	%2.6	%5.7	%0.7
Yüzdelik Değişim		+49.8	-91.4	-36.1	+22.5

Tablo 2: Bijeljina'da 1980 öncesi doğumluların 1991-1997 arasındaki değişimi
Kaynak: The 1991 Population Census for Bosnia and Herzegovina and the OSCE Voters Register 1997/98. Computation by the Demographic Unit, OTP

	Yerleşik	Yerinden Edilmiş	Mülteci
Sırp	%98.7	%0.6	%0.7
Boşnak	%9.9	%29.7	%60.5
Hırvat	%85.6	%1.9	%12.5
Diğer	%64.7	%4.8	%30.4
Toplam	%70.6	%9.4	%20.0

Tablo 3: Bijeljina'da 1980 öncesi doğumluların 1991-1997 arasındaki değişimi

Kaynak: The 1991 Population Census for Bosnia and Herzegovina and the OSCE Voters Register 1997/98. Computation by the Demographic Unit, OTP

Yukarıdaki sonuçlar, 1980'den önce doğanların kayıtları kullanılarak elde edilmiştir. 1991 nüfus sayımında kayıtlara geçirilen ve 1997 seçimlerinde de oy kullanmak için listelere alınan kişilerin verileri dikkate alınmıştır. Rakamlar Bijeljina'da kayıtlı nüfusu, ayrıca yurt içi ve dışında kayıtlı olan kişileri içermektedir. Seçmenler arasında yerlerinden edilmiş kişilerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Rakamlara göre şehirden en az 14.151 kişi 1997 tarihinde hala mülteci durumundadır. Bu toplamın 395'i Sırp, 12.725'i Boşnak,31'i Hırvat ve 1.000'i diğerleri olarak görülmektedir. Böylece, tüm mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler arasında oran olarak %2,8 Sırp, %89,9 Boşnak, %0,2 Hırvat ve %7,1 Diğerleri şeklindedir.

Ülkede yapılan son detaylı nüfus sayımı olan 2013 verilerine göre ise Boşnakların şehirdeki toplam nüfusu 30.299'dan 13.090'a; nüfus oranları ise

%31,2'den %12,2'ye düşmüştür. Sırplar sayı olarak 57.389'dan 91.784'a yükselirken; oran olarak da %59,2'dan %85,2'ye erişmişlerdir. Savaş öncesi Şehir merkezi, Novo Selo, Novo Naselje ve Janja'da çoğunluğu oluşturan Boşnaklar, bugün sadece Janja'da bu durumu korumaktadır.

Bratunac



Harita 8:Bratunac'ın Konumu

1991-1997 dönemi seçmen kayıtları dikkate alındığında, Müslümanların şehir nüfusundaki payı %61,8'den %0,1'e düşmüştür. Aynı dönemde, Sırpların payı %36,4'ten %97,0'a yükselmiştir. Bu durumda, Boşnaklar %99,9'luk bir nüfus kaybı yaşarken, Sırpların oranının ise %166'lık bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Şehirde Hırvatların da oranı %0,1'den %0,4'e yükselmiştir.1997 tarihinde en az 8964 kişinin mülteci durumunda olduğu tahmin edilmektedir. Bunların 8.434'ü Boşnak, 415'i ise Sırp olarak tespit edilmiştir.

Yıl	Toplam	Boşnak	Sırp	Diğer	Hırvat
1991	26.369	16.284	9.588	459	38
1997		10	10.529	271	42
1991		%61.8	%36.4	%1.7	%0.1
1997		%0.1	%97.0	%2.5	%0.4
Yüzdelik Değişim		-99.9	+166.8	+43.5	+168.6

Tablo 4: Bratunac'ta 1980 öncesi doğumluların 1991-1997 arasındaki değişimi

Kaynak: The 1991 Population Census for Bosnia and Herzegovina and the OSCE Voters Register 1997/98. Computation by the Demographic Unit, OTP.

Bratunac'ta, 2013 sayımına göre şehirde yaşayan Boşnakların sayısı 7.803'tür.1991 sayımında 21.535 nüfusuyla %64,1 orana sahip Boşnaklar, son sayımlara göre %34,8'lük paya sahiptir. Boşnakların savaş sonrası şehirde neredeyse sıfırlandıkları göz önüne alınırsa, geri dönüşlerin yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Sırplar ise bu süreçte %34,1'den %60,7'ye yükselerek şehrin hâkim etnik grubu olmuşlardır.

	Yerleşik	Yerinden Edilmiş	Mülteci
Sırp	%91.9	%3.3	%4.8
Boşnak	% 0.0	%77.6	%22.3
Hırvat	%57.1	%9.5	%33.3
Diğer	%38.0	%25.7	%36.3
Toplam	%34.9	%49.2	%16.0

Tablo 5: Bratunac'ta 1997 Seçmen Kayıtlarına Göre İkamet Durumu

Kaynak: The 1991 Population Census for Bosnia and Herzegovina and the OSCE Voters Register 1997/98. Computation by the Demographic Unit, OTP

Foca



Harita 9: Foca'nın Konumu

Foca, Dayton Anlaşması'yla çizilen federasyon sınırı sonucu iki parçaya ayrılan şehirlerden biridir. Şehrin asıl ve tarihi merkezi Sırp Cumhuriyeti sınırları içinde kalırken; batı kısmında Bosna-Hersek Federasyonu'na dâhil bir belediye kurulmuştur.

1991-1997 dönemine bakıldığında Foca(SC)'deki Boşnakların oranının %48,6'dan %0,1'e düştüğü görülür.1991 sayımında neredeyse Boşnaklarla aynı orana sahip Sırplar ise %47,7'den %96,1'e yükselmiştir.

Yıl	Toplam	Boşnak	Sırp	Diğer	Hırvat
1991	30.247	14.559	14.558	1.046	84
1997	12.091	6	11.623	421	41
1991		%48.1	%48.1	%3.5	%0.3
1997		%0.1	%96.1	%3.4	%0.3
Yüzdelik Değişim		-99.9	+99.7	+0.7	+22.1

Tablo 6: Foca(SC)'da 1980 Öncesi Doğumluların 1991-1997 Arasındaki Değişimi

Kaynak: The 1991 Population Census for Bosnia and Herzegovina and the OSCE Voters Register 1997/98. Computation by the Demographic Unit, OTP.

	Yerleşik	Yerinden Edilmiş	Mülteci
Sırp	%96.9	%1.0	%2.1
Boşnak	%0.0	%77.3	%22.7
Hırvat	%65.9	%18.2	%15.9
Diğer	%67.5	%14.1	%18.5
Toplam	%51.8	%36.3	%12.0

Tablo 7: Foca(SC)'da 1997 Seçmen Kayıtlarına Göre İkamet Durumu

Kaynak: The 1991 Population Census for Bosnia and Herzegovina and the OSCE Voters Register 1997/98. Computation by the Demographic Unit, OTP

Yukarıdaki Tablo7'de gösterilen 1991 sayımı verileri ile grafikte yer almayan 2013 sayım verilerinin karşılaştırılması sonucunda; 2013 yılında Boşnak nüfusun 1.270 olduğu, bu sayının oransal olarak değerinin ise %6,9 olduğu görülmektedir. Sırpların şehirdeki varlığı 16.739 nüfusla ve %91,5'lik bir pay olmuştur. Şehrin Hırvat nüfusu 93 kişiden 55 kişiye düşmüş ancak %0,3'lük oranı sabit kalmıştır.

Foca (BHF) yapı olarak bölgenin kırsal kesimini oluşturmaktadır.1991'de nüfusun %70,4'ünü oluşturan Boşnaklar,1997'de %99,3'lük bir seviyeye yükselmiştir.1991-1997 arasında %28,2'den %0,1'e düşen Sırplar; 2013 sayımlarına göre %7,5'lik bir orana yükselmişlerdir. Boşnakların sayısı 12 yıllık süreçte 3.632'den 1.762'ye düşse de %91,2'lik bir orana sahip oldukları görülmektedir.

Yıl	Toplam	Boşnak	Sırp	Diğer	Hırvat
1991	4.261	2.932	1.280	49	0
1997	457	454	0	3	0
1991		%68.8	%30.0	%1.1	%0
1997		%99.3	%0.0	%0.7	%0.0
Yüzdelik Değişim		+44.4	-100.0	-42.9	0.0

Tablo 8: Foca(BHF)'da 1980 öncesi doğumluların 1991-1997 arasındaki değişimi

Kaynak: The 1991 Population Census for Bosnia and Herzegovina and the OSCE Voters Register 1997/98. Computation by the Demographic Unit, OTP

	Yerleşik	Yerinden Edilmiş	Mülteci
Sırp	%0.0	%97.6	%2.4
Boşnak	%23.0	%64.7	%12.3
Hırvat	%0.0	%0.0	%0.0
Diğer	%11.8	%76.5	%11.8
Toplam	%15.9	%74.8	%9.3

Tablo 9: Foca(BHF)'da 1997 Seçmen Kayıtlarına Göre İkamet Durumu

Kaynak: The 1991 Population Census for Bosnia and Herzegovina and the OSCE Voters Register 1997/98. Computation by the Demographic Unit, OTP

Visegrad



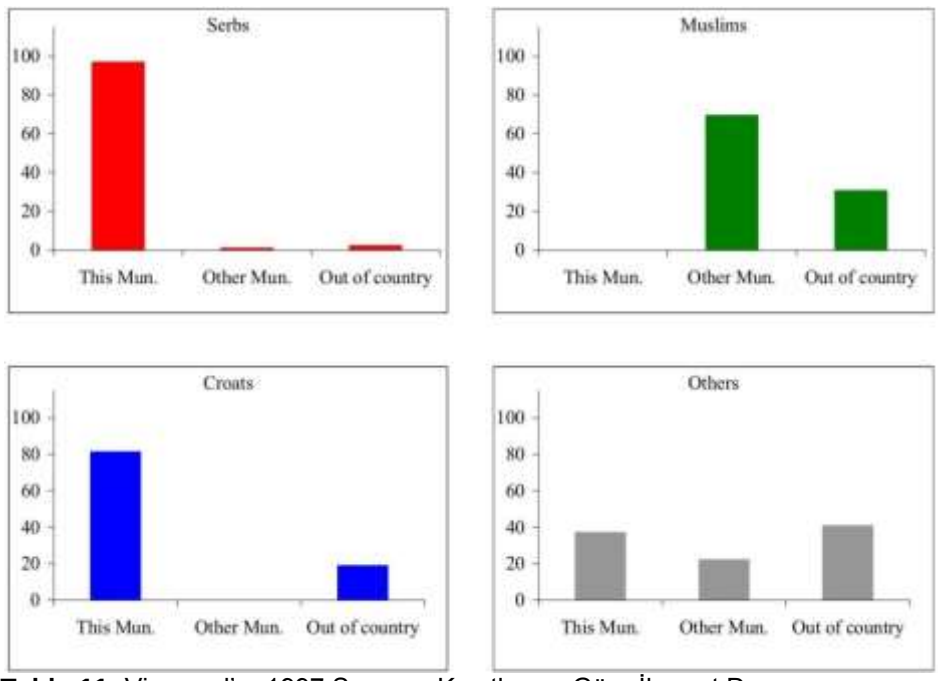
Harita 10:Visegrad'ın Konumu

Savaştan önce, Visegrad nüfusu 1948'de 18.923 iken; 1991'de nüfusun 21.199'a yükselerek, düzenli olarak artış gösterdiği görülmektedir. Belediye 1991 yılında nispeten zayıf bir nüfusa sahipti ve nüfusun büyük bir kısmı Visegrad kasabasında yaşıyordu.1991'de,1981'de de olduğu gibi, çoğunluğu oluşturan etnik grup Müslümanlardı.(1991'de %63,5 ve 1981'de %62,1). Sırplar ise en büyük ikinci gruptu; 1981 ve 1991 yıllarında payları sırasıyla %33 ve %31,8 idi.

Yıl	Toplam	Hırvat	Boşnak	Sırp	Diğer
1981	23.201	60	14.397	7.648	1.096
1991	21.199	32	13.471	6.743	953
1997(18+)	9.241	60	3	8.861	317

Tablo 10: Visegrad'ın 1981-1997 Arasında Demografik Değişimi

Kaynak: For 1981 and 1991: Stanovnistvo Bosne i Hercegovine. CROSTAT, Zagreb, Travanj 1995. For 1997: The OSCE Voters Register



Tablo 11: Visegrad'ın 1997 Seçmen Kayıtlarına Göre İkamet Durumu
Kaynak: The OSCE Voters Register

1991 yılında Müslümanların egemenliğinde bulunan nüfus yapısı, 1997 yılında kayıtlı 9.241 seçmen örneğinden görüldüğü gibi, dramatik bir değişim göstermiştir.

Sırpların %95,9 oranına yükseldiği belediyede;1991 yılında Visegrad'da yaşayan Müslüman seçmenlerin hemen hemen tümünün; 1997 yılında Bosna-

Hersek'teki diğer belediyelerde veya yurtdışında oy kullanmak için kayıtlı olduklarını göstermektedir. Bu seçmenlerin ülke içinde Gorazde, Visoko, Kakanj ve Zenica gibi çevre belediyelere kaçtığı anlaşılmaktadır. Kayıtlı Sırpların ise sadece oranlarının değil sayılarının da yükseldiği görülmektedir.

Municipality	Number of DPs	Municipality	Number of DPs
Tuzla	139	Sarajevo Hadžići	255
Breza	50	Sarajevo Ilidža	601
Kakanj	129	Sarajevo Ilijaš	244
Visoko	853	Sarajevo Novi Grad	3576
Zenica	616	Novo Sarajevo	906
Fojnica	102	Sarajevo Stari Grad	227
Sarajevo Centar	516	Sarajevo Vogošća	384
		Total	**8598**

Tablo 12:BMMYK Verilerine Göre Visegrad'ı Terk Edenlerin Rakamları

Kaynak: Raseljena lica po opcinama i kantonima (regijama) prebivalista i boravista. Stanje: 31.12.1998. UNHCR Sarajevo, 1998.

Savaş öncesi Doğu Bosna'da Müslümanların en yoğunluklu yaşadığı şehirlerden biri olan Visegrad'da, 1997 tarihli hesaplamalara göre; en az 6.798 Boşnak ve 118 Sırp nüfusun mülteci durumunda olduğu anlaşılmaktadır.

2013 nüfus sayımına göre; şehirdeki Boşnak varlığı, oransal olarak %9,8 seviyesine gelirken, Sırplar %87,5'lik paya sahip olmuşlardır. Sonuç olarak, Savaş öncesi 13 binin üzerindeki Boşnak'tan, yaklaşık olarak bin kişinin geri dönüş yaptığı anlaşılmaktadır.

Zvornik



Harita 11: Zvornik'in Konumu

Zvornik de Dayton Anlaşması ile iki parçaya bölünen yerleşim birimlerinden biridir. Bosna-Hersek'in Sırbistan sınırında yer alması nedeniyle; Bijeljina ile birlikte savaşın ilk yıkımlarına ve göçlerine sahne olmuştur.

Asıl yerleşim merkezi olan Zvornik bugün Sırp Cumhuriyeti sınırlarında yer alırken, batısında Bosna-Hersek Federasyonu'na bağlı Sapna Belediyesi kurulmuştur. Zvornik'te 1991 sayımında en kalabalık grup %56,2 ile Boşnaklardı. Sırplar nüfusun %40,5'ini oluşturmaktaydı.1997 sayımında Boşnakların %0,6'ya düştüğü; Sırpların da %96,7'ye yükseldiği görülmektedir. Yine aynı tarihte Boşnak mültecilerin sayısının en az 16.105 olduğu belirlenmiştir.

Yıl	Toplam	Boşnak	Sırp	Diğer	Hırvat
1991	53.760	29.452	22.535	1.677	96
1997	22.582	129	21.830	543	80
1991		%54.8	%41.9	%3.1	%0.2
1997		%0.6	%96.7	%2.4	%0.4
Yüzdelik Değişim		-99.0	+130.6	-22.9	+98.4

Tablo 13:Zvornik(SC)'de 1980 Öncesi Doğumluların 1991-1997 Arasındaki Değişimi

Kaynak: The 1991 Population Census for Bosnia and Herzegovina and the OSCE Voters Register 1997/98. Computation by the Demographic Unit, OTP.

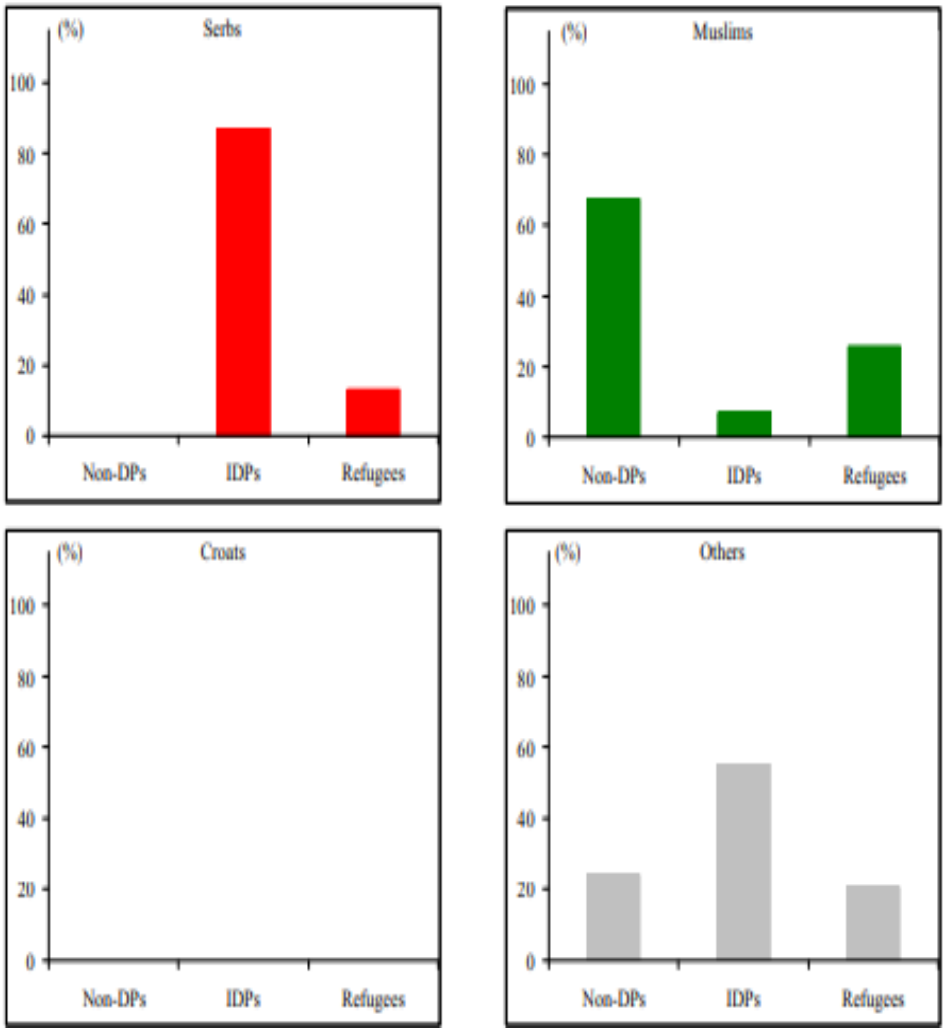
	Yerleşik	Yerinden Edilmiş	Mülteci
Sırp	%96.7	%1.5	%1.7
Boşnak	%0.7	%55.1	%44.2
Hırvat	%67.6	%8.1	%24.3
Diğer	%34.7	%17.4	%47.9
Toplam	%42.3	%31.4	%26.3

Tablo 14: Zvornik(SC)'de 1997 Seçmen Kayıtlarına Göre İkamet Durumu
Kaynak: The OSCE Voters Register 1997/98

2013 sayımları neticesinde, Boşnakların 19.855 kişilik nüfusla, toplam nüfusun %33,7'sini oluşturduğu görülmektedir.1991 sayımında 37.785 nüfusa sahip Boşnakların, yaklaşık olarak 17 bin azaldığı söylenebilir. Aynı sayımda, Sırplar 38.579'luk nüfuslarıyla toplam nüfusun %65,5'ini oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Sırpların nüfusunun, 12 yılda yaklaşık 11 bin artış gösterdiği görülmektedir.

Sapna'da ise 1991 sayımında %73,3'lük orana sahip Boşnaklar, 1997'de %99,6'ya yükselirken; Sırplar %25,6'dan, %0,1'e gerilemiştir.

2013 sayımına göre Boşnaklar nüfusun %96,9'unu oluştururken; savaş öncesi bölgede 3.609 kişilik varlığa sahip Sırpların, sadece 234 kişi ve %2,1'lik orana sahip olduğu görülmüştür.



Tablo 15: Sapna(BHF)'de 1997 Seçmen Kayıtlarına Göre İkamet Durumu

Kaynak: The 1991 Population Census for Bosnia and Herzegovina and the OSCE Voters Register 1997/98. Computation by the Demographic Unit, OTP

Bosanski Petrovac ve Sanski Most



Harita 12:Bosanski Petrovac ve Sanski Most'un Konumu

Bosanska Krajina bölgesindeki iki şehir için, 1995 Oluja Harekatı'nın neden olduğu kaos ve yer değiştirmeler nedeniyle,1997'de sağlıklı bir seçmen listesi hazırlanamamıştır. Bu nedenle, her iki şehir hakkında doğru bir çıkarımda bulunabilmek için, 1991 ve 2013 nüfus sayımlarından yararlanmak gerekmektedir.

1991 nüfus sayımında; Sırpların nüfusun %74,2'sini oluşturduğu Bosanski Petrovac'da, Boşnaklar %21,6'yla ikinci büyük etnik grubu oluşturmaktaydı. 2013 sayımında ise Sırpların sayısının 11.306'dan 3.996'ya; oranlarının ise %74,2' den %54,5'e düştüğü belirlenmiştir. Boşnaklar'ın ise nüfusunda sayısal olarak bir artış

gözlemlenmemekle birlikte, nüfus oranlarının %21,6' den %43,4'e eriştiği görülmüştür.

Sanski Most'taki durum da Sırplar açısından çok farklı değildir. Savaş öncesi, 21 binin üzerindeki nüfuslarıyla %39'luk orana sahip olan Sırplar; son sayımlara göre burada 2 binin altına düşmüşler ve oran olarak şehrin sadece %4,4'ünü oluşturmuşlardır.

Hersek Bölgesi

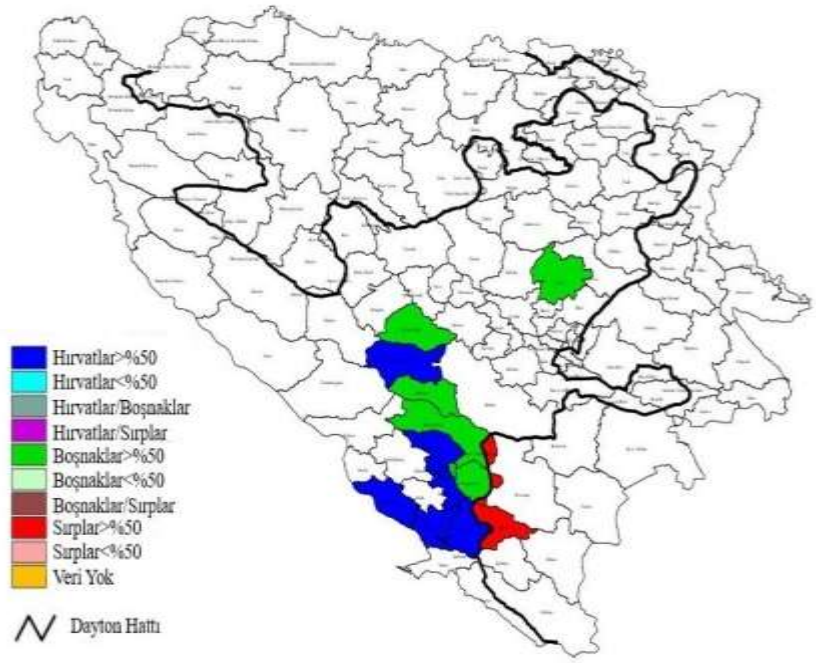


Harita 13: 1991'de Hersek Bölgesindeki Demografik Yapı(Hırvatlar, Müslümanlar, Sırplar'ın % dağılımları)

Kaynak: Ewa Tabeau a.g.e.,s.23

Yukarıda, harita 13'de yer alan kaynak verilerine göre; Bosna'nın güneyindeki Hersek bölgesinde yer alan sekiz belediyede (Capljina, Gornji Vakuf,

Jablanica, Ljubuski, Mostar, Prozor, Stolac ve Vares) ikamet edenlerin 1991 ve 1997 verileri karşılaştırıldığında, bölgede yoğun bir göç ve yer değiştirme yaşandığı gözlenmektedir. Yoğunlukla Hırvat-Boşnak çatışmalarına sahne olan bölgede, toplam mülteci sayısının 102,078 olduğu tahmin edilmektedir. Bu mültecilerin 40,266'sının Müslüman olduğu belirtilirken, 26,304 mültecinin ise Sırplardan meydana geldiği hesaplanmıştır.



Harita 14: Hersek Bölgesinde 1997 Seçmen Kayıtlarına Göre Demografik Yapı

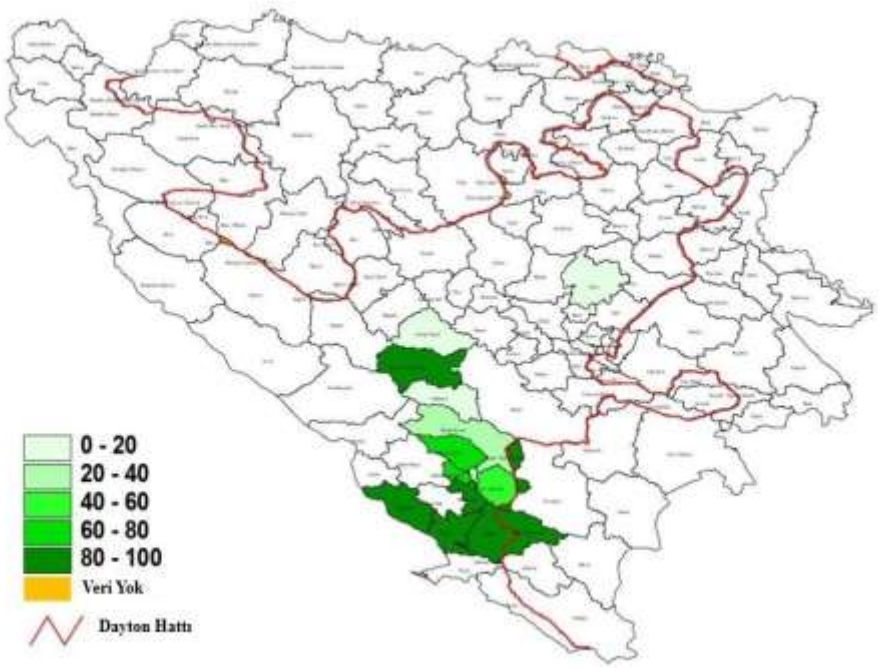
Kaynak: Ewa Tabeau a.g.e.,s.239

Bu sekiz belediyede, Müslümanların oranının 1991'den 1997'ye kadar %34,8'den %37,8'e yükseldiği görülmektedir. Bölgedeki Sırpların oranı ise, 1991'de %12,6 iken, bu rakam 1997 verilerine göre %1,6'ya düşmüştür. Bölgedeki Hırvat nüfusu ise artış eğilimi göstermiştir. 1991'de oranı %44,4 olan Hırvatlar 1997'de %54,2 orana ulaşmıştır. Bölgedeki 25,147 Hırvat ise mülteci durumuna düşmüştür

	Yerleşik	Yerinden Edilmiş	Mülteci	Toplam
Sırp	**2.200**	**10.492**	**4.122**	**16.814**
Boşnak	**27.732**	**17.183**	**9.840**	**54.395**
Hırvat	**46.563**	**10.410**	**5.303**	**62.276**
Diğer	**4.222**	**2.444**	**2.053**	**8.719**
Toplam	**80.717**	**40.529**	**20.958**	**142.204**

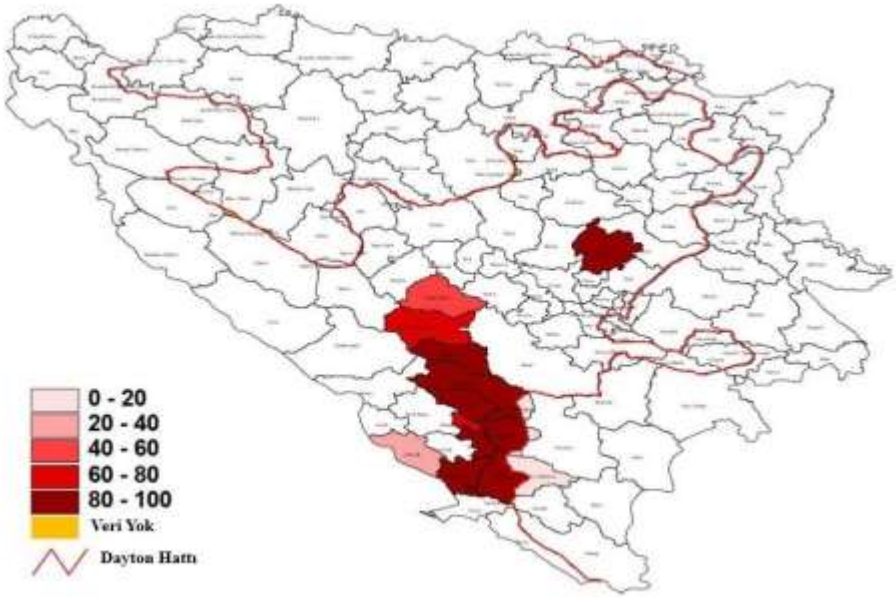
Tablo 16: 1997 Seçmen Kayıtlarına göre Hersek Bölgesi Etnik Dağılım

Kaynak: Ewa Tabeau a.g.e.,s.235



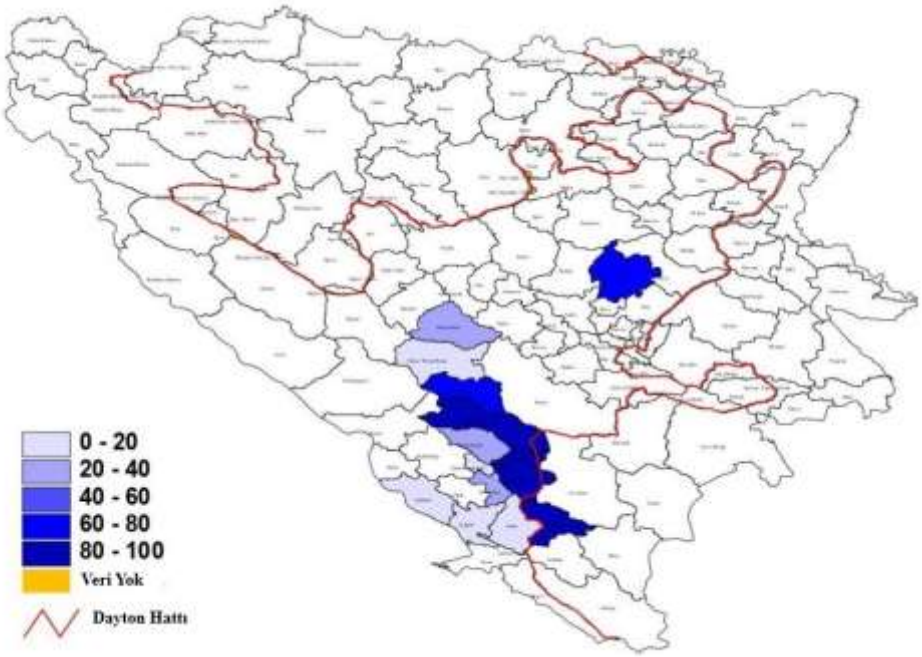
Harita 15:Hersek Bölgesinde 1991 ve 1997 Sayımlarına Göre Yerlerinden Edilmiş Müslümanların Oranları

Kaynak: Ewa Tabeau a.g.e.,s.272



Harita 16: Hersek Bölgesinde 1991 ve 1997 Sayımlarına Göre Yerlerinden Edilmiş Sırpların Oranları

Kaynak: Ewa Tabeau a.g.e.,s.225



Harita 17: Hersek Bölgesinde 1991 ve 1997 Sayımlarına Göre Yerlerinden Edilmiş Hırvatların Oranları

Kaynak: Ewa Tabeau a.g.e.,s.231

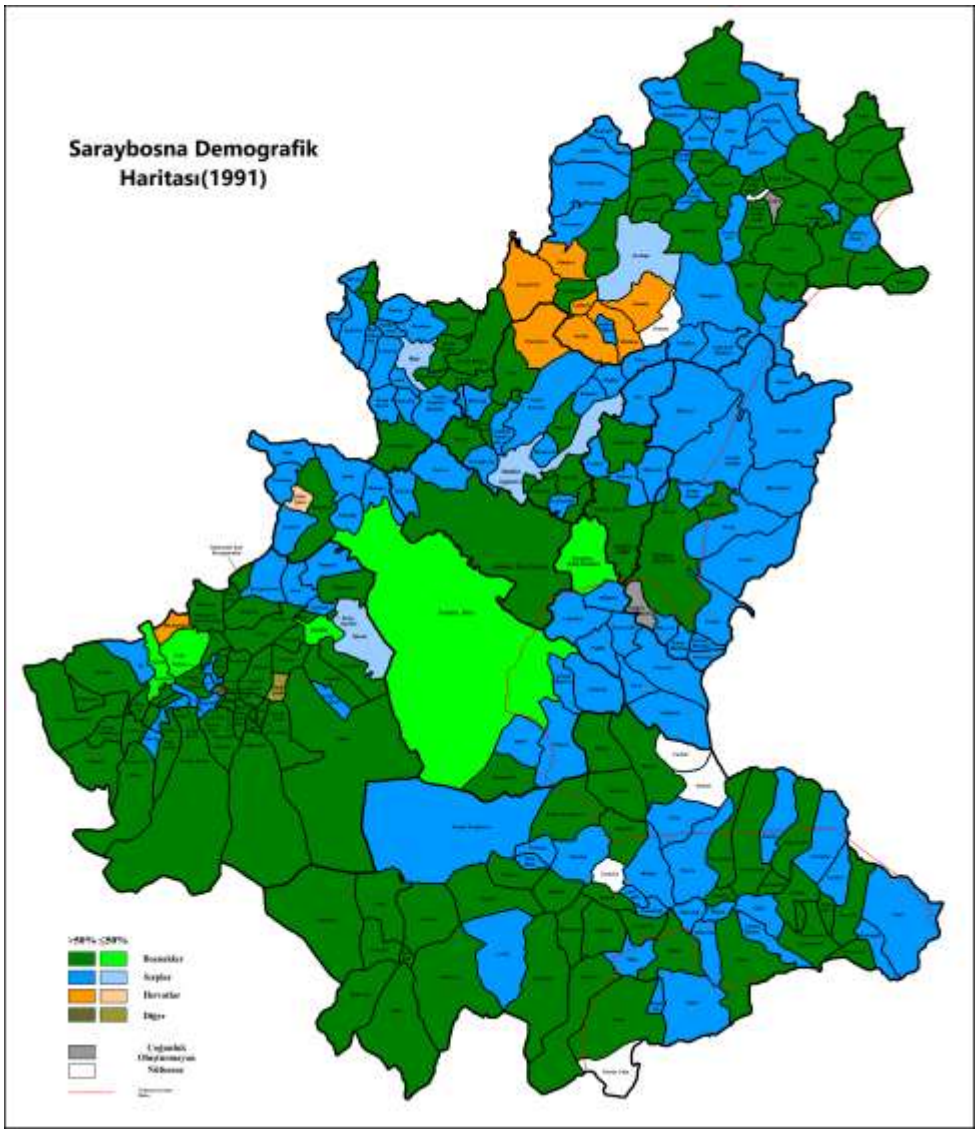
Mülteci durumundaki Hırvatların genel olarak Berkovici, Doğu ve Güneydoğu Mostar belediyelerinden göç ettiği; Boşnakların Ljubuski-Berkovici hattından kaçtığı; Sırpların ise bugün Sırp Cumhuriyeti dışında kalan bütün belediyeleri terk etmek zorunda kaldığı görülmektedir.

Bu şehirler incelenirken; gerek başkent olması gerekse çok kimlikli tarihi nedeniyle Saraybosna'nın demografik değişiminin de ayrıca incelenmesi gerekmektedir.

1921 sayımlarında nüfusunun %37,9'unu Boşnakların, %27,3'ünü Sırpların, %23,8'ini Hırvatların oluşturduğu şehir; sahip olduğu bu çok etnikli yapısı nedeniyle, Papa Franci tarafından 2015 yılında Saraybosna'ya yaptığı ziyaretinde "Avrupa'nın Kudüs'ü " olarak tanımlanmıştır.

Şehrin nüfus yapısı II. Dünya Savaşı ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti döneminde sürekli olarak değişim göstermiştir. Yugoslavya döneminin son nüfus sayımı olan 1991 sayımına bakıldığında, şehrin dört ana bölümü olan Stari Grad, Centar Sarajevo, Novo Sarajevo ve Novi Grad Sarajevo'daki nüfusun

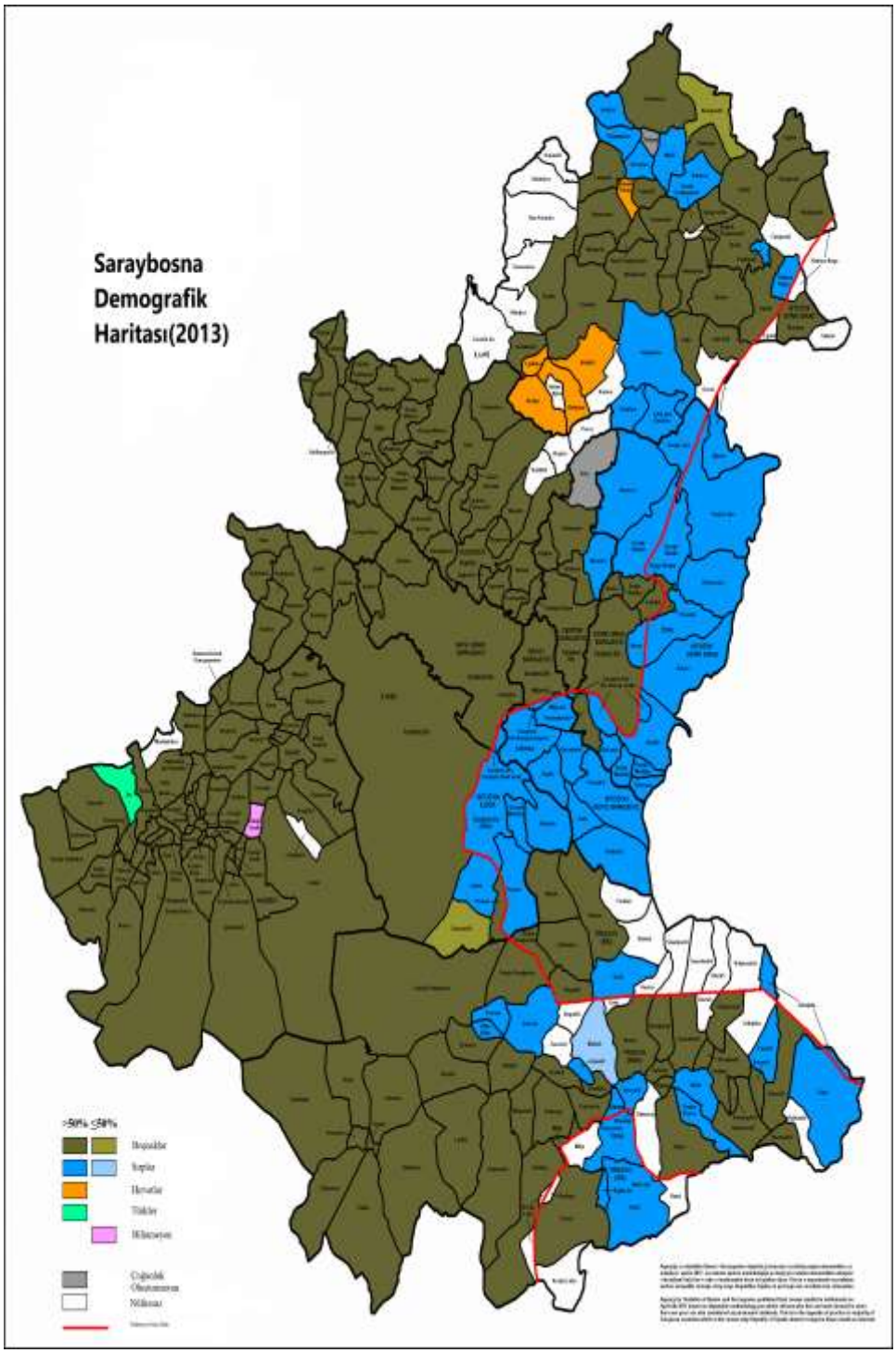
toplam 361.735 olduğu; Boşnakların 182.503 (%54.45); Sırpların 92.271 (%25.50); Hırvatların da 24.241 (%6.70) nüfusa sahip oldukları kaydedilmiştir. Ayrıca 47.083 (%13.01) kişi de kendisini Yugoslav olarak nitelendirmiştir.



Harita 18: Saraybosna'nın 1991 Nüfus Sayımına Göre Etnik Yapısı
Kaynak: https://frankensaurus.com/Demographics_of_Sarajevo

2013 nüfus sayımında ise yaşanan savaşın sonuçları son derece dramatik bir şekilde görülmektedir. Bu sayımda Boşnaklar 222.457 kişilik nüfusla %80.74 orana yükselirken; Sırplar ise 10.422 nüfusa düşerek %3.78'e orana gerilemiştir. Hırvatlar için de bir azalma kaydedilmiş; 13.604 nüfus ve %4.94'lük bir oran tespit edilmiştir.

Şehrin banliyöleri olan Ilidza, Ilijas ve Vogosca'daki toplam Sırp nüfusun 12 yılda 40.884'den 2.563'e düştüğü de göz önüne alındığında; Saraybosna ve çevresindeki Sırp varlığının 110 binin üzerinde bir göç verdiği çok açıktır. Alan çalışmasında yapılan gözlemlerden edinilen bilgilerle; yerlerinden edilmiş Sırpların, kendilerini hayal kırıklığı yaşayan ve çaresizlik içinde kalmış insanlar olarak tanımladıkları görülmektedir. Sırpların bu düşüncelerinde; dünya kamuoyu tarafından Bosna Savaşı sonrası; çoğunlukla etnik azınlıkların eski yerleşim yerlerine geri dönebilmelerine odaklanması ve göç alan Batılı ülkelerden geri dönüşlerde Bosnalı Müslüman mültecilere öncelik tanınmış olduğu kanaatleri yaygın olarak gözlenmektedir.



Harita 19: Saraybosna'nın 2013 Nüfus Sayımına Göre Etnik Yapısı
Kaynak: https://frankensaurus.com/Demographics_of_Sarajevo

Saraybosna'nın etnik yapısına ilişkin nüfus oranları karşılaştırması aşağıda oluşturulan grafikte gösterilmiştir:

STARİ GRAD	1991	2013
Toplam	**49.550**	**36.976**
Boşnaklar	39.325 (79,4 %)	32.794 (88,7%)
Hırvatlar	1.120 (2,3 %)	685 (1,9%)
Sırplar	4.065 (8,2 %)	467 (1,3%)
Diğer	5.040 (10,2 %)	3.030 (8,2%)

CENTAR SARAJEVO	1991	2013
Toplam	**79.286**	**55.181**
Boşnaklar	39.761 (50,1%)	41.702(75,6 %)
Hırvatlar	5.428 (6,8%)	3.333 (6,0 %)
Sırplar	16.631 (21,0%)	2.186 (4,0 %)
Diğer	17.466 (22,0 %)	7.960(14,4%)

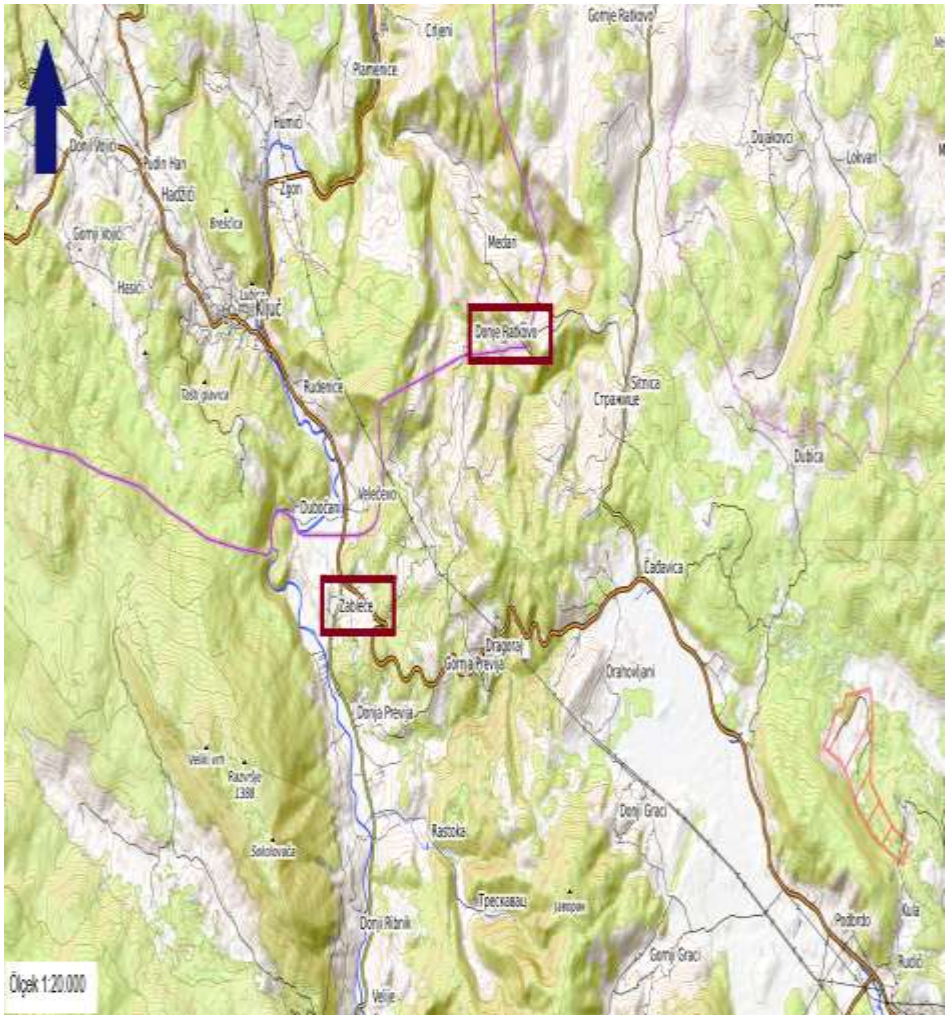
NOVİ GRAD	1991	2013
Toplam	**133.797**	**118.553**
Boşnaklar	68.405 (51,1%)	99.773(84,2%)
Hırvatlar	8.790 (6,6%)	4.947(4,2%)
Sırplar	36.000 (26,9%)	4.367(3,7%)
Diğer	20.602 (15,4%)	9.466(8,0%)

NOVO SARAJEVO	1991	2013
Toplam	**90.967**	**64.814**
Boşnaklar	33.479 (36,8%)	48.188 (74,3%)
Hırvatlar	8.755 (9,6%)	4.639 (7,2%)
Sırplar	29.403 (32,3%)	3.402 (5,2%)
Diğer	19.330 (21,2 %)	8.585 (13,2%)

Tablo 17:Saraybosna'nın 1991 ve 2013 Nüfus Sayımlarına Göre Demografik Değişimi
Kaynak: http://www.statistika.ba/?show=12&id=10871

Bosna-Hersek'te yaşanan iç savaşın geride bıraktığı demografik yıkımı daha iyi görebilmek için, Dayton Anlaşması sonrası çizilen federasyon sınırının komşu iki tarafında bulunan yerleşimlerdeki değişimleri incelemek son derece yararlı olacaktır. İncelenen yerleşimler küçük ölçekli olmalarına rağmen, elde edilen veriler, ülke genelindeki savaş sonrası demografik değişimleri ortaya koymak için fazlasıyla yeterlidir.

Kljuc(BHF)/Donje Ratkovo ve Ribnik(RS)/Zablece:

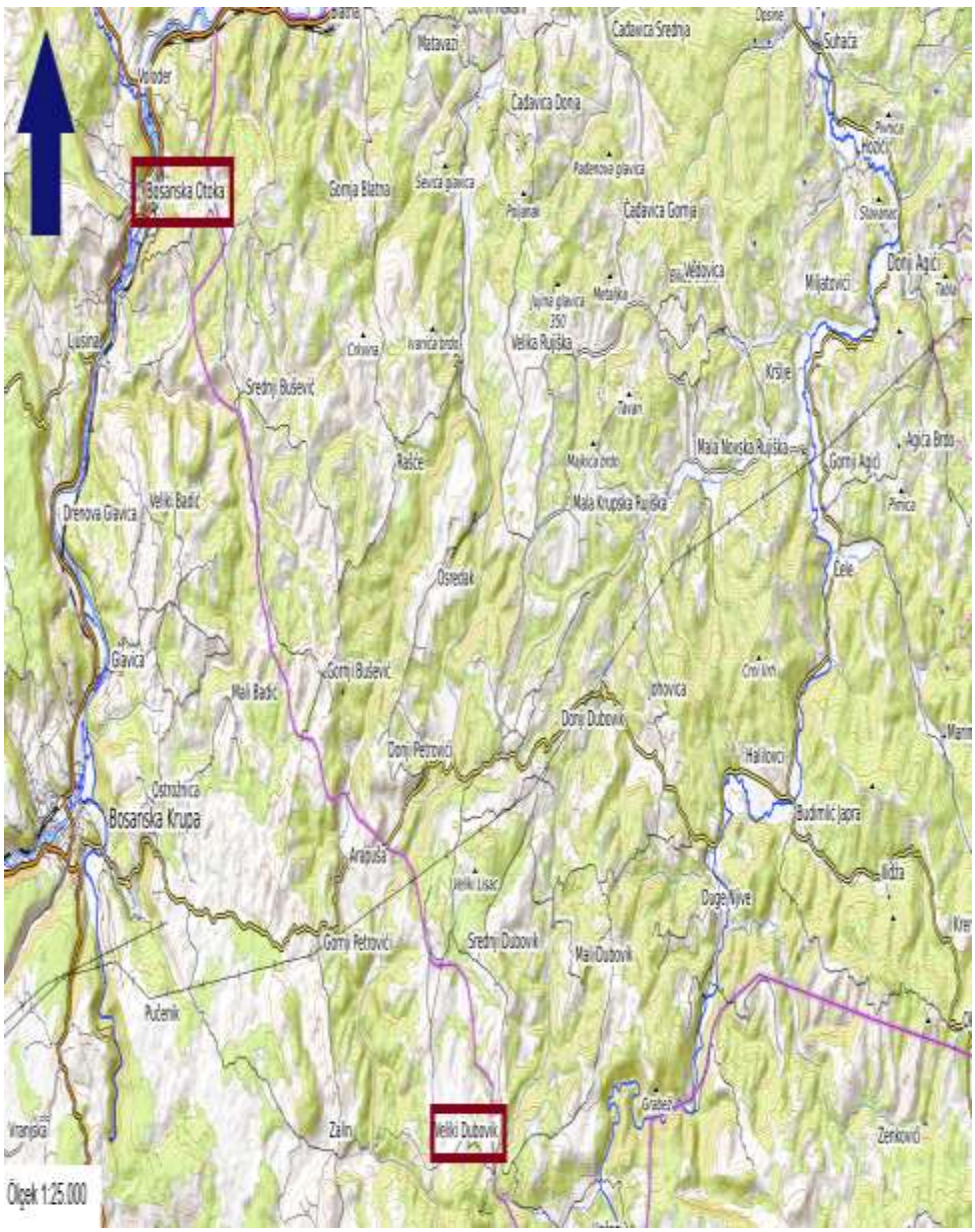


Harita 20: Donje Ratkovo ve Zablece'nin konumları
Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

1991 nüfus sayımına göre bugün Bosna-Hersek Federasyonu sınırlarında kalan Kljuc Belediyesine bağlı Donje Ratkovo köyünde 339 Sırp yaşamaktaydı. 2013 nüfus sayımı rakamlarına göre ise Sırpların sayısı 50'ye düşmüştür. Bugün

Sırp Cumhuriyeti sınırlarında yer alan Ribnik Belediyesine bağlı Zablece köyünde ise 1991'de 473 Sırp yaşarken 2013'te bu rakam 596'ya yükselmiştir. Her iki köyde de 1991 ve 2013 sayımlarında Boşnak varlığı belirlenmemiştir.

Bosanska Krupa(BHF)/Otoka ve Krupa na Uni/Veliki Dubovik:

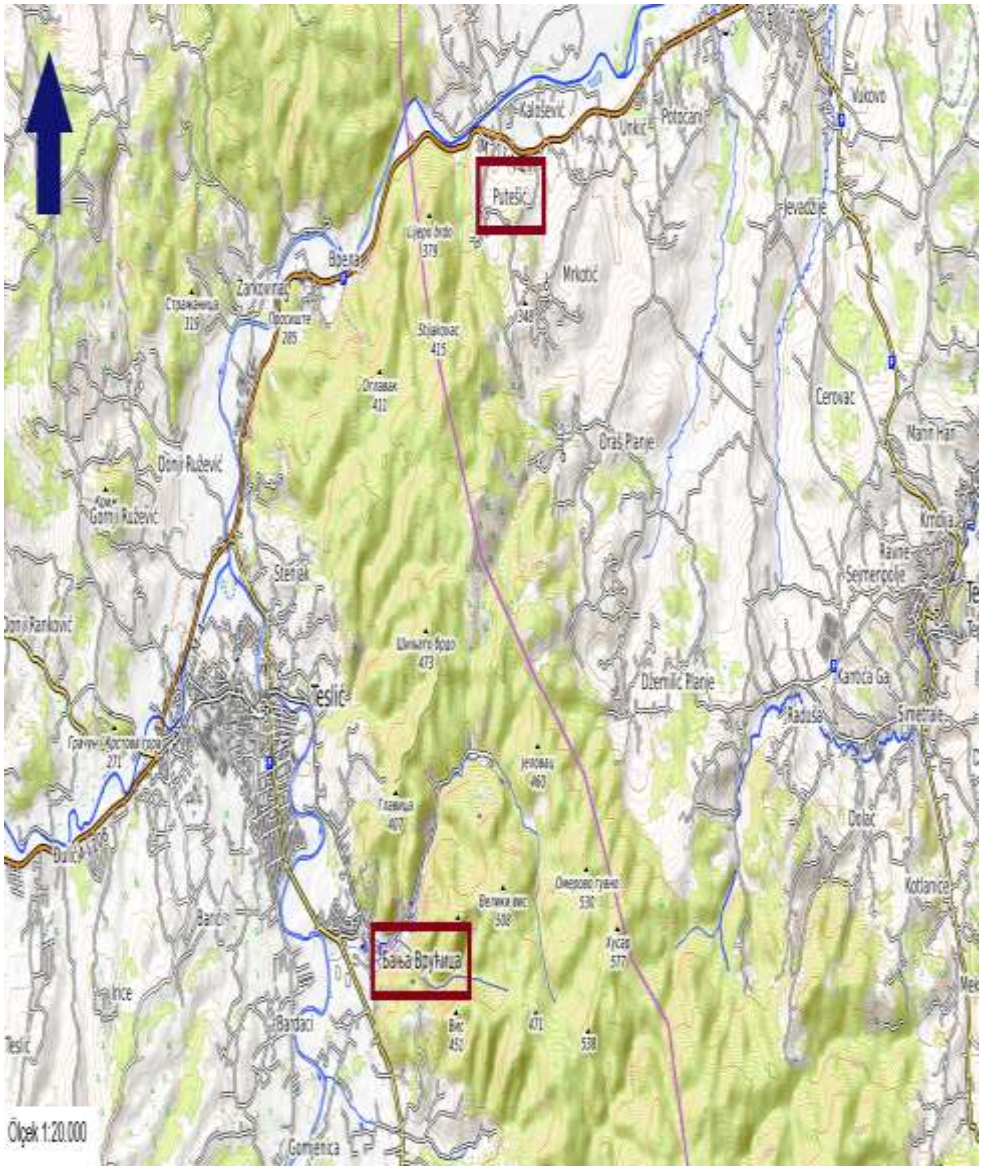


Harita 21: Otoka ve Veliki Dubovnik'in Konumları
Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

Bosna-Hersek Federasyonu sınırlarındaki Bosanska Krupa Belediyesine bağlı Otoka köyünde, 1991 nüfus sayımına göre 3.803 Boşnak ve 151 Sırp

yaşarken; 2013 sayımında 3.164 Boşnak ve sadece 1 Sırp yaşadığı görülmektedir. Sırp Cumhuriyetinin bir belediyesi olan Krupa na Uni'nin Veliki Dubovik köyünde ise 1991'de 65 kişi olan Boşnak varlığı, 2013 sayımlarında sıfırlanmış, Sırplar 22 kişiden 28 kişiye yükselmiştir.

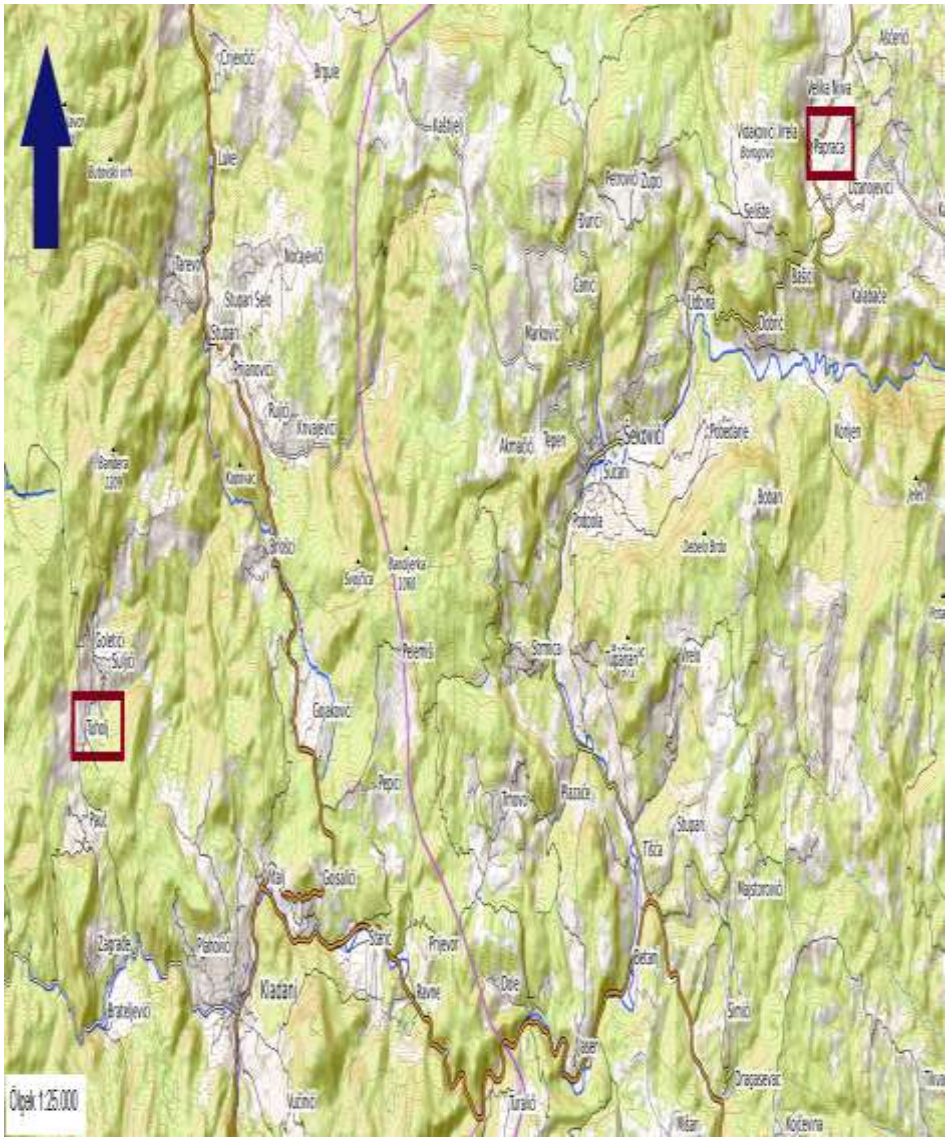
Tesanj(BHF)/Putesic ve Teslic(RS)/Banja Vrucica:



Harita 22: Putesic ve Banja Vrucica'nın Konumları
Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

Bosna-Hersek Federasyonu sınırlarında yer alan Tesanj Belediyesine bağlı Putesic köyünde 1991 sayımında 304 olan Boşnak varlığı 2013'te 455'e yükselmiş; Sırp varlığı ise 96'dan 5'e gerilemiştir. Sırp Cumhuriyeti sınırlarındaki Teslic'in kaplıcalarıyla ünlü Banja Vrucica kasabasında ise 1991 sayımına göre 828 Hırvat ikamet ederken, 2013'te bu rakam 155'e düşmüştür. İki sayımın sonuçlarına göre de Sırplar 1.381'den 2.039'a yükselmiştir.

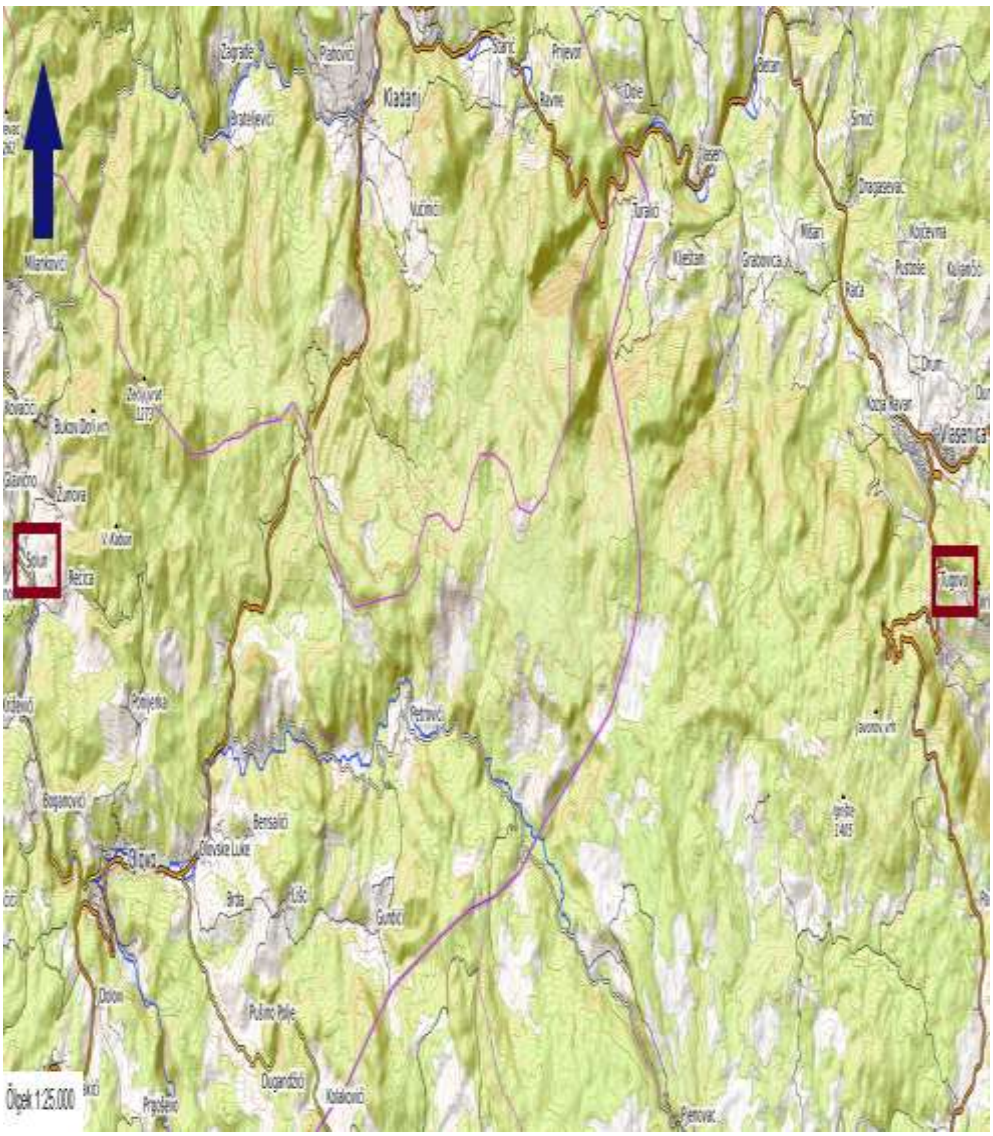
Kladanj(BHF)/Tuholj ve Sekovici(RS)/Papraca:



Harita 23: Tuholj ve Papraca'nın Konumları
Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

Bosna-Hersek Federasyonu sınırlarında yer alan Kladanj Belediyesine bağlı Tuholj köyünde, 1991 sayımına göre 473 Boşnak ve 44 Sırp yaşamaktayken, 2013 sayımında Boşnak nüfusu 334; Sırp nüfusu ise 0 olarak tespit edilmiştir. Sırp Cumhuriyeti tarafında bulunan Sekovici Belediyesine bağlı Papraca köyünde ise 1991 sayımına göre 45 Sırp ve 235 Boşnak yaşarken; 2013 sayımında bu köyde ikamet eden 51 Sırp ve 90 Boşnak kayıtlara geçmiştir.

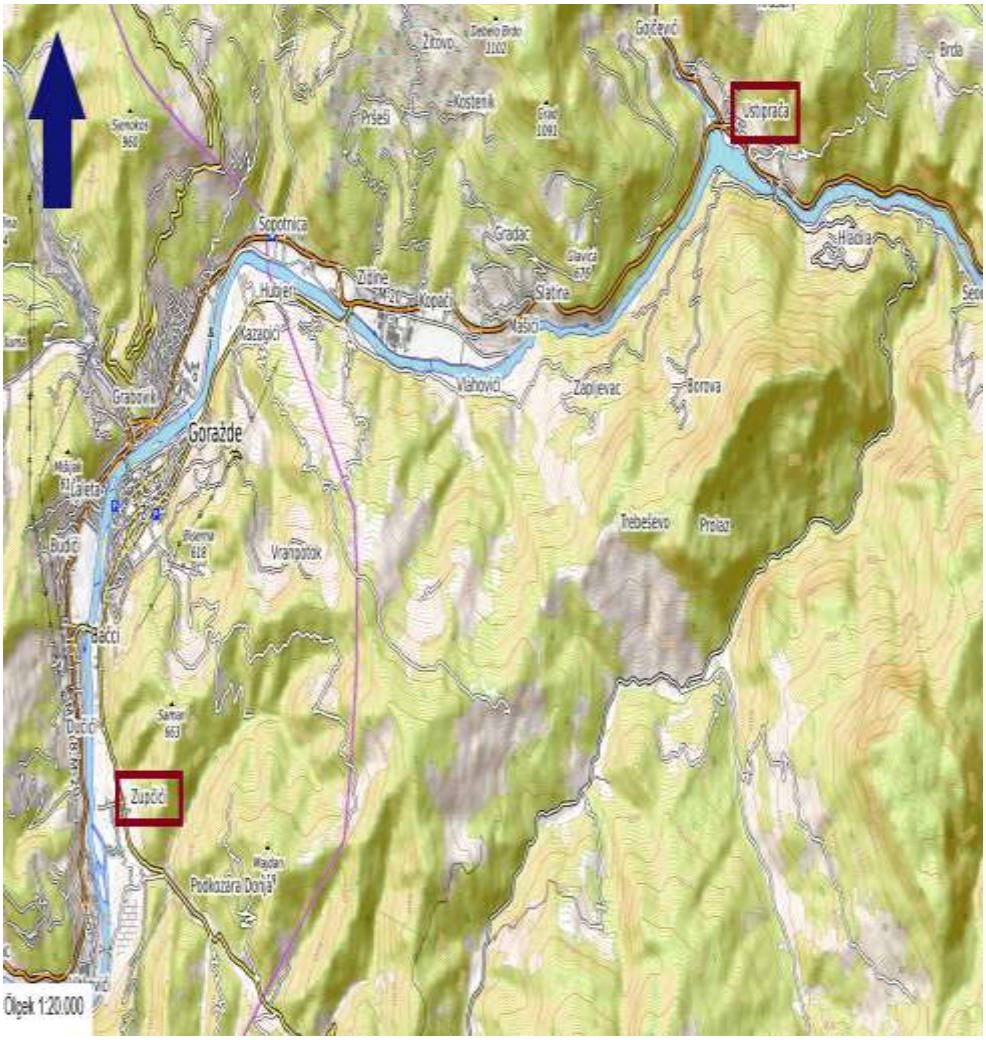
Olovo(BHF)/Solun ve Vlasenica(RS)/Tugovo:



Harita 24: Solun ve Tugovo'nun Konumları
Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

Federasyon sınırının iki tarafında yer alan komşu belediyelerden Bosna-Hersek Federasyonu kesiminde kalan Olovo'nun Solun köyü, 1991 sayımında 419 Boşnak ve 125 Sırp nüfusa ev sahipliği yaparken, 2013 sayımında köyde, 375 Boşnak kayıt altına alınmış, Sırp nüfus ise sıfırlanmıştır. İç savaşta derin yaralar almış Vlasenica'ya bağlı Tugovo köyünde, 1991 sayımında 3 olan Boşnak sayısı 1'e düşmüş; Sırp nüfusu ise 91'den 118'e çıkmıştır.

Gorazde(BHF)/Zupcici ve Novo Gorazde(RS)/Ustipraca



Harita 25: Zupcici ve Ustipraca'nın Konumları
Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

Dayton Anlaşması sonrası ikiye bölünen belediyelerden biri de Gorazde olmuştur. Bosna-Hersek Federasyonu'nda kalan Gorazde'nin Zupcici köyünde,

1991'de 402 Boşnak ve 335 Sırp yaşamaktaydı. 2013'te ise Boşnaklar 331 kişi, Sırplar da 46 olarak tespit edilmiştir. Novo Gorazde'nin Ustipraca köyü nüfus rakamları da benzer demografik özellikler göstermiştir. 1991'de 448 olan Boşnak sayısı 2013'te 100'e düşmüş; Sırplar ise 37'den 165'e yükselmiştir.

Konjic(BHF)/Cicevo ve Kalinovik(RS)/Hreljici

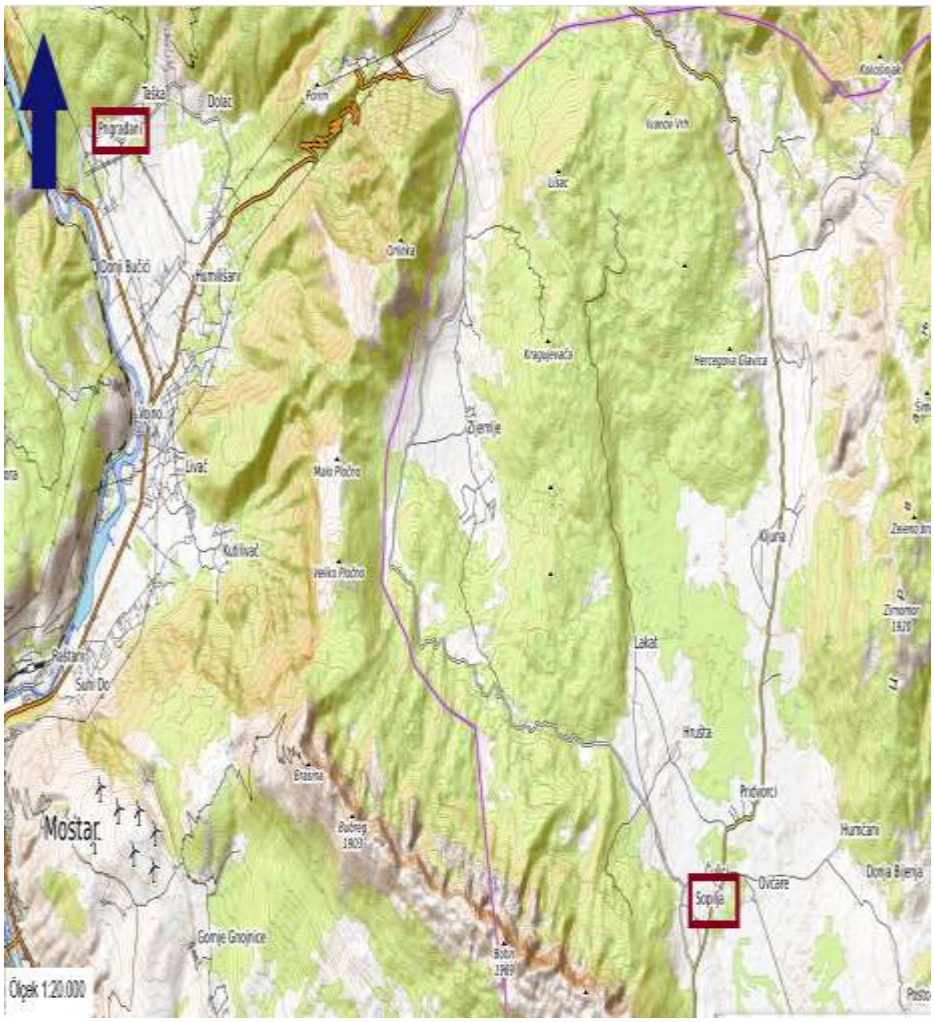


Harita 26:Cicevo ve Hreljici'nin Konumları
Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

1991 sayımında, daha çok Boşnak-Hırvat nüfuslu olan ve iç savaşta bu iki grubun çatışmalarına sahne olmuş Konjic'teki Cicevo köyünün tamamı Sırplardan oluşan 188 kişilik nüfusa sahipti. 2013 sayımlarında ise köyde sadece 5 Sırp ikamet ediyor görülmektedir.

Kalinovik'e bağlı Hreljici yerleşmesinde, 1991'de tamamı Boşnaklardan oluşan 48 kişilik nüfusa sahipken; 2013 verilerine göre köyün Boşnak nüfusu 2'ye düşmüştür

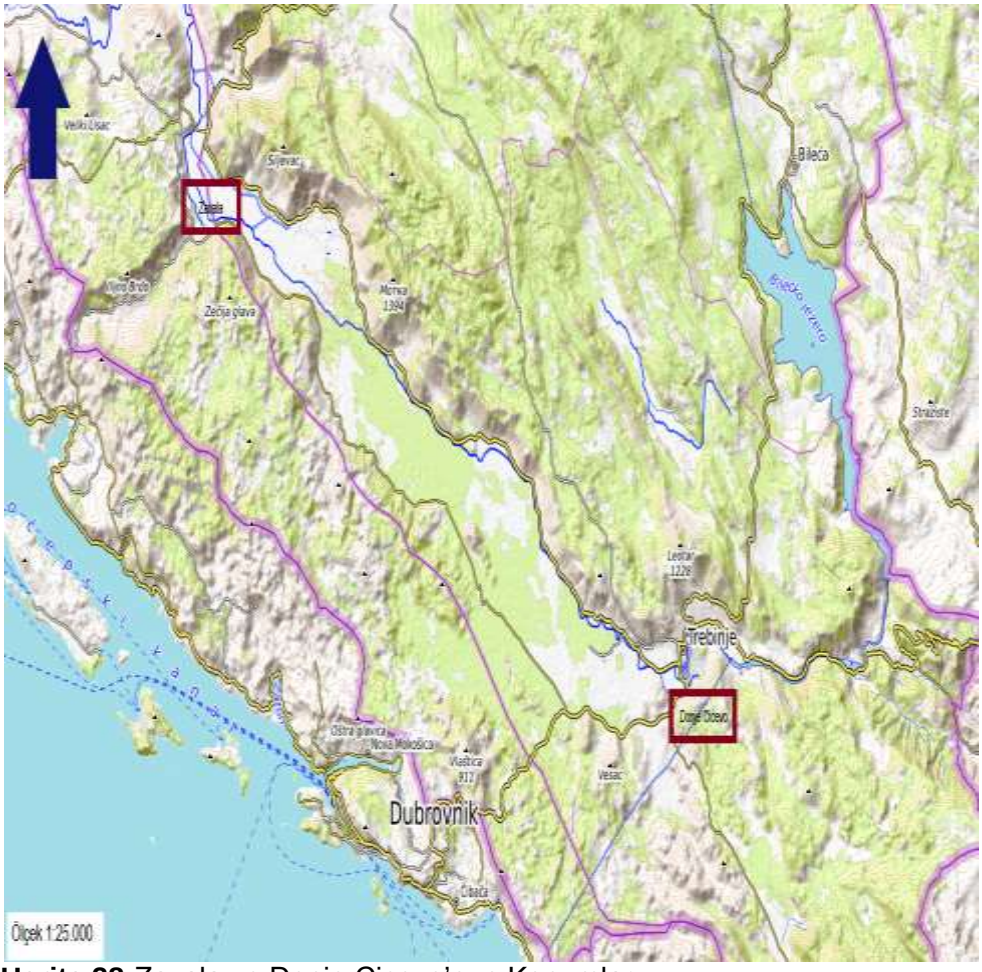
Mostar(BHF)/Prigradani ve Nevesinje(RS)/Sopilja



Harita 27: Prigradani ve Sopilja'nın Konumları
Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

Mostar'ın Prigradani kasabası savaş öncesi 581 Sırp ve 362 Boşnak'a ev sahipliği yapmaktayken, 2013 sayımında Boşnakların sayısının 643'e yükseldiği; Sırpların ise 63'e gerilediği görülmüştür. Nevesinje'nin Sopilja köyünde 1991-2013 arasında Sırplar 43'ten 74'e yükselirken; Boşnaklar ise 304'ten 46'ya düşmüştür.

Ravno(BHF)/Zavala ve Trebinje(RS)/Donje Cicevo



Harita 28: Zavala ve Donje Cicevo'nun Konumları
Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

Ülkenin güney ucunda yer alan bu iki belediyeden Bosna-Hersek Federasyonu sınırlarında kalan Ravno'ya bağlı Zavala köyünde,1991 sayımına göre 88 Sırp ve 13 Hırvat yaşamaktayken; 2013'te ise köyün nüfusu 43 Sırp ve 143 Hırvat olarak değişim göstermiştir. Trebinje'nin Donje Cicevo köyünde ise 1991'de 149 Boşnak ve 101 Sırp yaşarken; 2013'te Sırpların sayısı 454'e yükselmiş, Boşnakların sayısı ise 51'e gerilemiştir.

1991 ve 2013 nüfus sayımı verilerine göre, incelemesi yapılan bu yerleşimlerdeki demografik değişimler; kırsal bölgelerdeki sosyal ve etnik etkileşimlerin şehirlere göre çok daha yoğun olması nedeniyle fazlasıyla önem taşımaktadır.

Bu durum, örneklerde görüldüğü üzere Dayton Anlaşması sonucu kurulan Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti sınırları içinde kalan ve kendini artık azınlık olarak gören halkların; bölgelerde yaşama ya da memleketleri olan o bölgeye geri dönme arzularının neredeyse hiç kalmadığının bir tezahürü olarak görülmektedir.

4.3.Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin Geri Dönüş Faaliyetleri

Bosna-Hersek'teki savaşın sona ermesinden hemen sonra, çoğu Avrupa ülkesi, mültecilerin geri gönderilmesi için bir plan uygulamaya başlamıştır. Bununla birlikte, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönüş hacmi, hiçbir zaman uluslararası toplumun tahmin ettiği seviyeye ulaşmamıştır. Marinkoviç'in analizine göre mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin Bosna-Hersek'e geri dönüşlerinin çoğunluğu, savaştan sonraki ilk üç yılda gerçekleşmiştir. Bu dönemi takip eden süreçte ise, genel olarak istikrarlı bir düşüş yaşandığı gözlenmiştir.[91] Daha gelişmiş Avrupa ülkelerinde, sığınma talepleri, uzun bir süre için acil bir sorun haline gelmiştir. Bu durum daha sonra, bir savaşın sona ermesinden sonra, tehlike içinde bulunan kişilere sığınma hakkı veren ülkelerin, artık bu yükümlülükleri yerine getirmek zorunda olmadıklarını belirten Uluslararası Sözleşmenin düzenlemeleri sayesinde çözüme kavuşmuştur. 2001 yılında Bosna-Hersek'ten en fazla mülteci nüfus alan ülkeler %24 ile Almanya, %22 ile Avusturya, %19 ile İsveç ve %17 ile Hollanda olarak görülmektedir.

Sığındıkları ülkelerdeki statülerini kalıcı olarak çözemeyen mülteciler ise Bosna-Hersek'e geri dönmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte, mültecilerin; bulunduğu ev sahibi ülkelerden, üçüncü bir ülkeye gönderilme talepleri de daha önemli bir zorluk ortaya çıkarmıştır. Uluslararası Göç Örgütü verilerine göre Bosna-Hersek'ten gelen mültecilerin çoğunluğu; ABD, Kanada ve Avustralya gibi çoğu zaman denizaşırı üçüncü bir ülkeye göç etmek isteğinde bulunmuşlardır.[92]

---

[91] Drasko Marinkovic, "Bosnia and Herzegovina," in Migration Flows in Southeast Europe: A Compendium of National Perspectives (Belgrade: Group 484, 2007), pp. 60–64.

[92] Drasko Marinkovic, *a.g.e.* s.53

1992-1995 yılları arasında süren savaşın bitiminin ardından, ilk yıllarda, mültecilere ev sahipliği yapan ülkelerde, çeşitli geri dönüş programları düzenlenmiştir. O yıllarda, mülteciler arasında yüksek oranda geri dönüş isteği gözlemlenmiştir. Ancak çok az sayıda mülteci, programların sonunda, kararlılıklarını gerçeğe dönüştürmüş ve kalıcı olarak Bosna-Hersek'e geri dönmüştür. Ondrej'in[93] adı geçen eserinde sosyal bilimci Tigran Hasic'e atıfla bahsettiği göre bu durum; mültecilerin, ülkelerine gerçekten ne kadar özlem duydukları konusunda, net bir tutum içinde olmadıkları şeklinde belirtilmektedir.

Geri dönüş prosedürü sonrası kesin dönüş yapanların çoğu, geri dönüş yaptıkları yerleşimlerde, artık sayısal olarak azınlık durumuna düştükleri durumda; sosyolojik bir gerçek olarak asimile olma endişesi taşımaktadırlar. Bu düşüncelerde; diğer etnik yapıdaki insanlarla olan ilişkileri sonucunda özellikle evlenme yoluyla din değiştirme, karşı tarafın kültürüne adapte olarak kendi kültürlerinden kopma kaygılarının çok etkili olduğu gözlenmektedir. Azınlık olma durumu bir asimilasyonu mutlak kılmasa da; sosyolojik olarak kendi kültürü dışındaki gruplarla ilişkileri zorunlu kılabilmektedir. Yerleşim yerlerindeki okulların, çoğunluğun oluşturduğu nüfusun diline göre eğitim vermesi gibi durumlar, azınlık konumundaki etnik grupları bu anlamda olumsuz etkilemiş görünmektedir. Savaş öncesinde bir arada yaşamış olan etnik gruplar, sayıca çok olmaları halinde; evlenme, eğitim, gelenek gibi davranışlarında çoğunlukla kendi kültür yapıları içinde kalma yoluna gitmişken; savaş sonrası azalan sayıları ile azınlık olma kaygısı duyma eğiliminde oldukları gözlenmektedir. Bu nedenle; geri dönüş yapanlarda sıklıkla görülen ve güven duyamamadan kaynaklı; evde oldukları zamanlarda bile kapılarını kilitli tutmanın yanında, misafirlere ilgisiz ve soğuk davranmaya varan davranışlar gözlenmektedir. Yine bu kişiler, gerekli haller dışında kamu kurumlarına gitmemekte, sosyal hayatın aktif olarak sürdüğü kafe, restoran, park gibi alanlara da adım atmaktan çekinmektedir. Bu kişiler günün büyük bölümünü evlerinde ya da bahçelerinde geçirmektedirler.

Mültecilerin geri dönüşleri için en aktif çalışma, kökeni Yugoslavya döneminde Batı Avrupa'ya çalışmaya giden işçilerin oluşturduğu, Boşnak

[93] Žíla Ondřej , "The Myth of Return: Bosnian Refugees and the Perception of 'Home,'" *Geographica Pannonica*, 2015, p.135

Diasporası olarak adlandırılabilecek gönüllü dernekler tarafından gerçekleştirilmiştir. Boşnak Diasporası, oluşumu ve çalışma şekli bakımından bir konfederal yapı olmamakla beraber daha çok gönüllülük esasına dayalı çalışma yöntemi nedeniyle, bizim "Hemşehrilik" olarak tanımladığımız yardımlaşma kültürümüzle benzerlik gösteren bir dayanışma biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu gruplar, savaş sırasında Bosna'daki Müslümanlara uluslararası destek sağlayabilmek için yoğun gayret sarf etmiş; savaşın sonlanmasıyla birlikte, çeşitli toplantı ve kampanyalarla da geri dönüşleri artırmayı hedeflemiştir. Diaspora, yurt içinde de Geri Dönüş için Arabuluculuk Kurumu ve Drina-Srebrenica Derneği gibi sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla, geri dönenlerin havaalanında karşılanması, bu insanlara kalacak yer bulunması, mali yardım sağlanması, ilaç ve iş bulunması gibi yardımlarla geri dönüş faaliyetleri yürütmüştür.

Geri dönüşler konusunda çalışma yapan kuruluşlardan biri de Vasa Prava Derneği'dir. Dernek, geri dönüş yapanlara, Bosna-Hersek'te sahip oldukları kanuni hakları ve kullanabilecekleri fırsat olanakları konusunda bilgilendirme yapmaktadır. Bu dernek, temel olarak hukuki konularda doğru ve sağlıklı bilgi sağlamak için kurulmuştur.

4.4.Geri Dönüş Yapanlara İlişkin Rakamsal Veriler ve Geri Dönüş Yapanların Sosyo-Ekonomik Durumu

Yerinden Edilmiş Kişiler ve Mülteciler Veritabanı (DDPR); Bosna Hersek Hükümeti ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerini içeren, resmi bir bilgi kaynağıdır. Ülkenin tamamına ilişkin veriler bu veritabanında yer almaktadır. Bosna-Hersek'teki yerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin Belediyeler, yerleşim yerleri veya diğer gerekli alanlar (örneğin kasabalar veya köyler) için resmi istatistiklerini üretmeye hizmet etmektedir. Söz konusu Veritabanı, 583.816 kişi hakkında bilgi içermektedir. Bunlar arasında, 1 Nisan 1991'den sonra doğan ve nüfus sayımında eşleştirilemeyen yaklaşık 60 bin kişi de yer almaktadır.

191.954 kişinin yani toplam rakamın 1/3'ünün verileri; başvurunun bizzat ilgili kişiler tarafından yapılması nedeniyle eksiksizdir. Kalan 2/3'ün yani 391.862 kişinin bilgileri daha sınırlıdır ve verileri işlemek için varsayımlara veya bağlantılı bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. [94] Verilerin kalitesi genel olarak oldukça iyi görünmekle birlikte, özellikle kimlik numaraları tüm sayının yaklaşık 1/4'ünde eksik veya geçersiz görünme gibi bazı sorunlar içermektedir.

Dayton Anlaşması'nın üzerinden 26 yıl geçmesine rağmen, Bosna'nın etnik olarak heterojen yapıda olan toplumunu ve bunların aralarında olan güvenini yeniden inşa etmeyi amaçlayan uluslararası toplum, bu konuda başarılı olamamıştır. Savaş zamanındaki yıkımının fiziksel izleri yavaş yavaş kaybolsa da, uluslararası toplum tarafından kontrol ve finanse edilen barışın inşası süreci, sorunları gerçek nedenleri ile ortadan kaldırmayı başaramamıştır.

Bosna-Hersek gibi heterojen toplulukların yaşadığı bölgeler, iç savaşta en şiddetli çatışmalara sahne olan yerlerdir ve bu bölgelere geri dönüşler birçok zorluklar içermektedir.

Bu bölgelerde, yüksek güvensizlik tehditleri ve etnik temelli hoşgörüsüzlük sebepleriyle güçlü ve bütünleşmiş topluluklar inşa etmek oldukça güçtür. Araştırmalara göre; mültecilerin savaş öncesi evlerine kalıcı olarak geri dönme arzusu, başka bir yerde yaşadıkları sürenin uzamasına bağlı olarak değişmektedir. Bu konuda, mültecilerin geri dönmeleri beklenen yerin yaşam koşulları ve refah düzeyi de belirleyici bir etmen olmaktadır. Bosna özelinde de şu soru belirleyici olmaktadır: Bosnalıların memleketi olan bir Bosna'sı var mıdır?

Savaş sonrası Bosna'da, mültecilerin dönüşü ve ülkeye yeniden entegrasyonu için uğraşılmış, tekrardan, çok uluslu ve çok kültürlü bir ülke oluşturabilmek için, Bosna-Hersek devleti ve uluslararası kuruluşlar tarafından, bir

---

[94] Ewa Tabeau, "Conflict in Numbers: Casualties of the 1990s Wars in the Former Yugoslavia" , *Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia*, 2009.

restorasyon süreci başlatılmıştır. Bu amaçla, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1996 yılında mültecilerin geri dönüşleri için bir plan hazırlamıştır.

Savaş öncesi sayımlara göre; Bosna-Hersek Federasyonu'nda yaşayan Sırpların %90'ı; Sırp Cumhuriyeti'nde yaşayan Boşnak ve Hırvatların ise %95'i, yaşadığı yeri terk etmiş durumdadır. Bu durum mülteciler için temelde hedeflenen "geldikleri bölgeye geri dönüş" planlarını zorlaştırmaktadır.

Savaş sonrası, mülteciler için birçok problemler söz konusu olsa da; temelde var olan zorluklar bir ikilemden dolayı ortaya çıkmaktadır:

Doğup büyüdükleri, anılarına ev sahipliği yapan memleketleri mi? yoksa yeni bir hayat kurdukları ve kendilerini güvende hissettikleri göç ettikleri yer mi? Mülteciler için iki kelime ikilemlerini özetlemektedir: Gurbet mi sıla mı?

Başlangıçta dönüş yapmayanların bile "bir gün dönebilirim" düşüncesiyle yaşamaya devam ettikleri de bir gerçektir. Ancak yaşanmış olan iç savaşın korkuları bugün de devam etmektedir. Bugün görülen geri dönüşlerin çoğu, savaş öncesi kırsalda yaşayan, savaşta ülke içinde yer değiştirmiş olan kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kişilerin, göç ettikleri yerlerde geçim sıkıntısı yaşamaları nedeniyle, tarlalarına dönmek zorunda kalan, alt gelir grubu insanlardan oluştuğu görülmektedir.[95]

Bir diğer grup ise Foca, Visegrad gibi şehirlerden, özellikle de Saraybosna'ya göç etmiş, orada daha iyi bir gelir sağlamış orta ve üst ekonomik sınıfa mensup insanlardan oluşmaktadır. Bu sınıfta yer alan insanlarda daha çok; Doğu Bosna'daki eski evlerini tamir ettirerek, bunları hafta sonları ve tatillerde kullanma eğilimi görülmektedir. Bunun nedeni olarak; bu gruptaki insanların, savaş öncesi yerlerinde bir gelecek görememeleri ve memleketlerine kesin dönüş yapma taraftarı olmamaları görülmektedir.

Ülkede geri dönüşler konusunda yaşanan en büyük sorunlardan biri de mülkiyet konusudur. Savaş sırasında boşaltılan evlerin çoğu, diğer etnik grup tarafından işgal edilmiş halde bulunmaktadır. Azınlık halde bulunulan entitedeki

---

[95] D. ,Marinković, *Demografski problemi procesa izbjeglištva u Republici Srpskoj. Banja Luka*, 2005, p.98-99

mahkemelerde açılan mülkiyet iade davaları, genel olarak sürüncemede bırakılmaktadır. Birçok belediyede ve kantonlarda, kamu görevlileri, kendinden olmayan etnik grupların geri dönmelerini aktif olarak engelleme yoluna gidebilmekte, savaş öncesi var olan etnik ayrımcılıkları sürdüren politikalara devam edilerek güç tekel yapılarının korunmasına çalışılmaktadır.

Bosna-Hersek'in Yugoslavya'nın dağılma sürecinde en çok yıkıma uğrayan ülke olması, altyapının kalitesizliği, savaş sonrası başarısız ekonomi yönetimi, yolsuzluklar ve özelleştirmelerdeki fiyaskolar gibi nedenler; ülkeyi, mülteciler durumuna düşmüş vatandaşları için albenisi yok denecek duruma getirmiştir. Ülkede işsizlik %40'ın üzerinde olup, azınlık halde bulunan etnik gruplarda bu oranın çok daha yüksek olduğu ileri sürülmektedir.[96]

2010 yılındaki araştırmalara göre gençlerin %67'si ülkeyi terk etme eğilimi göstermektedir. Ülkeyi terk etmek isteyenlerin yüzdesi, hem kırsal hem de kentsel alanlarda tüm etnik gruplar arasında neredeyse aynıdır. Ekonomik olarak daha istikrarlı ve gelişmiş ülkelerde, özellikle yeni teknolojiler ve bilişim alanında eğitimli işçilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ülkelerin güvenli olmalarının yanı sıra; gençlere, profesyonelliklerinin yeterince ödüllendirilmesi imkânı ve hayali sunması, oldukça cazip görünmektedir.

Bu nedenle Bosna-Hersek'teki on binlerce genç, Avrupa'da çalışma hayaliyle yaşamaktadır. Bununla birlikte, geçici göçmenler Bosna-Hersek'i mutlu bir gelecek için büyük umutlarla terk etseler de, neredeyse kaçınılmaz olarak; kaliteli bir iş bulamamakta ve esas olarak inşaat işçiliği, taksicilik, hasta bakıcılık gibi Batılıların tercih etmediği işleri yapmak zorunda kalmaktadırlar.

Orta ölçekli gelişmiş şehirler olan Zvornik, Donji Vakuf, Novi Travnik gibi şehirlerde sanayi üretimi, savaş öncesi rakamların sadece %5'i seviyesindedir. Bu şehirlerden, Saraybosna ya da Banja Luka gibi, refah seviyesinin daha yüksek olduğu şehirlere göç etmiş vatandaşların bile, geri dönme düşüncesi bulunmamaktadır. Bu kişiler memleketlerindeki evlerini satmamakta, sadece

[96] https://tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/unemployment-rate

bakımını ve onarımını yaptırıp, o evleri boş olarak tutmaktadırlar. Kırsaldan gelmiş olanlar ise, köylerinin yollarını ve ibadethanelerini de tamir ettirmektedir. Ancak köyler neredeyse tamamen boş durmaktadır. Burada sadece duygusal bir bağdan bahsetmek mümkündür. Yaşanılan bu durum, en çok ülkedeki Müslümanlarda görülmektedir. Örneğin Saraybosna'dan ayrılan Sırplarda, aynı durum görülmemiş, ev ve toprak satışı gözlemlenmiştir.

Bugün geri dönüş yapan mültecilerin büyük bir oranını yaşlı kesim oluşturmaktadır. Genellikle kırsaldaki geleneksel yaşam tarzlarını özleyen ve dünyanın diğer bölgelerindeki mültecilerde de görülen, hayatının son zamanlarını doğduğu yerde geçirme isteği nedeniyle, bu kesimde geri dönüşler gözlemlenmektedir. 2000 yılında Güneydoğu Bosna'daki Foca, Cajnice, Gacko şehirlerine ilk geri dönüş yapan grup da yaşlılardan oluşmaktadır. Bu grubun çocukları ise o şehirlere aidiyet hissetmedikleri ve entegrasyon sorunları yaşadıkları için, geri dönüş yapmamışlardır. Bu grup aslında, Saraybosna ve Banja Luka gibi büyük şehirlere ilk göç edip sonrasında birçok sorunla karşılaşan bir gruptur. Kırsaldan gelen bu mülteciler, büyük şehirlerde köylü olarak damgalanıp, ikinci sınıf insan muamelesi görmüşlerdir. Şehrin varoşlarında yaşamak zorunda kalarak, sosyo-kültürel açıdan ezilmişlerdir.

Örneğin; Saraybosna'nın yerlileri kendilerine "Sarajlija" derken, aslında kırsaldan ve Sancak'tan gelen Boşnakları küçümsemektedirler. Aynı şekilde Banja Luka'nın yerlileri Knin ve Batı Bosna'dan gelen Sırpları bir alt sınıf olarak görmektedirler. Söz konusu problemin tersinin de yaşandığı görülmektedir: Saraybosna'dan Vlasenica, Visegrad gibi küçük şehirlere göç etmek zorunda kalan Sırplar da, alışık olmadıkları bir sosyal çevre ve kültürle baş etmek zorunda kalmaktadır.

Stolac gibi şehirlerde ise; şehrin yerli Boşnak ve Hırvat sakinlerinin, şehre sonradan gelen kırsal bölge Hırvatları ile aralarına mesafe koydukları gözlenmektedir.

4.5 Sınırların Günlük Yaşama Etkisi

Farklı etnik grupların oluşturduğu bölgelerde; sınır belirlenmesi oldukça zor olmakla beraber, bu durum idari anlamda da bölünmüşlüğe neden olmaktadır. Bu şekilde oluşmuş idari bölgelerde; aynı coğrafyada birlikte yaşayan insanları mutlu etmeyen bir yapının oluşması yanında; bu bölgeler, etrafı farklı etnik yapı toprakları ile sarılmış azınlık yerleşim yerleri haline gelmektedir.

Bu çalışmada Dayton Anlaşması (21 Aralık 1995) sonrasında yerinden edilmiş insanların ülkelerine geri dönüşlerde yaşadığı sorunlar tespit edilerek; geri dönüşlerde, yeni sınırların, yeni Federasyon sınırına göre oluşan demografik yapı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Dayton Anlaşması sonucu kurulan Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti sınırları içinde, azınlık olarak kalan halkların; savaş sırasında kaçtıkları bu eski yerleşim yerlerinde yaşamak istemedikleri gibi; buraları artık memleketleri olarak da görmedikleri için; eski yaşadığı bölgelere geri dönme isteklerinin neredeyse hiç kalmadığı gözlenmiştir.

Elde edilen verilerden; savaşın üzerinden çeyrek asır geçmesine rağmen, savaşın etkilerinin toplumsal hayatta hala kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır.

Savaşın acılarını yaşayan bu insanların, resmiyette her ne kadar iki entiteli bir devletin halkları olsalar da; bu entitelerin her birinin diğerini bir “düşman” olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır:

Jajce’de yaşayan bir Boşnak’ ın işi gereği Bosna’nın kuzeydoğusunda yer alan Bijeljina’ya (Sırbistan sınırında ve Sırp Cumhuriyeti içinde) gittiğinde, geri dönünceye kadar ailesi tarafından merak edildiği; Doğu Saraybosna’nın yerleşimleri olan Vojkovici ve Lukavica’dan neredeyse hiçbir Sırp’ın gün içinde Saraybosna’ya geçmediği yerinde gözlemlenmiştir. Bu durum, aynı devlet içinde yaşamalarına rağmen iki halkın hala birbirlerine karşı güven sorunu yaşadıklarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Günlük yaşamda sıklıkla görülen ”karşı taraf” veya “öteki” algısı nedeniyle iki entite arasında düşük bir etkileşimin mevcut olduğu gözlenmiştir: Sırbistan Sırpları ile Bosnalı Sırpları ayıran Drina Nehri resmi olarak Sırbistan ve Sırp Cumhuriyeti’ni ayırsa da Sırpların birleşme hayalini ifade eden “Ako Je Drina

Granica, Popicemo Je! “ (Drina sınırsa, içeriz) benzeri sloganların sıkça dile getirildiği görülmektedir. Bu tür yaklaşımlar, Sırp Cumhuriyeti’nin Federasyon’dan bağımsız olarak hareket etme isteğinin olduğu ve gelecekte bir arada yaşamak isteğinin olmadığı anlamına gelmektedir.

Sırp Cumhuriyeti’nin kullandığı semboller (kırmızı, mavi ve beyaz renkli bayrak) Bosna-Hersek Federasyonu’nu değil, Sırbistan'ı ifade etmekte ve ülkeyi ideolojik olarak parçalama eğilimi olarak görülmektedir. Bu tür fiziksel ve ideolojik ayrımlar, Banja Luka'da alt geçitlerdeki “*Mrzim Bosnu*” (Bosna'dan nefret ediyorum) ibaresi gibi birçok sloganlarla da kendini göstermektedir. Bu durum, Dayton Anlaşması ile ortaya çıkan bir Federasyon yapısının fiili olarak işlevi olmayan bir birliktelik olduğunu ortaya koymaktadır.

Bütün bu sorunlara bakıldığında; tüm bu göstergeler etnik köken üzerinden kimlik oluşturmanın ne denli yoğun ve etkili kullanılabildiğini göstermektedir. Yugoslavya sonrası ortaya çıkan yeni ülkelerde iki entiteli Bosna-Hersek Federasyonu özelinde, birden çok soruna sahip olmalarına rağmen en başta yaşanan problemin; karşı etnik gruba güven duyamama, bir arada yaşamaktan memnun olmama, etnik bütünlüğe yönelen sınırların hala hayal edilmesi, diğer etnik grubun dilini yok sayma, diğer kültürden nefret etme, onunla iletişim kurmama gibi tutumlardan kaynaklanan sebepler olduğu görülmektedir.

Yerinden edilmiş insanların göç ettikleri yeni ikamet yerlerine entegre olma eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Bu insanların, ikamet yerlerinde kalma isteğinde en fazla istihdam sorunu; terk edilen mülkün yeniden kullanımı için maddi imkân yetersizliği; sosyal yaşam, emeklilik ve sağlık sigortasının anavatanlarından daha iyi durumda olması ve eğitim sistemi gibi faktörlerin etken olduğu görülmektedir.

Söz konusu etkenler, geri dönüş yapmış insanların bile ülkeyi terk etmeye başladığının gözlenmesi ile gerçekçi tespitler olarak kabul edilmektedir. Özellikle 2013 yılı sonrasında bu durumun açıkça gözlendiği verilerle ortaya çıkmaktadır.

Ülkenin yerleşik genç nüfusunun ekonomik ve politik belirsizlikler nedeniyle gelişmiş Avrupa ülkelerine göç ettikleri ve bu iş göçlerinin aileler tarafından da desteklendiği belirlenmiştir. Marinkovic’in tespitleri ile göçmenlerin akrabalarına sürekli para gönderme tutumlarının, ülkedeki çok sayıdaki insanı yoksulluk

sınırının üstünde tutan çok etkili bir faktör olduğu görülmektedir. Bu durum, maddi olarak bir kazanç sağlamakla beraber, Bosna'nın dışarıya sürekli göç verme sorunu olarak, gelecekte yeni demografik değişimlere neden olacağını da düşündürmektedir.

Bosna İç Savaşı sonrası, ülkeye geri dönüş yapmış olan mültecilerin, artık istenmeyen "yerinden edilmişler" olarak tanımlanmaları, bu çalışmada ortaya çıkan başka bir sorunlu mevzu olarak görülmektedir. Bu insanların kendi memleketlerinde yabancılaştırıldıkları; sosyal hayatta ve kamu kurumlarında daha çok tutum ve davranışlara dayalı bir psikolojik kötü muameleye maruz kaldıkları gözlenmektedir:

Çalışma içinde bir başka sorun olarak; savaş sonrası geri dönenlerin, kamu binalarında hizmet alma süreçlerinde çoğunlukla "işlemlerin ağırdan alınması, bekletilme, kabalığa maruz kalma, ilgisiz davranma, oyalama" gibi beden diline dayalı bir "yok sayma" tutumuna maruz kaldıkları ve sosyal dışlanma yaşadıkları görülmüştür.

Araştırma sürecinde, yerinden edilmişlerin, işgal edilmiş mülklerini geri alabilmek için açtıkları davalar da tespit edilmiş; Dayton Antlaşması'nın ve Bosna-Hersek Devleti'nin kişi haklarını güvence altına alan anayasa maddelerine rağmen, bu konunun sürüncemede bırakılmış ya da reddedilmiş olduğu görülmüştür.

Bu durum, Dayton'un sorunlu ve sorun üretmeye zemin hazırlayan bir anlaşma olduğu yönündeki görüşleri de doğrulayan bir örnek olarak değerlendirilmiştir.

Özellikle, eski Yugoslavya döneminde vakıf mallarına el konulmuş olanların mülkleri, o dönemde, önce kamulaştırılmış sonra yıkılarak yerine yeni kamu binaları yapılmıştır. Bu durum, bugün, yeni federasyonlardan bu vakıf mülklerinin geri alınmasına İmkân vermediğinden; adı konmamış bir "buradan gidin" politikasına maruz kalan insanlara, savaş öncesi yaşadıkları yerleri terk etmekten başka çare bırakmamış görünmektedir.

1992-1994 yıllarında birbirleriyle savaşmış, sonrasında barış yaparak Sırplara karşı birlikte savaşmış olan Boşnaklar'ın ve Hırvatların birlikte oluşturdukları Bosna-Hersek Federasyonu içinde de benzer sorunlar yaşandığı

görülmüştür. Hırvatların Mostar'ı başkent olarak hedefleyen üçüncü entite hayallerinin yanı sıra, bugün nüfus çoğunluğunu oluşturdukları ve belediye yönetimlerini ellerinde tuttukları Livno, Tomislavgrad, Capljina, Stolac gibi yerleşim yerlerinde de nüfus olarak azınlık haldeki Boşnaklara karşı ayrımcılık politikası izlediğine dair bilgilere de bu çalışma çerçevesinde ulaşılmıştır.

Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgularda; sorunlu konuların temelinde milliyetçi tutumların yattığı, hemen ardından da ekonomik problemlerin geldiği ortaya çıkmıştır.

Geri dönüş yapan "yerinden edilmişler" ile ilgili endişelerin devam ettiği ve bu duruma politikacıların, geri dönen azınlıklara karşı genellikle etnik milliyetçi söylem kullanmasının neden olduğu gözlenmektedir. Bu milliyetçi söylemlerin yayın organlarında da kendisini gösterdiği, bazı televizyon kanallarının (RTRS gibi) ise özellikle milliyetçi propaganda yapmaya yönelik yayınlar yapma yoluyla milliyetçi duyguları besleme eğilimi gösterdiği ve bunun gelecek için tehlikeli bir yöntem olduğu gözlenmektedir. Başka bir veri olarak, Dayton Anlaşmasına göre; SC'nin başkenti Pale şehri olarak kabul edilmesine rağmen, pratikte Banja Luka'nın başkent olarak işlev gördüğü gözlenmiştir. Bu durum, resmi oluşumların yerine, fiili olarak bağımsız hareket eden bir Sırp Cumhuriyeti'nin varlığını göstermektedir. Bütün bunlar; bir anlaşmaya zorlanmanın ve dış güçler tarafından çizilen sınırların, gerçekte halkların kültürel, tarihi, sosyolojik ve dini yayılım alanlarının dikkate alınmadan yapılması halinde, işlevsel olmadığını ve bir sorun olarak kaldığını açıklamaktadır. Haritadaki sınırların, ulus aidiyet sınırlarıyla örtüşmemesi halinde, bu durumun çatışmacı bir birlikte yaşamaya zemin hazırladığı gözlenmektedir.

Yapılan araştırmalar, alan çalışmaları literatür taramaları Boşnak ve Sırp halklarının, yaşanmış savaş acılarını unutmaları mümkün olmadıkça, iki halkın uzun süre birlikte yaşamasının da zor olduğunu göstermektedir. Her iki halkın da savaş sonrası travmalarını gerek siyasetçilerin milliyetçi söylemleri gerekse milliyetçi yayın organları sürekli olarak tetiklediğinden, bu durumun iyileşmesi için uzun yıllara ihtiyaç duyulmaktadır.

Dayton Anlaşması'nın getirdiği federasyon çizgisi ülkeyi iki entiteye ayırmakla kalmamış; hayatları, kültürleri ve inançları da ikiye ayırmış görünmektedir. Eldeki bilgilerle 25 yıldır fiili olarak ayrı yaşayan halkların artık tekrar bir arada yaşamalarını umut etmek, fazlasıyla iyimser bir beklenti olarak görülmektedir. Bu durum; mevcut iletişimsizlik, milliyetçi söylemler, SC'nin bağımsız devlet gibi ayrı hareket etmesi ve ayrı polis gücünün bulunması ayrıca Dodik tarafından Bosna Ordusu'na artık asker verilmeyeceği ve Sırp Cumhuriyeti Ordusu kurulacağının bildirilmesi… vb. örneklerde görüldüğü gibi bir arada yaşamanın mümkün olmayan seviyelere gelmesi halinde, SC tarafından bir ayrılma politikasının da düşünüldüğünü ortaya koymaktadır.

Yaşanan acıların üzerinden yıllar geçmesine ve ülke içinde hala birbirlerine düşmanlık besleyen Boşnak, Hırvat ve Sırpların varlığına rağmen; Avusturya, Almanya, İsveç gibi yüksek refah seviyesine sahip ülkelerde aynı etnik grupların sorunsuz bir şekilde birlikte yaşayabildikleri gözlenmiştir. Bu durumun aksine bir örnek olarak; aynı halkların Bosna-Hersek'te çift alfabeli levhalarda kendilerine ait olmayan alfabeyle yazılmış şehir isimlerini karaladıkları gözlenmektedir. Anavatan dışında bir arada sorunsuz yaşayabilen halkların; anavatan toprakları söz konusu olduğunda bir aidiyet hissi ile tutum ve davranışlarında milliyetçi duyguların etkisinde kaldığı görüşü; yukarıda bahsi geçen örnekle de tutarlılık göstermektedir.

Bu çalışmada; yerinden edilmiş insanların geri dönüşlerinde en büyük problemin işsizlik olduğu; bunun dışında, sosyal hizmetlere sınırlı erişim gibi problemlerin de geri dönüşlerin uygun ekonomik ve sosyal bir temel olmadan sürdürülebilir ve kalıcı olamayacağı gözlenmiştir. Konut ve iş bulma, eğitim, sağlık sigortası, sosyal yardımlar ve bir dizi ek yasal ve bürokratik sorunlarla boğuşmak da geri dönenlerin yaşadığı diğer çözüm bekleyen sorunlar olarak görülmektedir.

V. BÖLÜM

BOSNA-HERSEK'İN SINIR MESELELERİ

5.1.Bosna-Hersek'in Yaşadığı Sınır Sorunları

Bosna-Hersek, geçmişindeki Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Yugoslavya SFC yönetimleri nedeniyle komşularıyla bazı sınır sorunlarına sahiptir. Özellikle 19.yüzyıldan itibaren yaşanan gelişmeler nedeniyle, ülkenin sınırlarında çok sayıda değişiklik yaşanmıştır. Ülkenin bugün Hırvatistan'la 932, Sırbistan'la 357, Karadağ'la ise 268 kilometrelik kara sınırı bulunmaktadır.

Bosna-Hersek'in Sırbistan'la yaşadığı sınır sorunları daha çok ülkenin Zvornik, Srebrenica ve Visegrad şehirlerinde bulunan, Drina Nehri üzerindeki hidroelektrik santrallerin varlığı ve kullanımından kaynaklanmaktadır. Sırbistan, zaman zaman, Yugoslavya döneminde yapılmış olan 96 MW kapasiteli Zvornik I-II ve 364 MW kapasiteli Bajina Basta barajlarının kullanımı ile ilgili taleplerini dillendirmektedir.

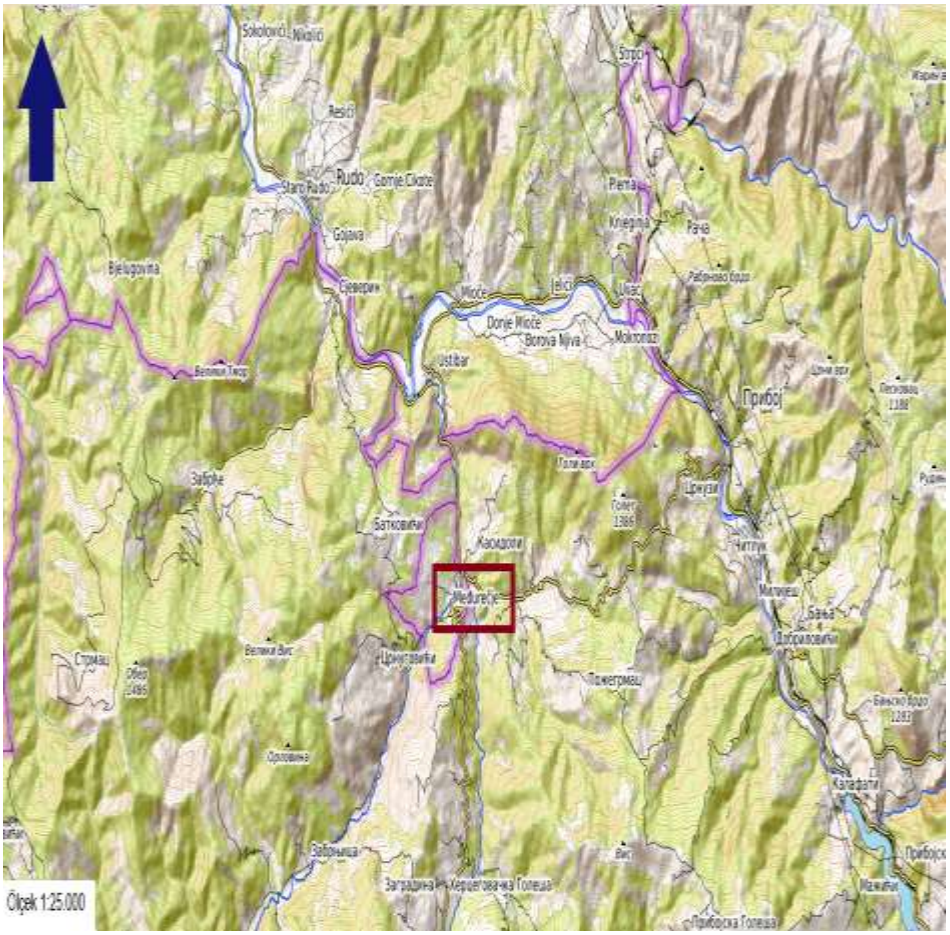


Harita 37: Bosna-Hersek'in Sınır Sorunu Yaşadığı Alanlar

Kaynak: http://www.faktor.ba/vijest/peljeski-most-nije-jedini-problem-sve-sporne-tacke-urazgranicenju-bih-sa-susjedima-265553

Bosna-Hersek ve Sırbistan arasındaki bir diğer sınır sorunu ise Belgrad-Bar arasındaki tren hattının 12 kilometresinin, Bosna-Hersek'in Rudo belediyesinden geçmesidir. Bu durum seferleri yavaşlatmakla birlikte olası bir problemde Sırbistan için hattın kesilmesi riski içermektedir. Yine Rudo'ya bağlı Medurecje köyünün Sırbistan toprakları içinde enklav halinde kalması da başka bir sorundur. Bosna-Hersek, bu köy için Sırbistan'a elektrik ücreti ödemektedir.

Medurecje'de ikamet edenler bağlı oldukları Rudo'ya gidebilmek için, aradaki 1130 metrelik Sırbistan topraklarından geçmek zorunda kalmaktadırlar.[97]



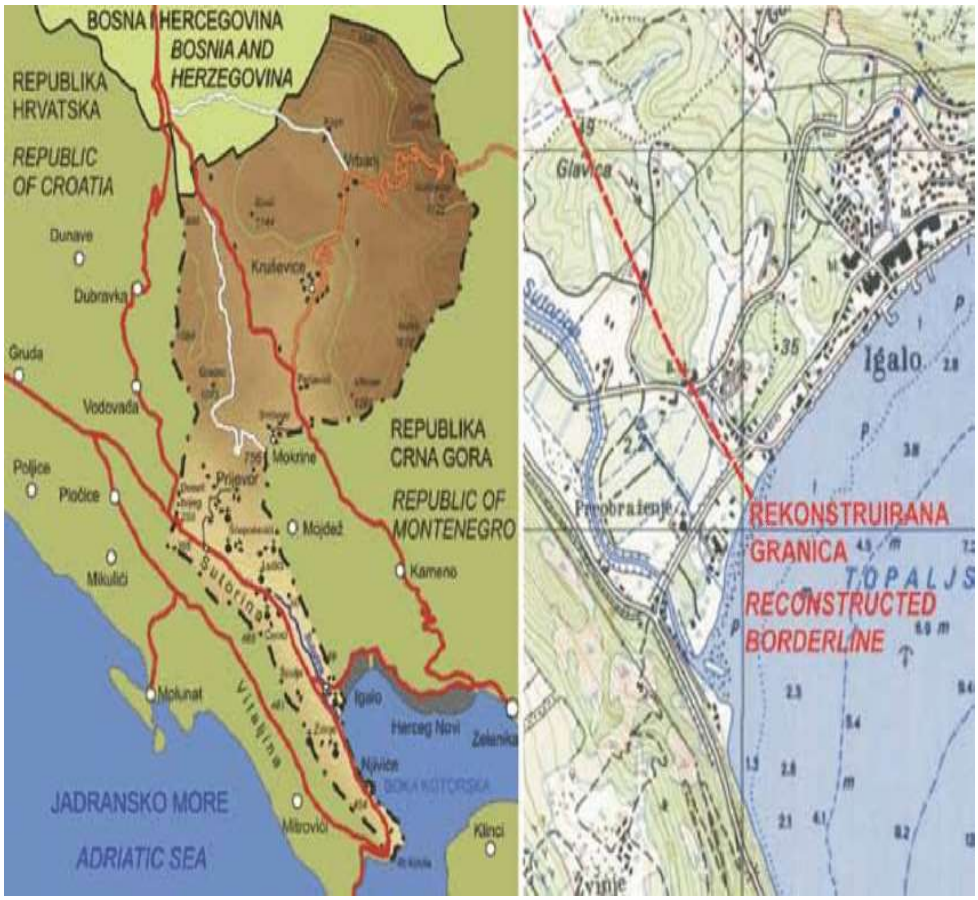
Harita 38:Medurecje'nin Konumu
Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

Bosna-Hersek'in Karadağ ile arasındaki sınır sorunları ise; çok daha eski dönemlere uzanmaktadır. Bu sorunlardan ilki Grahovo meselesidir. Grahovo, Osmanlı Döneminde Hersek Eyaleti'nin bir parçasıdır. Karadağ'ın bağımsızlık sürecinde, anlaşmazlıklar sonucu tarafsız bölge statüsü kazanan yerleşim, daha sonra Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilse de 1858'de Rusya ve Fransa'nın baskılarıyla Karadağ'a bırakılmıştır.[98]Bosna-Hersek ve Karadağ arasındaki asıl sınır sorunu ise Krusevice ve Sutorina'dır.1878'deki Avusturya-Macaristan

[97] M. Spahic*, Some problems of borders of Bosnia and Herzegovia*, p. (5-21)
[98] E.Kovačević, Granice bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj republici po odredbama Karlovačkog mira. Saraj, 1973.

ilhakında Trebinje'ye bağlı olan iki bölge,1947'ye kadar bu statüsünü korumuştur. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, oluşturulan sınır komisyonu tarafından bu bölgeler, Bosna-Hersek'ten alınıp Karadağ'a verilmiştir. [99] Ancak bu karar herhangi bir anlaşmayla ya da halk oylaması sonucuna göre alınmış değildir. Tamamen oldubittiye getirilmiş bir toprak değişimidir. Herceg Novi Körfezi'ne çıkışı olan Sutorina'nın konumu Bosna-Hersek için son derece önemlidir. Zira Adriyatik Denizi'ne sadece Neum'da 21 kilometrelik kıyısı bulunan ve gerek limanın darlığı gerek derinliğin sığ olması nedeniyle bu limandan yeteri kadar yararlanamayan Bosna-Hersek, hem 30-40 metre aralığında derinliğe sahip hem de konum olarak çok daha elverişli bir kıyı bölgesini kaybetmiş durumdadır.

[99] M .Spahić, Sutorina – uzrpirani geografski teritorij Bosne i Hercegovine. Acta geographica Bosniae et Herzegovinae vol. 1 br. 2. Udruţenje geografa u Bosni i Hercegovini. Sarajevo

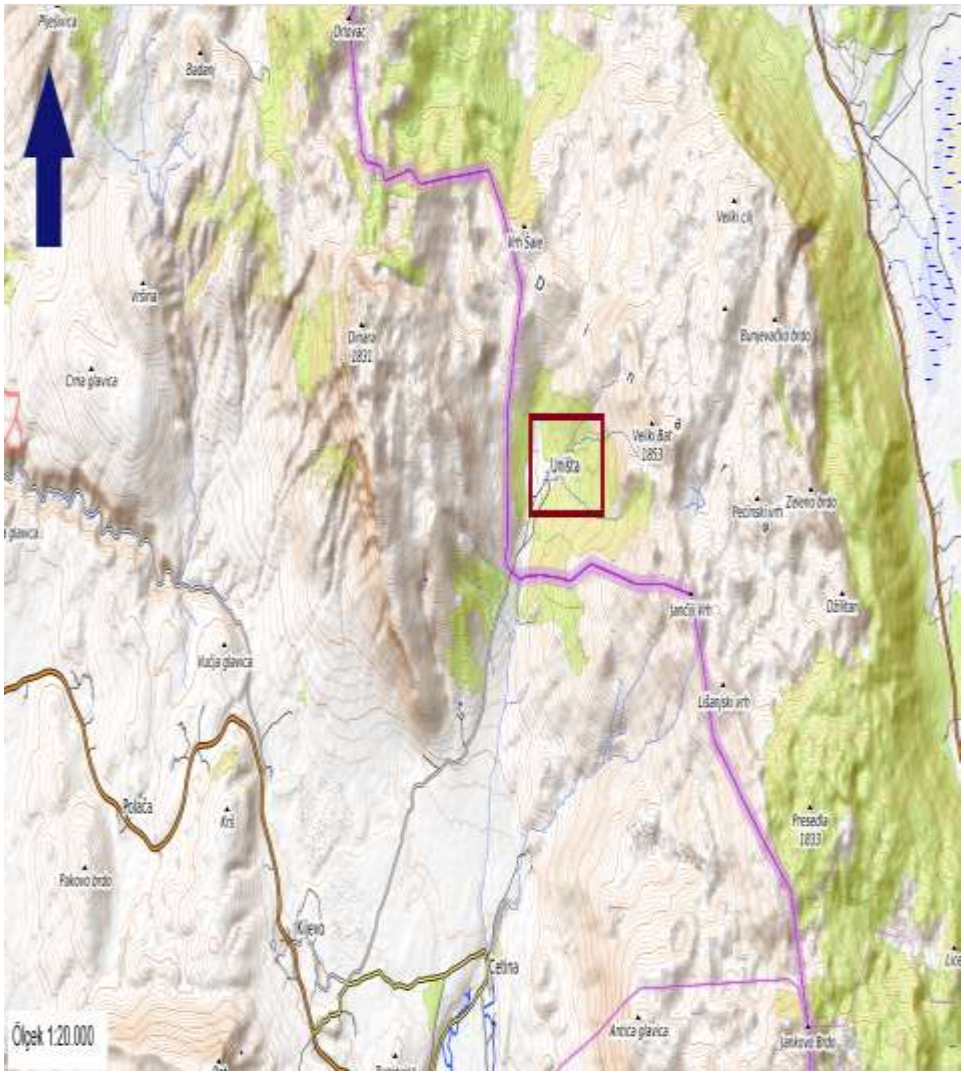


Harita 39: Sutorina'nın Konumu

Kaynak: https://www.researchgate.net/figure/Map-of-the-reconstructed-Sutorina-corridor-left-a-detailed-representation-of-the_fig21_267384233

Bosna-Hersek ve Hırvatistan arasında yaşanan sınır sorunları da çok boyutludur. Bosna-Hersek sınırlarında kalan Busko Gölü, Hırvatistan'daki Orlovac hidroelektrik santralinin üretimi için hayati önem taşımaktadır. Busko Gölünden Cetina Nehrine yapılan su salınım seviyesi iki ülke arasında sorun çıkarmaktadır.

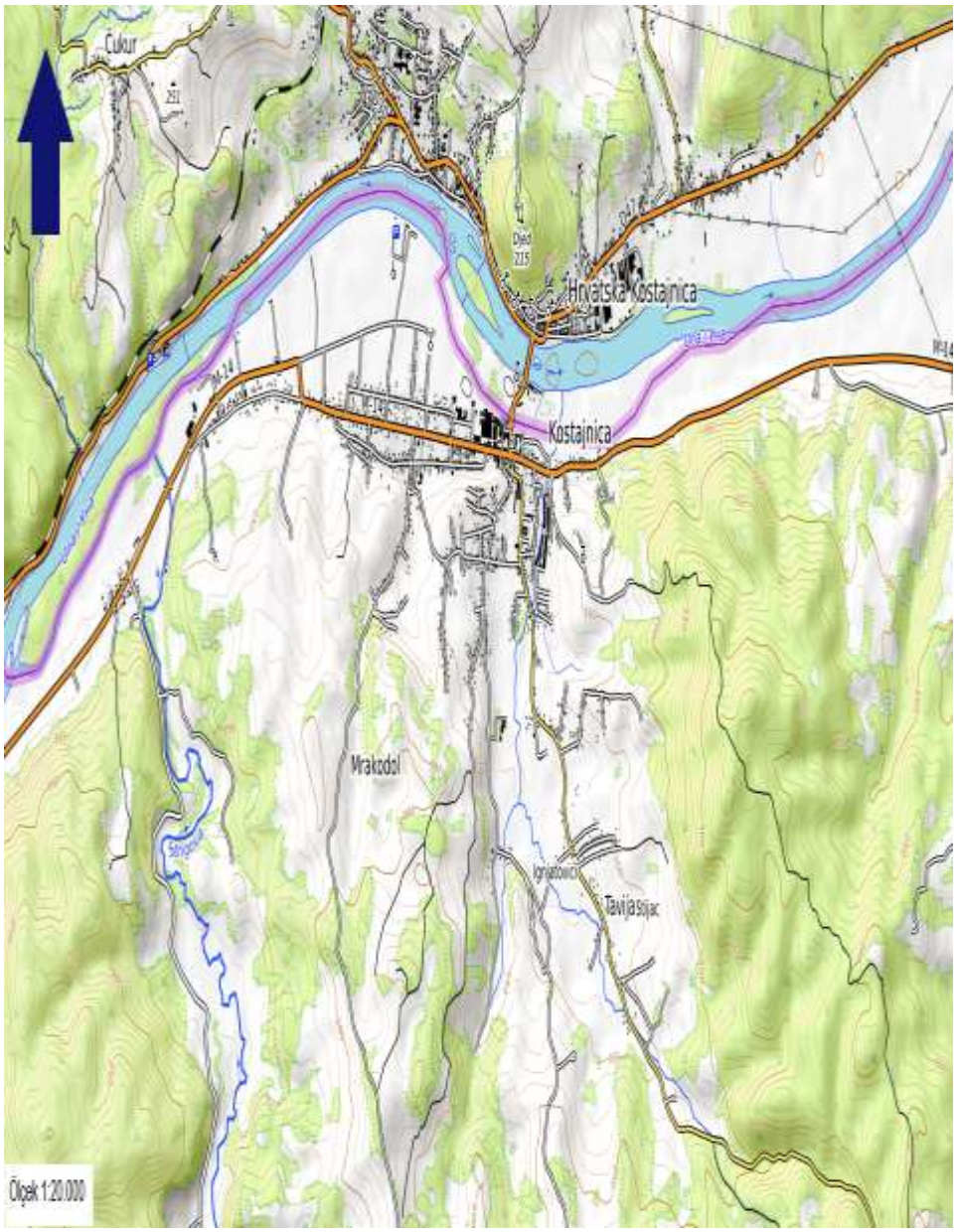
İki ülke sınırının Bosna-Hersek tarafında kalan Unista köyü de başka bir sorun halindedir. Unista köyü Dinar Alpleri tarafından fiziki olarak Bosna-Hersek'ten ayrılmış durumdadır. Köyde ikamet edenlerin ülkelerinin diğer bölgelerine ulaşabilmelerinin tek çaresi Hırvatistan sınırları içinde yer alan Knin üzerinden yolculuk yapmaktır.



Harita 40: Unista'nın Konumu

Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

Una Nehri, kuzeyde Bosna-Hersek ve Hırvatistan sınırını oluşturmaktadır. Ancak Bosanska Kostajnica'da bu durum biraz farklı olarak nehrin güneyindeki topraklardan geçmektedir. Bu konu da savaş sonrası çözüme kavuşturulamayan meselelerden biri olmuştur.



Harita 41: Bosanska Kostajnica'daki Sınır Çizgisi

Kaynak: https://en-gb.topographic-map.com/

İki ülke arasındaki en güncel sorun ise Pljesac Köprüsüdür. Dayton Anlaşmasına göre denize açılan tek kapısı Neum kıyıları olan Bosna-Hersek'in bu

çıkışı Hırvatistan tarafından engellenmeyecektir. Ancak iki ülke arasında 1999'da imzalanan sınır anlaşmasında pafta ölçekleri sorun olmuştur.[100]

Hırvatistan, Avrupa Birliği desteğiyle, kuzey ve güney bölgelerini birleştirmek amacıyla Brijesta-Komarna arasında bir köprü inşasına başlamıştır. Toplam uzunluğu 2404 metre olan köprünün genişliği ise 23 metredir.

Bosna-Hersek; yapımı devam eden köprünün, anlaşmaya aykırı olduğunu ve Bosna-Hersek'i Adriyatik Denizi'nden koparmayı amaçladığı görüşündedir. Hırvatistan tarafı ise; 2022 yılında tamamlanması planlanan köprünün 98 metrelik yüksekliğinin, Neum'a yapılacak olan gemi geçişleri için, son derece yeterli olduğu görüşünü savunmaya devam etmektedir.



Harita 42:Pljesac Köprüsü'nün Konumu

Kaynak: https://www.researchgate.net/figure/Geographical-position-of-the-Peljesac-Bridge-Source-Magas-2013-387_fig1_284273194

[100] M. Klemenčić, "The Border Agreement between Croatia and Bosnia-Herzegovina: The first but not the last, Boundary and Security Bulletin", *7/4, IBRU Durham*, 1999-2000, 96-101

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, nitel ve nicel yöntemlerle yaptığımız araştırmadan elde edilen bulgulara göre; Bosna-Hersek'in 1992-1995 yılları arasında yaşamış olduğu iç savaşta, 2 milyondan fazla insanın, gerek ülke içinde gerekse ülke dışına yaptıkları zorunlu göçlerle yerlerinden edilmiş oldukları belirlenmiştir. Dayton Anlaşması (21 Aralık 1995) sonrasında yerinden edilmiş insanların, ülkelerine geri dönüşlerde yaşadığı sorunlar tespit edilerek; geri dönüşlerde, yeni Federasyon sınırına göre oluşan demografik yapı üzerindeki yeni sınırların etkileri incelenmiştir.

İç Savaş sonrası nüfus değişimi sonuçlarına ulaşmak için; Bosna-Hersek'te 31 Mart 1991 tarihinde yapılan genel nüfus sayımı, savaş öncesi tüm ülke nüfusunu kapsaması bakımından, öncelikli istatiksel veri olarak kullanılmıştır. 1991 yılı genel nüfus sayımı, 1997 Seçmen kayıtları ve 2013 yılı genel nüfus sayımı verilerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Bu verilerin karşılaştırılması sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

1991 yılı genel nüfus sayımına göre savaş öncesinde Bosna-Hersek'te toplam 4,4 milyon kişinin yaşadığı tespit edilmiştir.

Ülkede etnik dağılımı ise şu şekildedir: Boşnaklar: 1.9 milyon (%43.18), Sırplar: 1.3 milyon (%29.54), Hırvatlar: 750 bin (%17.04) .

1997 Seçmen kayıtlarında; yanlış yazılan isimler, eksik doğum tarihleri gibi sorunlar mevcuttur. Bu kayıtların 1991 nüfus sayımı ile bazı benzer veri kalitesi sorunları içermesine rağmen; sonrasında yapılan düzeltmelerle başarılı sayılabilecek bir sonuca ulaşmıştır. Buna göre; AGİT tarafından birleştirilen 1997 ve 1998 kayıtları sonuçlarına göre; Bosna-Hersek seçmen sayısı 2.674.506 olarak belirlenmiştir.[101]

[101] M.Mandić, D., Marinković,., Majić,A.: Spatial Differentiation of Republic of Srpska As a Consequence of Demographic Development and Changes In The Settlement System,p.294

2013 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarından elde edilen bilgilerden, Bosna-Hersek'in toplam nüfusunun 3,5 milyon olduğu öğrenilmiştir. Buna göre etnik dağılım ise şu şekildedir:

Boşnaklar; 1,7 milyon (%48.57), Sırplar; 1,1 milyon (%31.42) ve Hırvatlar; 540 bin (%15,4 2) nüfusa sahiptir.

Bu bilgilere göre; örneklendirilen şehirlerde ve Federasyon sınırının her iki tarafında (Sırp Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek Federasyonu) yer alan köylerde büyük demografik değişimler görülmüştür. Özellikle, sınırın hemen yanında yer alan Boşnak köylerinde Sırp ve Hırvat nüfusun; Sırp köylerinde ise Boşnak ve Hırvat nüfusun; Hırvat köylerinde ise Boşnak ve Sırp nüfusun yok denecek kadar azaldığı görülmüştür. 1991 ve 2013 genel nüfus sayımı verilerine göre, incelemesi yapılan yerleşimlerdeki (IV. Bölümde adı geçen yerleşimler) demografik değişimlerde; kırsal bölgelerdeki sosyal ve etnik etkileşimlerin, şehirlere göre çok daha yoğun olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, nüfus verileri sonuçları bakımından, bazı çelişkilerin de olduğu tespit edilmiş ve bu çelişkilere ilişkin bazı örnekler aşağıda belirtilmiştir:

Bosna-Hersek İstatistik Enstitüsü ile Sırp Cumhuriyeti İstatistik Enstitüsü kurumları arasında 196 bin kişinin kayıtlarıyla ilgili büyük bir anlaşmazlık olduğu görülmüştür. Eurostat' ın (Avrupa İstatistik Ofisi) bu konuda BHİE'yi desteklediği, ancak SCİE' nin bunu reddederek kendi argümanlarını kullanmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Ülkedeki nüfus sayımlarına itiraz etme nedenlerinin en başında, seçim sonuçlarının gerçekleri yansıtmadığı düşüncesi gelmektedir. Örneğin; Bosna-Hersek Federasyonu'nda nüfusa oranları %22 seviyesinde olan Hırvatların, seçimlerde %17'lik bir oy kullanması ve %2,5 olarak nüfuslanan Sırp temsilcilerinin ise %0,6'lık oy kullanmış görünüyor olması, bu tartışmaların nedeni olarak ortaya çıkmıştır.

Seçmen nüfus oranları ile kullanılan oy oranlarının çelişik görünmesi durumu; her etnik grup için, bazı kişilerin seçmen kaydı yaptırmadığı veya kendi etnik gruplarını temsil eden siyasi partilere oy vermedikleriyle de açıklanabilir. Ancak, genel nüfus sayımında mevcut olan seçmen sayısı, seçmen kayıtlarında

daha az olarak görülmektedir. Bu durum, genel nüfus sayımının da sorunlu olabileceğini düşündürebilir.

Seçmen sayılarının tutarsız olmasında; mevcut seçmenlerden, kayıtlı oldukları ikametgâhları dışında yaşayan insanların gerçekte orada yaşayıp yaşamadığı hatta hayatta olup olmadıklarının bile tartışmalı olduğu sorunu vardır. Çünkü buralarda yaşayan insanların oylarının mektupla gelmesi, tartışmaya neden olmaktadır. Gerçekte mektupla gelen oy, dışarda yaşayan bir seçmene mi aittir? Yani, mektup oyları, belli bir kesim tarafından gönderilmiş olabilir mi, kuşkuları da söz konusudur.

Bir başka sorun da; savaştan dolayı kayıp / ölü insanların bir kısmının hayatta olmadığı halde, nüfus kayıtlarında sağ görünüyor olabileceğidir. Öyle ki, sehven olabileceği gibi, politik bir tutum olarak da, bazı kritik yerleşim yerlerinde, etnik azınlığa düşmemek için, ölümlerin kayıttan düşürülmediği dahi düşünülebilmektedir. Dolayısı ile mükerrer oylar ihtimali de dâhil, seçim sonuçları üzerinde bütün etnik grupların, yoğun itirazları vardır.

Araştırmada, 2001 yılında Bosna-Hersek'ten en fazla mülteci nüfus alan ülkelerin %24 ile Almanya, %22 ile Avusturya, %19 ile İsveç ve %17 ile Hollanda olduğu ve toplamda yaklaşık 200 bin kişinin dış ülkelere göç ettiği sonucu elde edilmiştir. Marinkovic'in [102] tespitleri ile sığındıkları ülkelerdeki statülerini kalıcı olarak çözemeyen mültecilerin Bosna-Hersek'e geri dönmek zorunda kaldıkları bildirilmektedir. Bununla birlikte, bazı mültecilerin ise bulunduğu ev sahibi ülkelerden, üçüncü bir ülkeye gönderilme taleplerinin bulunduğu, bu durumun ise başka sorunlara neden olduğu bilgilerine ulaşılmıştır.

Bosna-Hersek'teki savaşın sona ermesinden hemen sonra, birçok Avrupa ülkesinin, bir plan dâhilinde mültecilerin geri gönderilmesine yönelik bazı uygulamalar başlattıkları görülmüştür. Bununla birlikte, mültecilerin ve yerinden

[102] Drasko Marinkovic, "Bosnia and Herzegovina," in Migration Flows in Southeast Europe: A Compendium of National Perspectives (Belgrade: Group 484, 2007, pp. 60–64

edilmiş kişilerin geri dönüş hacminin, uluslararası toplumun tahmin ettiği seviyeye ulaşmadığı gözlenmiştir.

Geri dönüşlerin belli aralıklarla analizi yapıldığında; en yüksek oranda geri dönüşlere 1996-2002 yılları arasında ulaşılmıştır. 1995'te biten savaşın hemen ardından 1996'dan başlayan dönüşlerin yoğunluğu 2002 yılına gelindiğinde düşüşe geçmiş görünmektedir. Sonraki yıllarda ise bu düşüş eğiliminin devam ettiği görülmüştür. Zaman geçtikçe geri dönüş oranlarının düşmesi durumunun, dünya üzerindeki bütün mülteci meselelerinde görülen oranla uyumluluk gösterdiği görülmüştür. Bu nedenle dünya genelindeki örneklere dayanarak Bosna-Hersek'ten göç etmiş nüfustan, gelecekte daha kapsamlı bir geri dönüş hareketinin beklenmeyeceği ileri sürülebilir.

Marinkovic'in analiz sonuçlarına göre; mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin Bosna-Hersek'e geri dönüşlerinin çoğu, savaştan sonraki ilk üç yılda (%57 oranında) gerçekleşmiştir. Bu dönemi takip eden süreçte ise, genel olarak istikrarlı bir düşüş yaşandığı, çalışmadan elde edilen diğer bir bulgudur. Bu durumun da dünyanın her tarafında gözlenen savaş sonrası geri dönüş verilerine uygun olarak seyrettiği görülmüştür.

Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti nüfus verileri karşılaştırıldığında; Bosna-Hersek Federasyonu'nda Sırpların; Sırp Cumhuriyeti'nde ise Boşnakların düşük oranlarda nüfusa sahip oldukları görülmüştür. Örneğin; Banja Luka'da nüfus bakımından azınlık olan Boşnaklar mevcuttur ve Bosna-Hersek bayrağı müftülük binası hariç, hiçbir kurumda, kuruluşta bulunmamaktadır.

Çalışma içinde tespit edilen sorunlara yönelik bazı çözüm önerileri de şu şekilde değerlendirilmiştir:

Kısa vadede devletçi ekonomik politikalara yönelmenin, vatandaşlar arasında ülkede kalmaları konusunda güven vererek, vatandaşların gelecek kaygılarını azaltmada önemli bir etken olacağı düşünülmektedir.

Gençler arasındaki işsizlik oranının çok yüksek olması, özellikle yakın Avrupa ülkelerine yapılan, genç iş göçüne neden olmaktadır. Genç nüfus kaybını

önlemek için, devletin iş güvenceli hizmet karşılığı burslar vermesinin, teşvik edici bir yöntem olarak faydalı olacağı düşünülmektedir.

Genel bir değerlendirme ile göçü besleyen faktörlerle etkili bir şekilde mücadele edecek bir plan ve programın olmadığı başat sebep olarak görülmektedir. Bu alanda, eğitimli gençlerin, ülke içinde en uygun şekilde kullanılmasını değerlendirecek bütünleşmiş bir sosyo-ekonomik politik sistemin inşası, öncelikli çalışmalar olarak görülmelidir.

Milliyetçi politikalar ve söylemlerin getirebileceği tehlikelerin önlenebilmesinde, ülkenin her iki entitesinin de dâhil edileceği süratli bir kalkınma stratejisinin oluşturulması ve Avrupa Birliği'ne entegrasyonunun zaman kaybedilmeden sağlanması öncelikli planlamalar olarak görülmelidir. Ancak, Romanya ve Bulgaristan örneklerinde görüldüğü üzere Bosna-Hersek'in de gerekli ekonomik şartları sağlamadan Avrupa Birliği üyesi olması halinde, bu durumun; ülkenin yurt dışına verdiği beyin göçünün hızlanmasına neden olacağından, bu konu sorunlu bir durum olarak ortada durmaktadır.

Bosna-Hersek'in içinde bulunduğu ekonomik durumunun iyileştirilmesi için, ülkenin yurt dışından yapılacak yatırımlara ihtiyacı olduğu görülmüştür. Ülkede hali hazırda en çok yatırımı bulunan şirketlerin Sloven ve Hırvat menşeli olmakla birlikte; mevcut yatırımların hem yetersiz hem de verimsiz olması ve genel olarak konut ve arazi gibi dar alanlarda gerçekleşmesi, üretime ve istihdama katkı sağlamadığı görülmektedir. Özellikle Türkiye'nin yatırım yapan ülkelerde ön sıralarda hatta en önde yer alması gerektiği, Bosna ile olan tarihi ve kültürel bağlarını güçlendirmesi bakımından da büyük yararlar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada yer alan nüfus verilerine dayalı bilgilerden; ülkenin kırsal kesimlerinde genç nüfusun neredeyse hiç kalmadığı iş ve beyin göçünde şehirlerin tehlike altında olduğu anlaşılmaktadır. Göçlerin bu hızla devam etmesi halinde, belirli bir süre sonra, potansiyel göç merkezlerinin tükenmiş olacağı ve göç hacminde kademeli bir düşüş yaşanacağı gözlenmektedir.

Bosna-Hersek için yakın zamanda aydınlık bir tablo çizmenin oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu ülkenin, Birleşmiş Milletler 2020 verilerine

göre 3,2 milyona düşen nüfusunun, bugün için 3 milyonun da altına gerilediği gözlenmektedir. Bu haliyle Bosna-Hersek'in içinde bulunduğu kaotik ortamı nedeniyle göç vermeye devam edeceği; bununla birlikte yaşlı nüfusun fazlalığı ve düşük doğum oranlarının getireceği riskler de dikkate alındığında, çok uzak olmayan bir gelecekte olası nüfusunun 2 milyon seviyesine gerileyeceği kuvvetle muhtemel görünmektedir.

İki entitenin içinde bulunduğu durum değerlendirildiğinde; Bosna-Hersek'ten fiiliyatta ayrı olduğunu kabul etmiş ve resmi olarak da ayrılma isteğinde olan bir Sırp Cumhuriyeti'nin varlığı yanında; Federasyon yapısını korumak isteyen ve ayrılmadan yana olmayan bir Bosna- Hersek gerçeği görülmektedir. Sırplar bakımından bu tek taraflı ayrılma isteklerinin uzun vadede mümkün olabilmesi halinde; bu gelişmenin Çekoslovakya örneğinde olduğu gibi çatışmasız, karşılıklı geniş ekonomik imtiyazlı bir içerikle olması, uygun bir model olarak önerilebilir.

Bosna Savaşı'nın maddi ve manevi yıkımlarının, kayıplarının ve hasarlarının giderilmesi henüz mümkün olamamıştır. Ancak, bu büyük acı ve kayıplardan insanlığın çıkarması gereken dersler olmalıdır. Özellikle, etnik kimliklerin kendilerini tehdit altında hissetmediği, temel hak ve özgürlüklerin çoğunluğa sahip grupların hegemonyasında olmadığı, eşit yurttaşlık zemininde seküler-demokratik bir düzenin, insanlığın ortak faydasına olacağı düşüncesi kabul görmelidir. [103] Bu anlamda; kalıcı, çatışmalara yer bırakmayan gelişmiş demokrasi yönetimleri ile sınır tespitlerinin yapılması görüşleri gündeme gelirken; bölge halkının görüşlerinin de dikkate alınması yönünde yerel yönetimler üzerinde yavaş yavaş baskılar oluşmaya başlamaktadır. Fakat bugün halen din, ırk, dil, sosyokültürel farklılıklara hatta hemşerilik bağlarına dayalı ayrımların daha etkili olduğu inkar edilemez bir gerçektir.[104]

---

[103] Sündüs Adaş ve Emrah Konuralp. "Sırp Milliyetçiliği Fay Hattında Bosna-Hersek Siyasetinin Krizi". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8, sayı 2, 2020, s.102–26.

[104] http://tucaum.ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/sites/280/2015/08/semp7_12.pdf (Erişim: 23.04.2022 saat.23.18)

KAYNAKÇA

Adaş,S., Konuralp,E., "Eski Yugoslavya'da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin Dağılmasına Etkileri", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, 2020.

Adaş,S., Konuralp,E., "Sırp Milliyetçiliği Fay Hattında Bosna-Hersek Siyasetinin Krizi". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8, sayı 2, 2020.

Alkan, Necmettin., "Yugoslavya'nın Dağılması", der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gokdağ, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 2, *Cağdas Balkanlar*, Vadi Yay., Ankara 2007.

Allcock, J., *Rural-urban Differences and the Break-up of Yugoslavia*. Balkanologie 6 (1–2), 2002.

Anic, Nikola., *The National Liberation War in Yugoslavia 1941-1945*, Belgrade 1985.

Ateş, Atilla., *Bosna-Hersek Gerçeği*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1995.

Balıc, Smail., "Bosnian Muslims: Historical Background and Present Conflicts", ed. Günay Göksu Erdoğan, Kemali Saybaşılı, *Balkans A*

Bell-Fıalkoff, Andrew: Ethnic Cleansing. London, Macmillan 1996, page 3 n.

Borden,Tony "Dayton'un Yeniden Yazılma Zamanı Geldi mi?", *Nato Dergisi*, Kış 2000-2001.

Bozkurt, Saynur., ”Tito sonrası dönemde eski Yugoslavya bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, Sakarya. 2010,s.51-95. (*Türk Dünyası incelemeleri Dergisi* / Journal of Turkish World Studies, X/2 (Kış 2010).

Bringa, Tone., “Being Muslim the Bosnian Way”. Princeton University Press,1995.

Dağcı , Gül Tuğba, Zorba, Hilal., *“*ABD’nin Askeri ve İnsani Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna-Hersek ve Kosova Örneği*” Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi,* IV/1.

Davutoğlu, A., *Stratejik Derinlik(Türkiye’nin Uluslararası Konumu),* Küre Yayınları, İstanbul 2001.

Demirci, İbrahim., “Aliya İzzetbegoviç’in Hayatında ve Eserlerinde Aile ve Kadın”, *Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç*, Hece Yayıncılık, Ankara 2016.

Djilas, Aleksa., *The Contested Country: Yugoslav Unity and Communist Revolution 1919-1953*, Harvard University Press., London 1991.

Donia, Robert J., *Radovan Karadzic: Architect of the Bosnian Genocide*, 2014.

Dougherty, James E., *The Study of the Global System*, James N. Rosenau v.d. ed., World Politics, An Introduction (New York: The Free Press, *1976*), içinde s. 600, akt. Tayyar Arı, Uluslararası İlişkilere Giriş, Alfa Kitabevi, Bursa: 1. Baskı, Ocak 1996.

Emgili, Fahriye., “Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları. Dergisi*, XXI, (2012).

Ergünöz, Akçora., “Dünden Bugüne Bosna Hersek”,*Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 89, 1994,; der. Osman Karatay,Bilgehan A. Gökdağ, Balkanlar El Kitabı, Cilt 2, Çağdaş Balkanlar,Vadi Yayınları., Ankara 2007.

Fine, John Van Antwerp Jr., "The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest. Michigan", University of Michigan Press, *ISBN 0-472-08260-4, 1994.*

Gow, James., *The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes.* Montreal: McGill-Queen's University Press, 2003.

Gökdağ, B.A. , Karatay, O., *Balkanlar ElKitabı* 2.cilt,gözden geçirilmiş 2.baskı, Akçağ yayınları, Ankara, 2013.

Gürbüz, Bahadır., *Batı'dan Doğuya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002.

Haliloviç ,Cemile, T., *Bosna-Hersek Devleti*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.

Holbrooke, Richard., *Bir Savaşı Bitirmek,* İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999.

Hudelist, Darko., *Tuđman – biografija (in Croatian).* Zagreb, 2004.

Jelavich, Barbara., *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*,CambridgeUni.Press,Melbourne1983,

Jović, Dejan., Yugoslavia, *A State that Withered Away West Lafayette,* Purdue University Press, 2009.

Judah, Tim ., *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, New Haven and London, 1997.

Kalaycıoğlu, Ersin., *'Balkanlar'da Milliyetçili ve Siyasi Yaşam:1839-1939*,s.51. *İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler ve Uluslararası Politika*, Murat Sarıca Anısına Sempozyum, 30-31Ocak 1993, Aybay Yayınları, İstanbul, 1993.

Kapetanovic, Amer., "Bosna Hersek'in On Yıllık Dış Politika Tecbüresi", *Balkan Diplomasisi, Der*. Ömer E. Lütem-Birgül Demirtaş Coşkun, Asam Yay, Ankara, 2001.

Karatay, Osman., "Milošević Dönemi Yugoslav Dış Siyaseti:'' Başarısız Bir Mirasyedilik Olayı", *Balkan Diplomasisi*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

Karatay, Osman., *Bosna-Hersek Barış Süreci*, Ankara, Karam Yayınevi, Cilt 1-2 ,2002.

Kenar,Nesrin., Yugoslavya: Bir Dönemin Perde Arkası, Palme Yayınları, Ankara, 2005.

Klemenčić, M., "The Border Agreement between Croatia and Bosnia-Herzegovina: The first but not the last, Boundary and Security Bulletin", *7/4, IBRU Durham,* ,1999-2000.

Koca, Secaettin., *İkinci Dunya Savasında Balkanlar*, der. Osman Karatay-Bilgehan A.Gokdağ, *Balkanlar El Kitab*ı, Cilt 2: Cağdas Balkanlar, Vadi Yay., Ankara, 2007.

Kodal, Tahir., "Bosna Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye" , *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXIV, 1990-1992, S. 98.

Kovačević, E., *Granice bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj republici po odredbama Karlovačkog mira*., Sarajevo, 1973.

Kovačević, M., *The weak Points of Statistical and Demographic Analyses in Estimations of War Victims in Bosnia and Herzegovina in the Period* 1992–1995. Stanovništvo, 2005.

Köni, Hasan., *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde Karar Verme*, İ.T.İ.A. Yay., Ankara: 1982.

Krliç, Merdan., *Eski Yugoslavya'da Siyasal Hareketlerin ve Günümüz Partilerinin İç ve Dış Politika Yaklaşımı*, (yük.Lis.Tez.)s.169. İstanbul 2020.

Lampe, John R., *Yugoslavia as History, Twice There Was a Country*, Cambridge University Press, 2000.

Malcolm, Noel., *Bosnia: A Short History Bosnia:/ Bosna'nın Kısa Tarih*i, çev., Aşkım Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999.

Mandić,M., Marinković, D., Majić,A., *Spatial Differentiation of Republic of Srpska As a Consequence of Demographic Development and Changes In The Settlement System*, Banja Luka, 2005.

Marinković, D., *Demografski problemi procesa izbjeglištva u Republici Srpskoj*, Banja Luka, 2005.

Marinkovic, Drasko., "Bosnia and Herzegovina," *in Migration Flows in Southeast Europe: A Compendium of National Perspectives* (Belgrade: Group 484, 2007)

Markotıć, Ante., "Ratni učinci na promjene u broju stanovnika Bosne i Hercegovine i Hrvatske 1991–1998" *[The War and Its Effects on Changes of the Populations of Bosnia and Herzegovina and Croatia 1991–1998]*. In: Društveno Istraživanje, Zagreb, Vol. 8, Issue No. 5–6, 1999.

Mirror of Balkans A Mirror of the New International Order, Balkans A Mirror of th New International Order, Er the New International Order, En yay., İstanbul 1995.

Naımark, Norman M., *Plameny nenávisti: Etnické čistky v Evropě 20. století. Praha, Nakladatelství Lidové*, Noviny, 2006, p. 9. *Available in English as: Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentiech-Century Europe*., Cambridge (Mass.) – London, Harvard University Press 2001.

Özkürkçü, E. Gazi., "*Balkanların Coğrafî Konumu, Bölgenin Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özelliklerinin, Bölgedeki Güç ve Rekabet Mücadelelerine Olan Etkileri"*, Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998.

Raymond F. Hopkins ve Richard W. Mansbach., *Structure and Process in International Politics,* New York: Harper and Row, 1973.

Sadkovich, James J., *Tuđman – Prva politička biografija*, Zagreb, 2010.

Sağır, Gülçin., "Türkiye'nin Bosna Hersek Savaşı'ndaki Politikası",*Article in Political Science and Politics Dergisi*, (Ocak 2016).

Sells, Michael A., *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia, Human Rights Archives on the Genocide in Bosnia and attempted genocide in Kosovo,* Berkeley*:* Univ. of California Press*, USA 1996;* New Ed. with Preface on Kosovo Berkeley: Univ. of California Press, 1998.

Sipahioğlu, Bahtiyar., "Kosova'nın Dünü, Bügünü ve Yarını", *Evlad-ı Fatihan*, Sayı:41, Bursa, 2002.

Soysal, İsmail, Şule Kut., *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990*-1996, Ortadoğu ve Balkan İnceleme Vakfı, İstanbul, 1997.

Spahić, M., *Some problems of borders of Bosnia and Herzegovia*, Spahić, M.: *Sutorina – uzrpirani geografski teritorij Bosne i Hercegovine*. *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae vol. 1 br. 2.*, Udruţenje geografa u Bosni i Hercegovini, Sarajevo.

Tabeau, Ewa., eds. "Conflict in Numbers: Casualties of the 1990s Wars in the Former Yugoslavia" , *Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia*, 2009.

Tanıl, Bora., *Yugoslavya: Milliyetciliğin Provokasyonu,* Birikim Yay., İstanbul, 1995.

Tito, Josip Broz., *Özyönetimli Sosyalizm*, çev. İlhami Esin, Koza Yayınları, Ankara, 2005.

Türbedar, Erhan., *Balkanlar'da Müslüman Topluluklar ve Türkiye,* der. U. Özdağ, Y. Kalafat ve M. Erol, *21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği* (Muzaffer Özdağ'a Armağan), I. Cilt.

Udovıčkı, Jasminka – Rıdgeway, James., ed., *Burn This House: The Making and Unmaking of Yugoslavia*. London, Duke University Press, 2000.

Velikonja, Mitja., *Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia Herzegovina,* cev. Rang'ichi Ng'inja, Texas A&M University Pres, Texas, 2003.

Vijesti, *CIK bez logičnog objašnjenja odakle 250.000 birača koji nemaju ličnu kartu,* September 19, 2018, https://vijesti.ba/clanak/421004/cik-bez-logicnog-objasnjenja-odakle-250-000-biraca-kojinemaju-licnu-kartu (accessed 12 March 2020)

Zila, O., "Ethno-Demographic Development in Bosnia and Herzegovina in 1971-1991 and Its Propensity for Ethnic Conflict," *Aupo Geographica*, 44(1):5-25, 2013.

Žíla, Ondřej, and Petr Čermák., "Does Džeko Live in Bosnia and Herzegovina?": Demographics as a Hostage of Ethno-Politics in the 2013 Census:" *East European Politics and Societies,* August, 2020.

Žíla, Ondřej., "The Myth of Return: Bosnian Refugees and the Perception of 'Home," *Geographica Pannonica*, 2015.

Zilic, Amet., "The Dayton Agreement: Challenges of Change" speech at İnternational Conference, Berlin, September 12 and 13, 2003.

İnternet Erişimler

https://www.bosnahersek.ba/iyi-insanlarin-ulkesi-bosna-hersek/ (Erişim:11.1.2021)

https://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/bosna-hersek.htm (Erişim:06.09.2021)

http://www.bosnahersek.ba/bosna-hersek/cografya/ (Erişim: 20.08.2021)

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1161442

https://www.balkantur.com.tr/blog/tito-nun-olumunden-sonra-yugoslavya) (Erişim:08.09.2021)

https://www.dunyabulteni.net/analiz/olumunden-40-yil-sonra-tito-ve-bosnaklar-davut-nuriler- h466454.html(Erişim:08.09.2021)

https://www.balkantur.com.tr/blog/tito-nun-olumunden-sonra-yugoslavya (Erişim:08.09.2021)

https://artsandculture.google.com/entity/m02rwmk?hl=tr (Erişim:06.09.2021)

https://www.milliyet.com.tr/gundem/bosna-savasi-kisaca-ozeti-tarihi-sonuclari-onemi-nedenleri-vesonuclari-6265816(Erişim:09.09.2021)

https://islamansiklopedisi.org.tr/izzetbegovic-aliya (Erişim:09.09.2021)

https://avim.org.tr/tr/Bulten/Bosna-Kahramanı-Aliya-Izzetbegovic-in-Hayatıalıya-Izetbegovic-Kimdir (Erişim: 09.09.2021)

Istorisko društvo Bosne i Hercegovine (1952). *Godišnjak*. 4.

http://tucaum.ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/sites/280/2015/08/semp7_12.pdf (Erişim: 23.04.2022)

Gazeteler

"ABD Barış Planı Saldırganı Ödüllendiriyor", *Milliyet*, 19 Eylül 1995, s. 18.

"Çiller: Vuralım", *Sabah*, 30 Ağustos 1995, s. 12.

"Oh be, Nihayet", *Sabah*, 31 Ağustos 1995, s. 1

"BM, Sırpları Katliamla Suçladı", *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1995, s. 9.

"NATO vuruyor", Cumhuriyet, 31 Ağustos 1995, s. 1.